...astry Garu, M. A., Assistant Archeological Superintendent, writes :—

" Already from Andhracharitram a copy of which was kindly made over to me for perusal by the Honourable Mr. N. Subba Rao Pantulu, I had come to judge of your beautiful style, correctness of statement and laborious research as being eminently fitted for the sort of work that you have undertaken to do "

M. R. Ry., T. A. Gopinatha Rao, M. A., Archeological Superintendent, Travancore writes :—

" The work exhibits at once the great patience and indefatigable energy you have spent in its compilation which does really credit to you. The work is really a very valuable one and is bound to be popular with all. From the little I have read the book struck me as a really useful one and the literary world is indebted to you for the laudable enterprise of yours. May God give you greater energy for more works of this kind. "

M. R. Ry., Ongole Venkatarangayya Pantulu Garu, B. A., B. L., High Court Vakil, Nellore writes :—

"ఇవి విమర్శనాదిస్మృతియు, పరిశీలనాశక్తిప్రాగల్భ్యమును కడుఁజూపు నట్టులుగ నున్నవి."

The Honourable Rao Bahadur B. N. Sarma Garu, B.A., B.L., President of the First Andhra Conference, writes :—

" . Bodies such as the Vignana Chendrika Mandali have been rendering to the cause of Telugu literature by the publication of such highly useful works as the Andhrulacharitram by Mr. Chilukuri Virabhadra Rao *evincing original research and great ability* make one feel that there is a general upheavel of society and that sign of the renaissance of the Andhra literature are clearly visible on the horizon."

M. R. Ry., K. V. Lakshmana Rao Pantulu Garu, M.A., The Editor, 'Vignana Chendrika' and The Telugu Encyclopædia, writes :—

"He is perhaps the first Telugu Scholar who has attempted a translation of eminent English Authors. His History of the Andhras is a unique

production disclosing extensive research in the field of Ancient History and is highly appreciated by Antiquarians. * * * He writes an idiomatic, elegant, chaste and charming style and is known as one of the best Telugu writers of the present day. I know him personally. He is honest and trustworthy. I think Telugu Academy is the proper place for such an antiquarian and a well known Telugu author."

M. R. Ry. B. Seshagiri Rao Pantulu Garu M.A. Professor, Vizianagaram Maharajah's College writes :—

"I was so glad to read through your Andhra's History Vol. II, your style, arrangement and discussion of matter have considerably improved."

Mr. N. K. Venkatesan M. A., L. T., Professor, Presidency College, Madras, writes in the Hindu :-

"For the origin and meaning of the word 'Andhra' and its use for the Telugu people, I refer the correspondent and his company to the History of the Andhras in the Vignana Chendrika series, the language, the manner and the matter of which may give very good lessons to these reformers of Telugu style."

ఇతిహాసతరంగిణీగ్రంథమాల. ౧

సంపాదకుఁడు,

వెలగల వెంకటరెడ్డి.

ఆంధ్రుల చరిత్రము.

తృతీయభాగము.

మధ్యయుగము.

ఇయ్యది

చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారిచే

రచియింపఁబడినది.

మొదటికూర్పు ప్రతులు, ౨౦౦౦.

రాజమహేంద్రపురము.

శ్రీ మనోరమాముద్రాక్షరశాలయందు ముద్రింపఁబడియె.

1916

వెల రూ ౧-౮-౦.

రాజపోషకులు

మ॥ రా॥ శ్రీ కొవ్వూరు చంద్రారెడ్డిగారు, జమీందారు
నిడదవ్రోలు.

ప్రధానపోషకులు

,, ,, ,, కర్రి చినవేంకటరెడ్డిగారు, మార్టేరు.
,, ,, ,, తాడి రామిరెడ్డిగారు, నత్తారామేశ్వరం.
,, ,, ,, కోనాల చినవెంకటరెడ్డిగారు, అరవిల్లి.

పోషకులు

,, ,, ,, గుడిమెట్ల బుల్లివెంకటరెడ్డిగారు, మల్లెపూడి.

అభిమానులు

,, ,, ,, వెలగల కొండారెడ్డిగారు, అరవిల్లి.
,, ,, ,, కర్రి పల్లారెడ్డిగారు, రంగూన్.
,, ,, ,, సత్తి వెంకటరెడ్డిగారు, అరవిల్లి.
,, ,, ,, సత్తి పెరుమాళ్ళరెడ్డిగారు, అయినపర్రు
,, ,, ,, వెలగల చంద్రారెడ్డిగారు, జుత్తిగపాకలు.
,, ,, ,, మండ వెంకన్నగారు, అరవిల్లి.
,, ,, ,, కర్రి వెంకటరెడ్డిగారు, ఊబలంక.

విజ్ఞప్తి

ఆంధ్రమహాజనులారా;

విజ్ఞానచంద్రికామండలి, ఆంధ్రభాషాభివర్ధనీసంఘము, ఆంధ్రప్రచారిణీమండలి లోనగు సంఘములు బయలువెడలి తమయనర్ఘ్య గ్రంథకుసుమములభాషాయోషం బూజించి దేశమున కభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధి నొదవించుటఁ గాంచి, మేమును యథాశక్తి దేశభాషాసేవం జేయఁ దలఁచి యీయితిహాసతరంగిణీగ్రంథమాలం గూర్ప సమకట్టితిమి.

ఇందు దేశచరిత్రములు, చరిత్రాత్మకములైన నవలలు, భాషాతత్త్వముం దెల్పు గ్రంథవిమర్శనములు మొదలగు గ్రంథము లేడాదికి మూఁడుచొప్పున ముద్రింపఁబడుచుండును. చారిత్రకజ్ఞానము లేనివానిజీవితము అయస్కాంతములేని నౌకాయాత్రవంటి దని చెప్పిన ట్లీవఱ కాంధ్రప్రపంచము తొల్లి తనపూర్వు లేమార్గములం ద్రొక్కి యింతింతనరాని యభివృద్ధింగాంచి యలరిరో, యెట్లవక్రపరాక్రమముం జూపి యభిమన్యునింబోలె గీర్తిశేషులై తమ సామ్రాజ్యములం గోలుపోయిరో తెలిసికొనఁజాలక తట్టుముట్టాడుచుండెను. ఈకొఱఁతఁదీర్ప విజ్ఞానచంద్రికామండలి సమకట్టి ఆంధ్రులచరిత్ర రెండుభాగములును, ఆంధ్రదేశచరిత్రాత్మకములైన నవలాగ్రంథములు నాలుగింటిని నాంధ్రలోకమున కొసఁగెను

కాని ప్రకృతిజ్ఞానశూన్యమగు నాంధ్రప్రపంచపు దుస్థితిం బాప సమకట్టి శాస్త్రీయగ్రంథములం బ్రకటించు పరిశ్రమమునం దున్న విజ్ఞానచంద్రికామండలి యెన్నికొఱంతలను దీర్పఁగలదు?

చరిత్రగ్రంథముల కాంధ్రప్రపంచము త్వరపడుచున్న సూచనలు గనఁబడుచున్నవి.

దేశభాషాసేవ చేయుట దేశస్థుల స్వధర్మనిరతిగదా! మాయితిహాసతరంగిణికూడ తన నెచ్చెలులవలె భాషాసేవఁ జేయ బయలువెడలినది.

పూలచెట్లనేకములుగలవు. వసంతసమయము. కుసుమ సంపాదన మతిసుకరమని తలఁచి మేము మాలారచనోత్సుకుల మైయుంటంగాఁచి యాంధ్రనందనకల్పభూజ మొకటి మాకు బ్రథమకుసుమము నొసఁగె. ఆభూజమెద్దియో——తమజీవితమంతయుఁ జరిత్రరచనకై ధారవోయుచు, మాతృభాషాసేవకధీరులగు శ్రీయుత చిలుకూరి వీరభద్రరావుపంతులుగారు. ఆంధ్రులచరిత్రము మూఁడవభాగమును, మాకు బ్రథమగ్రంథముగా నొసఁగి మా గ్రంథమాల కింతింతనరాని సొంపుఁగూర్చి రందులకనేకవందనములనర్పించి వారికి మాకృతజ్ఞతం దెల్పుచున్నారము. మఱియు రెండుమూఁ డాంధ్రదేశ చరిత్రాత్మకములైన నవలలు వ్రాయఁబడుచున్నవి. వెంటనే ముద్రింపఁబడఁగలవు.

ఆంధ్రప్రపంచ మీమాపలుకే యుత్సాహపూరిత మై

ముందంజవేయుచున్నది. కావున మాకుఁ బ్రోత్సాహ మొనరింపుఁడని మే మంతగా వాకొననక్కర లేదు.

మా యుద్యమమును వినినతోడనె నయాచితులై మా గ్రంథమాలాస్థాపనమున కపారమగు ధనదానముం గావించి తమ స్వార్థత్యాగముం జూపుటయేగాక వారిమిత్రులఁ గొందరను ప్రోత్సహించి వారివలనఁగూడఁ గొంత ధనసహాయ్యమును జేయించిన శ్రీయుత కర్రి చినవెంకటరెడ్డిగారి కనేకవందనములు.

మా గ్రంథమాలకు శాశ్వతపుచందానియమము లేదు. శుభ్రమగు కాగితములమీఁద చక్కని అచ్చుతో ప్రతిగ్రంథమును ముద్రింపఁబడుచుండును.

ఇట్లు,
వెలగల వెంకటరెడ్డి,
ఇతిహాసతరంగిణీగ్రంథమాలా కార్యస్థానము,
ఆరవిల్లి, కృష్ణాజిల్లా.

సంపాదకీయభూమిక

ఇయ్యది మాయితిహాసతరంగిణీగ్రంథమాలా ప్రథమ కుసుమము. ఆంధ్రులచరిత్రము 1-2 భాగములను విజ్ఞానచంద్రికామండలివారు ప్రకటించియున్నారు. మూఁడవభాగమిది.

ఇందు క్రీ॥శ 1250 మొదలు క్రీ॥శ 1500 వఱకుఁగల ఆంధ్రదేశచరిత్రము వర్ణింపఁబడినది.

చరిత్రరచనమునకై తమ జీవితమునంతయు ధారవోయుచున్న శ్రీయుత చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారే గ్రంథకర్తలు. పాఠకమహాశయులకు వీరు క్రొత్తవారు కారు. వీరి శైలియు విషయశోధనయు నిదివఱకే యాంధ్రులు చవిచూచి యున్నారు. పాఠకులకు వీరిం బరిచయము చేయుట ప్రభాకరుం గరదీపికం గొని చూపుటం బోలు.

వీరభద్రరావుగారీగ్రంథమును మాయితిహాసతరంగిణీగ్రంథమాలకు ప్రథమకుసుమముగ నొసఁగి యత్యంతరామణీయకము నాపాదించిరని విన్నవించుచున్నాఁడ.

సంపాదకుఁడు.

అవతారిక.

ఆంధ్రుల చరిత్రము యొక్క మొదటి రెండు భాగములు విజ్ఞానచంద్రికామండలివారివలనఁ బ్రకటింపఁబడినవి. రెండవ భాగము ప్రకటింపఁబడినప్పుడు మూఁడవభాగము నాలుగు నెలలలోఁ బ్రచురింతు నని చేసిన వాగ్దత్తము నెఱవేర్చుకొనుటకు నాకు నాలుగు సంవత్సరముల కాలము పట్టినది. ఈ యాలస్యమునకుఁ దగిన కారణములు గలవు. కాని యాచరణము వాగ్దత్తమంత సులభసాధ్యమైనది కాదని యెల్లవారు నెఱుంగు నదియె. తుదకు విజ్ఞానచంద్రికామండలి కాశాభంగమును గలిగింపవలసివచ్చినది. విజ్ఞానచంద్రికామండలివారి మూఁడవ భాగమును గూడఁ బ్రచురించెద మని ప్రకటించి యున్నను నే నీగ్రంథమును వారి కీయక వేఱుగాఁ బ్రకటింపఁ జేసినందులకు నేదియో గొప్పకారణ ముండునని పలువు రూహింప నవకాశము గలదు. కాని నాకును విజ్ఞానచంద్రికామండలికిని గల వ్యవహారము నంతయు లోకమునకుఁ దెలుపుకొన్నందువలనఁ బ్రయోజనము లేశమాత్రమును లేదు. విజ్ఞానచంద్రికామండలికి నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడనై యున్నను, ఆత్మీయ గౌరవమును గాపాడుకొనుటకును, మన స్సంక్షోభమునుండి తప్పించుకొనుటకును, స్వలాభముకొఱ

కున్నై నే నీమూఁడవ భాగమును విజ్ఞానచంద్రికామండలి కిచ్చియుండ లేదని మాత్రము విశదపఱచుకొనుచున్నాఁడను. ఇందులకు విజ్ఞానచంద్రికామండలియు, మహాజనులు నన్ను క్షమింతురుగాక! గ్రంథము వెల్వడుటయె ప్రధానము గాని ప్రకాశకు లెవ్వరైన నేమి?

మన దేశములోఁ బట్టపరీక్షలం దేఱిన విద్యార్థు లెందఱో యున్నను, కొందఱు మాత్రమె స్వభాషాభిమానులై భాషాసేవఁ జేయుటకుఁ గృషిచేయుచున్నను దేశచరిత్రము విషయమై యుపేక్షాపరులై యుండుటయు, దేశచరిత్ర మెఱుంగక జనసామాన్య మజ్ఞానదశయం దుండుటయుఁ దలపోసి నాశక్తి కొలఁది నే నీలోపమును నివారింపఁబూని యీచరిత్ర రచనకు దొరకొన సాహసించి క్రమముగాఁ జరిత్రమును బ్రచురింప నారంభించినతోడనే దేశమునఁ గొంతకదలిక జనింప నారంభించినది. నా కీమహత్కార్యమునఁ దోడ్పడఁదగిన విద్యార్థులలో నొక్కరగు శ్రీయుతజయంతి రామయ్య బి. ఏ.; బి. ఎల్ గారు ప్రతిపక్షకోటిలోఁ జేరినవా రైరి. సమగ్రము సప్రమాణమునగుఁ జరిత్రము కావలయు ననియు నందు కొక పరిషత్తేర్పడవలయు ననియు నుద్ఘోషించిరి. అటు వెనుక వారు చేసిన ప్రయత్నములు ఫలించి కొందఱు మహారాజుల ద్రవ్యసహాయమునను విద్యార్థుల ప్రోత్సాహము

కలదను ఆంధ్రభాషాసాహిత్యపరిషత్తు (Telugu Academy) ఏర్పడినది. ‘‘ఆంధ్రదేశచరిత్రాంశ పరిశీలనకుఁ బ్రోత్సాహ మొసంగుటయు, లభ్యములైన వానిలో మిక్కిలి విశ్వసనీయములైన యాధారముల సాహాయ్యమున సవిస్తరముగాఁ దెలుఁగుదేశము యొక్కయుఁ బ్రజలయొక్కయు, చరిత్ర మొకటి రచించి ప్రచురించుట పరిషత్తుయొక్క ప్రధానోద్దేశములలో నొకటిగాఁ దెలుపఁబడియెను. ఇది యొక శుభసూచక మని తలంచితిని గాని నా ప్రతిపక్షుల ప్రయత్నముల మూలమున నే నాపరిషత్తును సమీపించుటకే సాధ్యపడినది కాదు. తరువాత ‘తెలుఁగు ఎకాడెమీ’ కి మేనేజరు కావలయు నని పత్రికలలోఁ బ్రకటింపఁబడియెను. కొందఱు విద్యాధికులైన మిత్రుల ప్రోత్సాహమువలన నే నాయుద్యోగమునకు దరఖాస్తు పెట్టినప్పుడు జరిగినచర్య వైపరీత్యముగాఁ గన్పట్టకమానదు. అది యొక పెద్దచరిత్ర మగును. పరిషత్కార్యదర్శులకును తత్సభాధ్యక్షులకును చర్చ ప్రారంభమై కొంతకాలము నడచినది. అటు పిమ్మట కార్యదర్శులైన బ్రహ్మశ్రీ వేదము వేంకటరాయశాస్త్రులవారును, మ. రా. రా. శ్రీ హైకోర్టువకీలు పురాణము నాగభూషణము ఎమ్. ఏ. బి. ఎల్ గారును, డాక్టరు ఆచంట లక్ష్మీపతి బి. ఏ. ఎమ్.; బి. సి. యమ్ గారు ‘మేనేజరు’ గా నన్ను నియమించి యంగీ

కారమునకై అధ్యక్షులగు రామయ్యగారికిఁ బంపఁగా వారు 'మేనేజరు' లేకుండ సంవత్సరకాలము గడపుటకైన నొప్పుకొనిరి కాని నాకుఁ బ్రవేశము గలిగింప నిష్టపడరైరి. అంతట నదియు నామేలునకే యని భావించి పరిషత్తున కొక్క నమస్కార మిడి చెన్నపురి విడిచి వచ్చితిని. ఆంధ్రసోదరులారా! నిజముగా దేశముకొఱకు నే నీచరిత్రరచనకుఁ గడంగితినిగాని దీని వలనఁ బుణ్యమును బురుషార్థమును మూటగట్టుకొన వలయు నని గాదు. విద్యాధికులచేతను ధనాధికులచేతను స్థాపింపఁబడిన పరిషత్తే యింతవఱకుఁ జరిత్రము విషయమై యేమియుం జేయఁజాలక సంవత్సరములకు సంవత్సరములు గడుపుచుండఁగా, సామాన్య ప్రజ్ఞకలిగి నిస్సహాయుండనై పెనఁగులాడుచున్న నేను నాకుఁ దోఁచిన విధముగా నింత కాలమునకైన నీమూఁడు భాగముల నాంధ్రప్రపంచమునకు నీరీతిగా నైన సమర్పింప శక్తుఁడ నైతిని గదా యన్నసంతోషమును బొందుట తక్క నాకు మఱియొండు లాభము గన్పట్టకున్నది. మిత్రులారా! నాగ్రంథములో లోపము లుండవని గాని నాగ్రంథము సమగ్రమైన దని గాని నేనెన్నఁడును దలంచి గర్వము పడువాఁడను గాను. ఉపకరణము లసంపూర్ణములుగాను వివాదాస్పదములుగాను నున్నంతవఱకుఁ జరిత్ర రచనము నాకే కాదు కొమ్ములు తిరిగిన వానికైన భ్రమ

ప్రమాదములతోఁ గూడిన దోషములు లేక సమగ్రమై సప్రమాణమై యుండునట్లు చేయుట సాధ్యముగాదు. ఆంధ్రదేశ చరిత్రాంశములను గాలక్రమయుక్తముగా సమన్వయముఁ జేసియొకరీతి చరిత్రమాలను గూర్చి భావిపరిశోధకులకుఁ దోడ్పడునట్లుగా సంపుటీకరణము చేయుటయే ప్రస్తుతము నేను చేయు పని. నాగ్రంథ మెంతదోషభూయిష్ఠ మనుకొన్నను దేశమునఁజరిత్రపరిశోధనమునకై పెక్కండ్రను బురికొలుపకమానదు. నాయభిప్రాయము లెన్నఁడు నితరులను బంధించునవి కావు. అసూయాపిశాచగ్రస్తులుగాక సత్యాన్వేషణపరులై యెవ్వరైనను సహేతుకముగా నాయభిప్రాయములను ఖండింపవచ్చును. దాన నాకొకింతయు నపయశంబు కలుగఁ బోదు. విమర్శ మూలముననే సత్యము తేటపడి పరిశుద్ధమైన చరిత్రము వెల్వడు ననుటకు లేశమాత్రమును సందియము లేదు.

ఈమూఁడవభాగములో క్రీ. శ. ౧౩౨౩ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౫౦౦ వఱకుగల చరిత్రము సంగ్రహముగాఁ జెప్పఁబడినది. కాకతీయసామ్రాజ్యము భగ్నమైనవెనుక భిన్నరాజ్యములేర్పడి వేర్వేఱురాజవంశములచేఁ బరిపాలింపఁబడుటచేత పద్మనాయకులచరిత్రము వేఱుగను, రెడ్లచరిత్రము వేఱుగను జెప్పవలసివచ్చినది. పద్మనాయకులచరిత్రముగాని

రెడ్ల చరిత్రముగాని నేను వ్రాసినదానికంటె నెక్కువ నాకు లభించియుండలేదు. పద్మనాయకుల చరిత్రమువలన నోరుగల్లు చరిత్రమునుగూర్చి ఫెరిస్తా మొదలగు మహమ్మదీయ చరిత్రకారులును, వారినిబట్టి స్యూయలు మొదలగువారును వ్రాసిన చరిత్రములు సరియైనవి కావని తేటపడఁగలదు. ఈమూఁడవ భాగమును జదువునప్పుడు రాచవారును, పద్మనాయకులును, రెడ్లును పరస్పర ద్వేషములమూలమున సామ్రాజ్యములను బోఁగొట్టుకొని పారతంత్ర్యమునకు వశులైరనియును, కర్ణాటాంధ్రుల యైకమత్యమువలన కర్ణాటసామ్రాజ్యమని వ్యవహరింపఁబడిన విజయనగర సామ్రాజ్యము వర్ధిల్లినదనియుఁ జదువరులకు బోధపడఁగలదు. పోరునష్టము పొందులాభమను విషయమునే యీమూఁడవభాగము వేనోళ్ళఁజాటుచున్నది.

"జీర్ణకర్ణాటరాజ్యచరిత్ర" మను పేరిట విజయనగరసామ్రాజ్యచరిత్రమును పండ్రెండుసంవత్సరములక్రిందట నేను రచించి ప్రచురించియున్నవాఁడను. ఆగ్రంథము మూఁడవభాగము తరువాతి గ్రంథము కాఁగలదు. ఆగ్రంథము విశేషభాగము మహమ్మదీయచరిత్రకారులు వ్రాసిన చరిత్రముల నాధారము చేసికొని స్యూయలుగారి గ్రంథమును గొంతవఱకనుసరించి వ్రాయఁబడినదిగావున నందు సంస్కరింపందగిన పొరబాటులు పెక్కులుగలవు. అందుఁజేర్పవలసిన నూత్నవిష

యము లనేకములుగలవు. దానినే సంస్కరించి నూత్న విషయములంజేర్చి సవిస్తరముగా వ్రాసి నాలుగవభాగముగాఁ బ్రకటింపఁబోవుచున్నాఁడనుగావున విజయనగర సామ్రాజ్యచరిత్రములోని ప్రథమకర్ణాటరాజవంశమునుగూర్చిన చరిత్రమును గ్రంథవిస్తరభీతిచే నిందుసంగ్రహముగాఁ దెలిపియున్నాఁడను.

ఈ మూఁడవభాగమునువ్రాయుటకు నాకు తోడ్పడిన గ్రంథములయొక్కయు గ్రంథకర్తలయొక్కయు నామములీగ్రంథమున నాయాసందర్భములఁ బేర్కొనియుంటినిగావున గ్రంథవిస్తరభీతిచే మరల నిచటఁ బేర్కొనక వారెల్లరకు నాకృతజ్ఞతావందనములను దెలుపుచున్నాఁడను. ఈచరిత్రముయొక్క యచ్చుకాగితములనుదిద్ది నాకు సహాయ్యముఁ జేసిన ఆకొండి వ్యాసనారాయణగారికిని, కామరాజు వెంకటరమణయ్యగారికిని వందనములర్పించుచున్నాను. భ్రమప్రమాదజనితములైన దోషములను మన్నించి చదువరులు గుణములనే గ్రహింపవలయునని ప్రార్థించుచున్నాఁడను. ఈగ్రంథప్రచురణమునకుఁ దోడ్పడిన శ్రీయుత వెలగల వేంకటరెడ్డిగారికి కృతజ్ఞుఁడను.

గ్రంథకర్త.

విషయసూచిక.

మొదటి ప్రకరణము.

రెండవ ప్రకరణము.

మూఁడవ ప్రకరణము.

నాలుగవ ప్రకరణము.

ఐదవ ప్రకరణము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

ఏఁడవ ప్రకరణము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

పదియవ ప్రకరణము.

పదునొకండవప్రకరణము.

పంద్రెండవప్రకరణము.

ఆంధ్రుల చరిత్రము

మూఁడవ భాగము.

మొదటిప్రకరణము.

ఆంధ్రదేశస్థితి.

(క్రీ. శ. ౧౩౨౩ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౩౪౮ వఱకు.)

ఆంధ్రనగరమున జరిగిన ఘోరసంగ్రామములో నోరుగంటి ప్రతాపరుద్రుఁడు ఢిల్లీచక్రవర్తిచే నోడింపఁబడి చెఱఁగొని పోఁబడుటయు, ఆంధ్రవీరనాయకు లనేకులు ఢిల్లీచక్రవర్తితోడి యుద్ధమున వీరస్వర్గమును జూఱఁగొనఁ బోవుటయుఁ గాకతీయసామ్రాజ్యము భగ్న మగుటకుఁ గారణము లయ్యెను. ఆంధ్రసామ్రాజ్యలక్ష్మి ఢిల్లీతురుష్కవీరుల క్రౌర్యమునకుఁ దాళఁ జాలక పరాభూత యై యాంధ్రనగరంబున నొక్కటూ మైన నిలువ నొల్లక ప్రతాపరుద్రధనాగారరక్షకు లగు హరి హర బుక్కరాజులతోడి చెలిమిం జేసి దిక్కువకర్ణా

టమునకుఁ బాఱి వచ్చి భయార్త యగుచు రక్షణార్థము నాత్మనాథరాన్వేషణచిత్తయై త్రిలింగకర్ణాటకభూములలోనటు నిటుఁ బఱువు లిడుచు చిందులుద్రొక్క నారంభించెను. ఆహా! సామ్రాజ్యలక్ష్మి చంచలయు, వీరవశ్యయు ననుమాట జగద్విదిత మయ్యెను గదా! ఇట్లాంధ్రసామ్రాజ్యము భగ్నము కాఁగా మున్ను యాదవకులములో ముసలము జనించినప్పుడు యదువృష్ణి, భోజాంధక వీరవర్గమెట్లు కలంగెనో, కర్ణాటాంధ్ర భూములలో విగ్రహారాధనద్వేషమతాభిరతు లగు నాత్మజాతిముసల్మానువీరులు ప్రవేశించినప్పు డట్లె త్రిలింగకర్ణాటక వీరప్రపంచంబు కలంగి సంక్షుభిత మయ్యెను.

బలాఢ్యులైన శాత్రవులు దండెత్తి వచ్చి తమదుర్గము లాక్రమించుకొని ప్రతాపాగ్ని ప్రజ్వలింపఁ జేయుచున్నప్పుడు రాచవారు, కమ్మవారు, రెడ్డినాయకులు, బలిజనాయకులు, పద్మనాయకులు, ఏకమైనైరి వీరులను తఱిమి ప్రతాపరుద్రునికిఁ బట్టము గట్టి యాంధ్రసామ్రాజ్యము నుద్ధరించుటకు మాఱుగా స్వార్థపరులై ఒక్కదేశీయుల మనుమాట మఱచి యదువృష్ణిభోజాంధకులవలెనె యొండొరుల గొంతుకలు గోసికొనుచు నాంధ్రభూతలము రక్తపూరితము గావించుచుండిరి. ప్రతాపరుద్రుని పుత్త్రుఁడు దిక్కులేనిపక్షి యయి తిరుగవలసి వచ్చెను. ఆంధ్రనగరము తత్ప్రాంతదేశము తురుష్కులవశ

మయ్యెను. ఆంధ్రభూతలమును తురుష్కప్రతాపాగ్ని దహించుచుండెను. ఢిల్లీచక్రవర్తి యయిన గ్యాస్ఉద్దీన్ తుఘ్లక్ యొక్క పెద్దకొడుకును తురుష్కసైన్యాధ్యక్షుడును నైన 'మల్లిక్ ఫకీరుద్దీన్ జూనా' అను నామాంతరము గల అలూఫ్ ఖాను ఏకశిలానగరమునకు 'ఇమ్మద్ ఉల్ ముల్కను' పాలకుని (గవర్నరు) గా నియమించి కొంతసైన్యమచట నిలిపి కొదువ సైన్యముతో దండయాత్ర బయలుదేఱి ప్రాగాంధ్రదేశము మీఁదుగాఁ గళింగదేశమునకును అటనుండి ఢిల్లీ నగరమునకును బోవ నిశ్చయించుకొని రాజమహేంద్రపురమునకుఁ బ్రయాణము సాగించెను.

రాజమహేంద్రపురము తురుష్కులవశ మగుట.

ఇట్లు తురుష్కులు తమ్మెదుర్కొనువారు లేక ముష్కరులై ఏకశిలానగరమునకును రాజమహేంద్రపురమునకు నడుమం గలయావద్దేశమును కొల్లపెట్టుచు, అనేక ఘోరకృత్యములను గావించుచు వచ్చి రాజమహేంద్రపురిదుర్గమును ముట్టడించిరి. ఇట్లు విజృంభించి నిరాతంకముగా దేశమధ్యమునుండి దండయాత్ర వెడలి వచ్చిన శత్రుసైన్యమును పరాక్రమవిజృంభితులగు తెలుఁగునాయకులు కొందఱు స్వల్పసైన్యముతో నెదుర్కొని కొన్నిదినములు పోరాడఁ గలిగిరి. కాని

దైవసహాయము తక్కు వగుటంజేసియు, శత్రుసైన్య మధిక ముగా నుండుటంజేసియుఁ దుదకు దుర్గమును విడిచి పెట్టవల సినవారైరి. అలూఫ్‌ఖాను 'హుమాయూన్ గజ్జర్' అను వానిని రాజమహేంద్రప్రాంతదేశమునకుఁ బాలకుని (గవ ర్నరు) గా నియమించి తాను ఢిల్లీనగరమునకు వెడలిపోయెను. ఇది క్రీ. శ. ౧౩౨౩వ సంవత్సరాంతమున జరిగినది. రాజమ హేంద్రపురము తురుష్కులవశ మైనతరువాత జరిగినఘోర కృత్యముల వర్ణింపఁ బనిలేదు. ఓరుగల్లునకుఁ బిమ్మట నొక్క రాజమహేంద్రపురముననే దేశీయులు మొరాయించి తమ్మె దుర్కొన్నవారగుటచేత ప్రజలకు భీతి గొలుపనెంచి పట్ట ణము కొల్లగొనుటతోఁ దృప్తి నొందక పురాతనదేవాలయ ము నొకదాని బ్రద్దలుగొట్టి రాజమహేంద్రపురమున నొక గొప్ప మసీదును గట్టిరి. గవర్నరైన హుమాయూన్ గజ్జర్ ప్రేరేపణముచేత షరీఫ్ సాలర్ ఉల్వీయను సేనాపతి పై మసీ దును క్రీ. శ. ౧౩౨౪గవ సంవత్సరమున కట్టించినట్లు తెలి యుచున్నది*. అలూఫ్‌ఖాను యుత్కలదేశములోని జాజి పురమును ముట్టడించి స్వాధీనము చేసికొని పిమ్మట ఢిల్లీనగ

---

* *Vide* **District Manual, Page 28.**

(ఇందుకుగూర్చి ఫారసీభాషలో నొకశాసనము మసీదుద్వారము పై వ్రాయఁబడినది. ఆశాసన మిట్లున్నది—మహమ్మదుతుఘ్లక్ చక్ర వర్తి పరిపాలనములో హుమాయూన్ గజ్జర్ కాలమున షరీఫ్ సాలర్ ఉల్వీ యనువానిచేత హిజ్రీ ౭౨౪గవ సంవత్సరమున రజ్జాను ౨౦ వ దిన మునఁ గట్టఁబడినది.) క్రీ. శ. ౧౩౨౪.

రమునకుఁ బోయి క్రీ. శ. ౧౩౨౫వ సంవత్సరమున 'మహమ్మద్ బీన్ తుఘ్లఖ్' అను బిరుదునామమును వహించి సింహాసన మధిష్ఠించెను.

తెలుఁగునాయకులు తురుష్కులను జయించుట

అయినను రాజమహేంద్రపురరాజ్యము స్వల్పకాలము మాత్రమె తురుష్కులస్వాధీనమం దుండెను. మంచికొండ కూనపనాయకుఁ డనుమహావీరుఁ డొకఁడు ప్రోలయనాయకుఁ డనువాని సాహాయ్యముతో రాజమహేంద్రపురమునందలి తురుష్కులను జయించి ఢిల్లీచక్రవర్తిపాలనమును కడముట్టించి రాజమహేంద్రపురమునకు నీశాన్యమూలను బదునొకండు మైళ్లదూరమున కోరుకొండయనుప్రదేశమున నొకదుర్గమును నిర్మించి ప్రజాపరిపాలనము చేయ నారంభించెను. ఏకశిలానగరమునకును విజయవాటిక (బెజవాడ) కును రాజమహేంద్రపురమునకును నడుమనుండు దేశమును కాకతీయరాజబంధువు లగురాచవారు పరిపాలనము చేయుచుండిరి.

ప్రతాపరుద్రుని సేనానులలో నొకఁ డగుదొడ్డారెడ్డికి దౌహిత్రుఁడైన ప్రోలయవేమారెడ్డి యనునాతఁడు కృష్ణానదికి దక్షిణపార్శ్వమునందున్న కొండవీడు వినుకొండ రాజ్యముల నాక్రమించుకొని అద్దంకి రాజధానిగా శత్రుజనభయంకరుఁడై ప్రజాపరిపాలనము చేయుచుండెను.

ఏకశిలానగరమునకు దక్షిణభాగమున నుండునాంధ్రదేశముపై తురుష్కమహావాయువు వీచుటకుఁ బ్రారంభించినపుడు నడగొండవలె నడ్డుపడి నిలువరించినమహాశూరుఁ డగు రేచెర్ల సింగమనాయఁడు బలాఢ్యములైనరాచకొండ, దేవరకొండ దుర్గములలో నివసించుచు నోరుగల్లునకు (ఏకశిలానగరము) శ్రీశైలమునకు నడుమ నుండుదేశమును బరిపాలనము సేయుచుండెను.

శ్రీశైలమునకు దక్షిణమున నుండుగండికోటరాజ్యమును, పెనుగొండరాజ్యమును సంగమ రాజపుత్త్రుఁడుబుక్కరాజును, వానికిఁ బ్రాగ్దిక్కున నుండునుదయగిరిరాజ్యమును వాని రెండవయన్న యగుకంపభూపతియును, విద్యానగరము రాజధానిగ నానెగొంది, బరకూరురాజ్యములను మొదటియన్నయగుహరిహరభూపతియును బరిపాలనము సేయుచు నూత్నకర్ణాటరాజ్యసంస్థాపకులై నలుప్రక్కలఁ గర్ణాటరాజ్యమును విస్తరింపఁ జేయఁ బ్రయత్నించుచుండిరి*.

మహమ్మదీయుల విజృంభణము.

ఇదివఱకే యుత్తరహిందూస్థానమంతయు మహమ్మదీయపరిపాలనముక్రిందికి వచ్చి యుండెను. ఇప్పుడు దక్షిణహిందూ

* వీరిచరిత్రములు వేఱ్వేఱుప్రకరణములలో సవిస్తరముగాఁ దెలుపఁబడును గావున నిచట వివరింపలేదు.

దేశము నంతయు జయింపవలయునని మహమ్మద్ తుఘ్లఖ్ సంకల్పించెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౨౫ వ సంవత్సరమున డిల్లీసింహాసన మధిష్ఠించినతరువాత దక్షిణహిందూదేశము లోనిహిందూరాజ్యములకు విపత్తులు సంఘటిల్లెను. ఇతని హృదయపీఠమందు దురాశ, క్రౌర్యము దట్టముగా నలము కొని మూర్తీభవించి కూరుచుండినవి. భరతఖండమునందలి హిందూరాజ్యముల నన్నిఁటి నొక్కగ్రుక్కలో మ్రింగివేయ వలయు నన్నంతదురాశ యాతనిబట్టి పీడించుచుండుటచేత స్వస్థచిత్తము లేక యుండెను. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౨౭ వ సంవత్సరమున లక్షగుఱ్ఱపుదళముతో హొయిసల (మైసూరు) దేశముపై దండెత్తి వచ్చి రాజధాని యయినద్వారసముద్రమును స్వాధీనపఱుచుకొని హొయిసలరాజయిన వీరభల్లాణదేవుని (మూఁడవబల్లాలరాజు) నచటినుండి పాఱఁద్రోలి యానగరమును ధ్వంసముగావించి మరలి డిల్లీనగరమునకుఁ బోయెను. ౧౩౧౦ దవ సంవత్సరమున మలిక్ కాఫుర్ జయించినది మొదలుకొని దక్షిణమధురాపురము మహమ్మదీయులవశమై వారిచేతనే పరిపాలింపఁబడుచుండెను. అపుడు కుత్బ్-ఉద్దీన్-ఖాన్ మధురాపురమునకుఁ బాలకుఁడు (గవర్నరు)గ నుండెను. వీరభల్లాణదేవుఁడు ద్వారసముద్రమును విడిచిపెట్టి తూనూరని యెడు తిరువణ్ణామలను (దక్షిణార్కాడుమండలములోనిది) కా

ఆథానిగఁ జేసికొని యందే నివసించి యుండెను. ఈమహమ్మదీయులదండయాత్రలవలన దక్షిణహిందూదేశమంతయు నొక్కమాఱల్లకల్లోల మయ్యెను. దక్కనునకు రాజప్రతినిధిగా నియమింపఁబడినతనసోదరపుత్త్రుఁడు తనపరిపాలనమును ధిక్కరించి స్వతంత్రపరిపాలనము సేయుచున్నందున వానిని శిక్షించుటకై మహమ్మదు తుఘ్లఖ్ చక్రవర్తి గుజరాతునకు(ఘూర్జరమునకు) గవర్నరుగా నున్న 'ఖాజాజెహా' నను వానిని పంపించెను. దేవగిరిసమీపమున వార లుభయులకును ఘోరయుద్ధము జరుగ 'బహాఉద్దీన్' చక్రవర్తిసైన్యములను గెలువఁజాలక పాఱిపోయి యానెగొందిభూపాలుని శరణువేఁడెను. అప్పుడు శరణాగతరక్షకుండని బిరుదు వహించినజంబుకేశ్వరరాయలు తనకు రాఁబోవువిపత్తునైనఁ దలపోయక యాతురుష్కున కభయహస్త మిచ్చి రక్షణ మొసంగెను*.

---

* ఆనెగొందియొక్క పూర్వచరిత్రము రాయవంశావళియను గ్రంథమునందక్క మఱియెచ్చటను గానరాదు. ఈగ్రంథమానెగొందిసంస్థానములో నున్నదఁట. రాయవంశావళియనుగ్రంథమును బట్టి చూడఁగా నందుఁ దహరాజు కిష్కింధ(ఆనెగొంది)లో ౧౨౧౪ మొదలు ౧౨౩౬ వఱకు, అతనికుమారుఁడు చామస్యుఁడు ౧౨౩౬ మొదలు ౧౧౧౩ వఱకు పరిపాలనము చేసిరి. వీనికి మువ్వురుపుత్త్రులు గలరఁట. అందగ్రజుఁడైన బిజ్జలుఁ డను నాతఁడు కళ్యాణపురమునకు రాజయ్యెనఁట విజయధ్వజుఁడను రెండవకొడుకు ౧౧౧౩ మొదలుకొని ౧౧౫౬ వఱకును ప్రభుత్వము

ఆనెగొందిపై తురుష్కుల దండయాత్ర.

సంగమరాజపుత్త్రులు నూత్నకర్ణాటరాజ్యమును స్థాపించుటకుఁ బూర్వమనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౩౩ వ సంవత్సరప్రాంతమున చంద్రవంశసంజాతుఁ డగు జంబుకేశ్వరుఁడు తుంగభద్రానదికి

చేసెనఁట! విష్ణువర్ధనుఁ డనుమూఁడవవానిం గూర్చి యేమియుం దెలియరాదు. విజయధ్వజుఁడే తుంగభద్రాతీరమునఁ దనపేరిట విజయనగరమనుపట్టణమును నిర్మింపగా దానిని మాధవవిద్యారణ్యులవారిప్రోత్సాహముచే సంగమరాజపుత్త్రుఁ డగుహరిహరరాయ లతివిశాలమైనపట్టణముగాఁ జేసి ప్రఖ్యాతికిఁ దెచ్చెనని కొందఱు వ్రాసియున్నారు. విజయధ్వజుని యనంతరమున నేమరాజు ౧౧౭౬-౯౮ వఱకును, మనుమఁడగు రామదేవరాజు ౧౨౭౧ వఱకును, రామదేవరాయనికుమారుఁ డగుప్రతాపరాయఁడు ౧౨౯౭ వఱకును ప్రభుత్వము చేసిరఁట ఈప్రతాపరాయనికొడుకే జంబుకేశ్వరరాయలఁట! ఈరాయవంశావళి క్రమమైనదియగునో కాదో పరిశోధింపవలసిన గ్రంథముగా నున్నది.

ఈవంశావళిలోనివిజయధ్వజుండే యిప్పటి విజయనగరసంస్థానీకులైనపూసపాటివారిపూర్వికుఁ డని విజయనగరకలాశాలాధ్యక్షు లగు శ్రీమాన్ కిళాంబిరామానుజాచార్యులు. ఎమ్. ఏ. బి. యల్. ఎఫ్. ఎమ్. యు. గారాంధ్రపత్రికయొక్క మూఁడవసంవత్సరాదిసంచికలో విజయనగరపురాజు లను శీర్షికతో వ్రాసినవ్యాసములో నుదాహరించి యుడిపెట్టినది మాత్రము వింతగాఁ గన్పట్టక మానదు. రాయవంశావళిగ్రంథములోని పై వంశక్రమమును శ్రీయుత బెంగుళూరు సూర్యనారాయణరావు బి. ఏ. గారి **'Never-To-Be-Forgotten-Empire'** అనుగ్రంథమునుండి గ్రహింపఁబడినది.

నుత్తరపుటొడ్డున నున్న యానెగొందిదుర్గమునుండి తత్సమీప దేశమును బరిపాలనము సేయుచుండెను. ఇతఁడు బహాఉద్దీనునకు రక్షణ యొసంగె ననుసమాచారములను చారులవలన విని చక్రవర్తి కోపోద్దీపితుఁడై ౧౩౩౪వ సంవత్సరమున దండయాత్ర వెడలి వచ్చెను. అసంఖ్యాకములగు సైన్యములతోఁ దనపై దండెత్తివచ్చియున్న చక్రవర్తిని కంపిలికోటసమీపమున జంబుకేశ్వరుఁ డెదిరించెను. ఆంధ్రకర్ణాటులకును డిల్లీ తురుష్కులకును మఱియొకమాఱు ఘోరయుద్ధము జరిగెను. ఈయుద్ధము తనకుఁ బ్రతికూలముగ బర్యవసితమగునని యూహించి తురుష్కులవలన స్వకుటుంబమునకు మానభంగమగునేమో యన్నభయముతో తనస్త్రీల నెల్లర నగ్నిప్రవేశమగునట్లు చేసి రాజు శత్రువుల మార్కొని పౌరుషముతోఁ బ్రాణము లున్నంతదనుక పెనంగి తుదకు వీరస్వర్గమునే చూడఁగలిగెను. ఆనెగొందిదుర్గము తురుష్కులవశ మయ్యెను. డిల్లీ చక్రవర్తి చేతికి బహాఉద్దీనుమాత్రమె గాక మఱియార్గురు మంత్రివర్గమువారు చిక్కిరఁట వీరిలో జంబుకేశ్వరునిమంత్రియగు హరిహరరాజును కోశాధ్యక్షుఁ డగు బుక్కరాజుకూడ నుండిరఁట ! తక్కినవలువురును జంబుకేశ్వరుని సర్దారులఁట ! వీరి కోరిక ననుసరించి రాయలశవ మానెగొందికిఁ గొనిపోఁబడి యాతనియార్ధ్వదేహిక క్రియలు చక్కగా నిర్వర్తింపఁ

బడెనవఁట ! అచ్చటి జనులు జంబుకేశ్వరుని దైవమునుగాఁ
దలంచి పూజించుచుండిరి. ఢిల్లీచక్రవర్తి రాజ్యమును వశ
పఱచుకొని యాప్రదేశమునకు 'మలిక్‌నాయబ్' అనువాని
నధికారినిగా నేర్పఱచి చెఱపట్టి యుంచిన యాఱ్గురిని వెంట
నిడికొని ఢిల్లీనగరమునకు వెడలి పోయెనఁట ! చక్రవర్తి క్రూ
రుఁడై బహాఉద్దీనుని హింసపెట్టించి చంపించెనఁట ! ఎప్పుడు
ఢిల్లీచక్రవర్తి సైన్యములతోఁ దమదేశమును విడిచిపెట్టి వెడలి
పోయెనో యానాఁటనుండియు 'మలిక్‌నాయబు' నకు ప్రజలు
వశులు గాక ధిక్కరించి పోరాడుచున్నందున వారిశౌర్యోత్సా
హములను స్వాతంత్ర్యప్రీతిని మెచ్చుకొని యచట రాజ్యము
చేయుట తనకు సాధ్యము కాదని తలంచి చక్రవర్తికి దేశస్థితి
నంతయును దెలియఁజేయఁగా నాతఁడు నట్లే యూహించి
తనకడ బందెలోనున్న హరిహరునకు రాజ్యము నొసంగ బుక్క
రాజును వానికి మంత్రిగా నియమించి తనకు సామంతులుగ
నుండున ట్లొప్పించుకొని వారలను కారాగారముననుండి విము
క్తులను గావించి వారిదేశమునకుఁ బంపించి తరువాత మలిక్
నాయబుని తనకడకు రప్పించుకొనియెనఁట ! ఇట్లని మహమ్మ
దీయచరిత్రకారులు వ్రాసి యుండిరి.* వీర భల్లాణదేవుఁడు

---

* ఇబూఁబతూతా యను మహమ్మదీయచరిత్రకారుఁడు. క్రీ. శ. ౧౩౩౩వ సంవత్సరమున హిందూదేశమును చూడవచ్చి తొమ్మిదిసంవత్సర

క్రీ. శ. ౧౩౭౫ వఱకు బ్రదికి యుండి పేరునకు మాత్రము చక్రవర్తిగానుండి పరిపాలనము చేయుచున్న వాఁడైనను వాస్తవముగా హరిహరాదులే స్వతంత్రపరిపాలనము సేయుచుఁ దమరాజ్యమును బలపఱచుకొని క్రమముగా విస్తరింపఁజేయుచుండిరి.

ప్రతాపరుద్రునిపుత్త్రుఁడు తురుష్కులను దఱిమి వేయుట.

తనతండ్రిసామ్రాజ్యములోఁ జేరినయాంధ్రదేశమంతయుఁ బైని జెప్పినప్రకారము పలుభాగములుగా విడిపోయి పల్వురచేఁ బరిపాలింపఁబడుచుండుటయు, నాంధ్రనగరము తురుష్కులవశమై యాంధ్రదేశమునఁ దురుష్కులపాలనము బలపడుచుండుటయు, అసహాయుఁడై తాను దుస్థితియందుండుటయుఁ

ములు సంచారము చేసెను. ఇతఁడు వ్రాసిన దానికిని అచ్యుతదేవరాయుల కాలమునాఁ డున్నపోర్చుగీసువాఁడైన ఫెర్నావోన్యూజ్, ఫెరిస్తా మొదలగు చరిత్రకారులువ్రాసినగాథలకును కాలవ్యత్యాసములు మొదలగునవి కొన్ని కానంబడుచున్నవి. ఇబూబతూతా పైనిజెప్పిన కాలమున నున్నవాఁడగుటచే నతఁడు వ్రాసినదానియందే యెక్కువసత్య ముండవచ్చునుగాని యీచరిత్రకారులు జంబుకేశ్వరునకుఁ బిమ్మట డిల్లీచక్రవర్తి జంబుకేశ్వరుని మంత్రియగు దేవరాయలను (హరిహరుని) సింహాసన మెక్కించె నని చెప్పుచున్నారు గాని యది యంతగా విశ్వసింపఁ దగినది కాదు.

బలుమాఱుఁ దలపోసి తలపోసి చింతించుచు నిరుత్సాహుఁడు గాక రెండవప్రతాపరుద్రునిపుత్త్రుఁడు తనకు మిత్రులైన యాంధ్రనాయకులతోడఁ దురుష్కులనుఁ దఱిమివేయుటను గూర్చి యాలోచించుచుండెను*. ఆంధ్రదేశమున మహమ్మదీయులైన తురుష్కులు తమరాజ్యమును స్థాపించిరనియు వారలు క్రమముగా దక్షిణహిందూదేశమునంతయు వశపఱచుకొందురనియు, ఏతన్మూలమున విగ్రహారాధనద్వేషమతాభిరతులగు తురుష్కులపాలనమున హిందూమతాచారధర్మములు చెడిపోయి హిందూమతము క్షీణించుననియు, కావున నాంధ్రులుఁ, గర్ణాటకులు, ద్రావిడులేకీభవించి విగ్రహారాధనద్వేషమతాభిరతులు, నాత్మశత్రువులు నగు మహమ్మదీయుల దక్షిణాపథమునుండి తఱిమివేయుట ప్రథమకర్తవ్యమనియు

* ప్రతాపరుద్రునిపుత్త్రుని నిజమైన పేరెద్దియో తెలియరాకున్నది. పల్వురు పలుపేరులను బెట్టి వ్యవహరింపఁదొడఁగిరి. స్థానికచరిత్రమునందు వీరభద్రరాజని పేర్కొనఁబడియుండెను గాని కొందఱు వినాయకదేవుఁడని వ్యవహరించిరి. ఫెరిస్తా కృష్ణనాయఁడని పేర్కొనియెను గాని చక్రవర్తిపుత్త్రునికి నాయకశబ్దము చేర్చుట సమంజసముగాఁ గన్పట్టదు. మఱియొకచోట నాగదేవుఁడని వ్యవహరింపఁబడియెను. భావిపరిశోధనమువలనఁగాని యథార్థనామ మిదియని నిర్ధారింపఁజాలము. అందువలన నే నీతని నుగ్గైకొనక నేను ప్రతాపరుద్రునిపుత్త్రుఁడని మాత్రము వ్రాయుటయే యుక్తమని తోఁచినది.

నీమహాకార్యమును బూనుటకు సంసిద్ధుఁడనై యున్నానని యు, నందుల కెవరి శక్తికొలఁది వారు సైన్యములను బంపి సాహాయ్యముఁ జేయవలసి యుండునని విద్యానగరంబునం దుండెడిహరిహరరాయలతోడను, కర్ణాటదేశాధీశ్వరుం డైన బల్లాలదేవునితోడను కేరళదేశాధీశ్వరునితోడను బ్రసంగించి సఫలీకృతమనోరథుఁడై క్రీ. శ. ౧౩౪౪వ సంవత్సరమునఁ దురుష్కుల నెదుర్కొనుటకు సైన్యముల సమకూర్చుచుండెను. కేరళదేశాధీశ్వరుండు కొంతసైన్యమును బంపెను. కర్ణాటసైన్యమున కాధిపత్యమును వహించినకంపభూపతియు, రెడ్డినాయకులకు ప్రతినిధిగా వేమారెడ్డిసోదరుఁ డగు మాచారెడ్డియు, పద్మనాయకవెలమలకుఁ బ్రతినిధిగా సింగమనాయఁడు మొదలగువారును తమలోఁదమకుంగలవైషమ్యములనుగొంత వఱకు మఱచిపోయి యీమహాకార్యమునందు ప్రతాపరుద్రునిపుత్రునికిఁ దమతమసైన్యములతో వచ్చి తోడ్పడియుందురు. ఈసైన్యములకన్నింటికి వీరశిఖామణియు బుద్ధిశాలియు నగుప్రతాపరుద్రునిపుత్రుఁ డధ్యక్షుఁడై సైన్యములనడిపించుకొని పోయి యోరుగల్లు ముట్టడించెను. కాకతిసామ్రాజ్యము భగ్నమైనవెనుక నిరువదిసంవత్సరములకు ప్రతాపరుద్రునిపుత్రునిప్రయత్నములుఫలించినవి. అప్పుడుదక్కనునందున్న తురుష్కులకును, హిందువులకును పెక్కుదినములుముష్కర ఘోర

యుద్ధము జరిగి ఘోరమగు రణక్షేత్రమున రక్తకాల్వలు ప్రవహించిన వన్న నతిశయోక్తి కాదు. సుస్థిరచిత్తుండై ప్రతాపరుద్రునిపుత్త్రుఁడు యుద్ధరంగమున నిలువంబడి యసంఖ్యాకములగుహిందూసైన్యములఁ బురికొల్పుచుఁ బెక్కుదినములు విడువక పోరాడుటంజేసి తురుష్కసైన్యంబులు నిరుత్సాహముం జెందుటయు, నందువలన విశేషముగా హతమగుటయు సంభవించెను. తుదకు ఇమ్మదు-ఉల్-ముల్కు హత శేషమగు సైన్యముతో నోరుగల్లు విడిచి పాఱిపోయెను. ప్రతాపరుద్రుని పుత్త్రుఁడు వాని వెన్నంటి దఱిమెను. అతఁడు దౌలతాబా దను నూత్ననామమును వహించిన దేవగిరిపట్టణమునకుఁ బారిపోయెను. అంతటఁ గాకతీయుఁడు హిందూ సైన్యములను మరలించుకొని యేకశిలానగరమును బ్రవేశించి పట్టాభిషిక్తుఁ డయ్యెను. ఈసమాచారము తెలియవచ్చిన తోడనే డిల్లీచక్రవర్తియగు మహమ్మదుతుఘ్లఖ్ చిత్తచాంచల్యము గలవాఁడై పూర్వముకంటెను క్రూరుఁడై ప్రజల నానావిధముల బాధించుచు డిల్లీనగరవాసులను దౌలతాబాదునకుఁబోయికాపురముండునటులు నిర్బంధపఱుపసాగను. డిల్లీనగరమునుండి దౌలతాబాదునకును దౌలతాబాదునుండి డిల్లీనగరమునకును బ్రజల నినుమాఱు ద్రిప్పియుఁ దుదకు విఫలప్రయత్నుఁ డయ్యెను. ఈదెబ్బతో దక్కను దేశమునందు

డిల్లీచక్రవర్తి ప్రభుత్వము నశించి పోయెనుగాని ప్రతాపరుద్రునిపుత్త్రునికి మాత్ర మీయోరుగల్లురాజ్యము స్థిరపడక స్వల్పకాలములోనే యన్యాక్రాంత మయ్యెను.

రేచెర్ల సింగమనాయని విజృంభణము.

రేచెర్ల సింగమనాయఁడు రాచకొండదుర్గములో నుండి యేకశిలానగరమునకును శ్రీశైలమునకు నడిమిదేశమును బరిపాలనము చేయుచుండె నని యింతకుఁ బూర్వము దెలిపి యున్నాఁడను. ఇతఁడు బలాఢ్యములగు రాచకొండ, దేవరకొండ దుర్గములలో నివసించుచుఁ గాకతీయాన్వయుల యధికారమును ధిక్కరించి స్వతంత్రుఁడై రెడ్డినాయకులకు రాచవారికిఁ బ్రబలశత్రువై వారిగిరిదుర్గములనాక్రమించుకొనుచు భయంకరుఁడై యుండెను.

---

*ఇతఁడు ప్రతాపరుద్రుని ప్రసిద్ధసేనానులలో నొక్కఁడైన యెఱ్ఱదాచానాయని పుత్త్రులలో జ్యేష్ఠుఁడు. ప్రతాపరుద్రుని పరిపాలనకాలమున మగతల యనుగ్రామమునొద్ద మచ్చకొమ్మనాయఁ డను వానిని జిలుగుపల్లియొద్ద సోమదేవనాయనియుద్ధములో సంహరించి దీనము గడిపి 'మచ్చనాయకగండ' యను బిరుదమును, 'సామంతరాగోల' యను బిరుదమును, 'సోమయనాయకతలగుండుగండ' యను బిరుదమును ప్రతాపరుద్రునివలనఁ బొందుటయే గాక యెనుబది వరముల నాతనివలనఁ బడయఁగాంచి 'అశీతివరాలసింగమనాయఁడ' ని ప్రసిద్ధిగాంచెను — వెలుగోటి వారి వంశచరిత్ర యందు చేసి చూడుఁడు.

వారలకు వీనిని జయించుట కష్టసాధ్యముగా నుండెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడు రాచవారిసింగమనాయని బావమఱఁది యగు చింతలపల్లి సింగమనాయనిఁ బట్టుకొనిపోయి జల్లిపల్లి కోటలో చెఱలోఁ బెట్టఁగా నీతఁడు విని బహుసైన్యములఁ గూర్చుకొనిపోయి జల్లిపల్లికోటను ముట్టడించెను.

సింగమనాయఁడు సంహరింపఁబడుట.

అప్పుడు దుర్గములో నున్న రాచవారితనితోఁ దలంపడి పోరాడుటకు సాహసింపఁజాలక మాయోపాయంబున నీతని గడతేర్పవలయు నని తమలోఁ దాము నిశ్చయముచేసికొని మహామాయావి యగుతమ్మళిబ్రహ్మాజీయను వానిని రప్పించి మోసపువితముగా సింగమనాయనిఁ జంపు మని బోధించిరఁట! అతండును వల్లెయని యొకనాఁడు సింగభూపతిని స్నేహభావమును సూచింపుచు సమీపించి యాకస్మికముగాఁ గపటోపాయమున నాతనిఁ బాకుతోఁ బొడిచి పాఱిపోయెనఁట! అంతట సింగమనాయఁడు తనపుత్త్రులను రప్పించి “పుత్త్రకులారా! నాశత్త్రువులు నన్ను యుద్ధమున గెలువలేక కపటోపాయమునఁ బొడిపించిరి. నే నిఁక బ్రతుకను. దీనికి మీరు చింతించినఁ బ్రయోజనము లేదు. నన్నుఁ బొడిపించిన శత్త్రురాజులరక్తముతోఁ దిల తర్పణమును గావించి నాఋణము

దీర్చుకొనుఁడు. ఇదియె నాకోరిక " అని చెప్పి ప్రాణముల విడిచెనఁట ! ఇట్లని వెలుగోటివారివంశచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడినది. కాని సింగమనాయనిమరణము మఱియొక విధముగాఁ దెలియుచున్నది. పూసపాటిరాజన్యుల పూర్వికుఁడగుమాధవవర్మకును రేచర్లగోత్రోద్భవుఁ డగుసింగమనాయనికిని బెజవాడసమీపమున నున్న పెదవీడను స్థలమున ఘోరమైనయుద్ధము జరిగి యాయుద్ధములో మాధవవర్మ సింగమనాయని సంహరించుటయె గాక యంతటితోఁ దృప్తి నొందక సింగమనాయనిభార్యగర్భములో నుండు శిశువుం గూడ సంహరింపఁ బ్రయత్నించెనఁట ! అందువలన నాతనికి "రేచెర్లగోత్రసముద్భవశుష్కకాననదావదహనుం" డను బిరుదము కలిగెనని కవిజీవితములలోఁ జేర్పఁబడియెను*. సింగమనాయనిమరణమునకుఁ బైని జెప్పిన వానిలో నేది కారణమైనను సింగమనాయనిపుత్త్రులకు రాచవారియెడ ద్వేషమును బురికొల్పుటకుఁ జాలియుండెను.

---

* శ్రీరామమూర్తి కృతమగు కవిజీవితగ్రంథము పే. ౩౮.

రేచెర్లగోత్రజులలో సింగమనామధేయులును, పూసపాటివారి వంశములో మాధవవర్మ నామధేయులును పెక్కండ్రు గలరుగావున నెవరికాలమున నిట్టిపని జరిగియుండునని చదువరులకు సంశయము గలుగవచ్చును. ఈకారణముచేతనే పూసపాటివారికి పైబిరుదము వచ్చియున్నయెడల తప్పక యీసింగమనాయనికాలమే కాఁ యుండవలయును. అయిన నింకను విచారణీయము.

ఈసింగభూపాలుఁడు కృష్ణానదీతీరమున సిద్ధక్షేత్రముగా నున్న యేలేశ్వరములో ననేకబ్రహ్మప్రతిష్ఠలు గావించె నని యు, మఱియు ననేకదానముల గావించెననియు, సింగభూపాలీయమున వర్ణింపఁబడి యుండెను*.

సింగమనాయనిసోదరుల ప్రతాపము.

సింగమనాయనిసోదరులైన వెన్నమనాయఁడును, యాచమనాయఁడును మత్స్యగన్నరాజు మొదలగు రాజులను జయించి కొలమచెలమగ్రామములో నున్నమన్నెవారిపై, దక్కనులోని తురకలు దండెత్తి రాఁగా మన్నెవారు సాహాయ్యముకోరి ప్రార్థించినందున వీరు తురకలపై యుద్ధమునకు వెడలిరి. యాచమనాయఁడు తురకల నోడించి మన్నెవారిని గాపాడి 'వీరగురు' అను బిరుదమును గాంచెనఁట! ఈయుద్ధమును తెలుపకపోయినను 'వీరగురు' బిరుద మున్నట్లు సింగభూపాలీయమున నుదాహరింపఁబడి యున్నవి. ఈయాచమనాయనికి నాగానాయఁ డనుపుత్త్రుఁడు గలఁడనియు, అతఁడు దర్ణాలకోట (ధరణికోట) యొద్దను అనవేమారెడ్డితోఁ గలారి

* శ్లో. కృష్ణేశ్వరసన్నిధౌ కృతమహాసంభార మేలేశ్వరే
వీతాపాయ మనేకశో వివధతా బ్రహ్మప్రతిష్ఠాపనమ్
అన్యన్యాం సముపాది యేన విభునా తత్తద్గుణై రాత్మనో
నిర్మాణాతిశయ ప్రయాస గరిమవ్యాసజ్జని బ్రహ్మణి.

యుద్ధముచేసి జయించినందునఁ గఠారినాయఁ డను బిరుద మును వహించె నని సింగభూపాలీయములోని యొకశ్లోకము వెలుగోటివంశచరిత్రమునందు నుదాహరింపఁబడినది. కాని నాగానాయనికిఁ గఠారినాయఁడనియు, రావుత్తురాయఁడనియు బిరుదము లున్నట్లుగాఁ జెప్పెనేకాని యతఁ డన వేమారెడ్డితో యుద్ధము చేసి జయించినట్లు చెప్పియుండలేదు. కావున నాగా నాయఁ డన వేమారెడ్డిని జయించినది విశ్వసనీయము కాదు*.

రెండవ ప్రకరణము.

అనపోతభూపాలుని దిగ్విజయములు.

(క్రీ. శ. ౧౩౪౪ మొదలు క్రీ. శ. ౧౩౭౦)

రేచెర్ల సింగమనాయనిమరణానంతర మాతనిజ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడై సలఅనపోతనాయఁడు తనతండ్రిని రాచవారక్రమముగాఁ జంపించి రని సక్రోధుఁడై పగఁబూని విజృంభించి తనతండ్రి యాజ్ఞానుసారముగా దిగ్విజయము ప్రారంభించి క్షత్రియసంహారమునకుఁ గడంగి శాత్రవులరక్తములోఁ దండ్రికిఁ దిలతర్పణము గావింపవలయు నని గాఢప్రతిజ్ఞను జేసి చతురంగసేనాపరివృతుఁడై వీరశిఖామణి యగుతమ్ముఁడు మాదానాయఁడు వెంట నంటి రా, యసంఖ్యాకము లగుసైన్యములతోఁ బోయి

---

* శ్లో. శ్రీమాన్ వేఁచమహీపతి స్సుచరితో యస్యానుజన్మా స్ఫుట
ప్రాప్తో వీరగురుప్రథాం పృథుతరాం వీరస్య ముద్రాకరః
లబ్ధ్వాఽబ్ధ్వకఠారిరాయబిరుదం రావుత్తురాయాన్వితం
పుత్త్రిం నాగయనాయకం వసుమతీవీరైకచూడామణిమ్.

శత్రువులదైనజల్లిపల్లికోటను ముట్టడించెను. చాళుక్యవంశదీపకు లైనక్షత్రియు లనేకు లాదుర్గములోనుండి విషజ్వాలలను గ్రక్కుచు నాల్కలను దెఱచికొని వచ్చెడిక్రూరకృష్ణసర్పము లభాతి చనుదెంచెడి యావీరకుమారద్వయము నెదుర్కొని క్షాత్రతేజము పెంపుఁ జూపుచుఁ బోరాడఁ దొడంగిరి. ఈక్షత్రియవీరవర్గమునకుఁ దోడ్పడుటకై కమ్మనాయకులును, రెడ్డినాయకులును బాహుదర్పమ్మున మెఱయుచు యుద్ధసన్నద్ధులై రాగా మొగులూరిదుర్గముసమీపమున చెంజెర్లభూమిప్రాంతమున నుభయపక్షములవారికిని మహాభయంకరమైన యుద్ధము జరిగెను. అప్పు డనపోతానాయనికే జియము కలిగినందున వారలిరువురును శత్రువులను సంహరించి వారిరక్తముతోఁ బితృతర్పణము గావించి పగఁ దీర్చుకొని కృతార్థజన్ములై రట*!

---

* ఇంతటిపౌరుషకృత్యము గావించినందుల కీవీరశిఖామణిని వందిమాగధులు ‹‹ రేచర్లవిక్రమాదిత్య, రేచర్లవార్ధిచంద్రోదయ, గోనమల్లారెడ్డిరణభూతబలిహరణా, మంగళప్రూడి యిమ్మడిరెడ్డి రణరంగమర్దనా, రావువరపుమల్లారెడ్డిభుజాఘట్టన, పోలూరుపోలారెడ్డిరణనిర్ధూమధామ, బండికోటారెడ్డిరణభుక్తిఖడ్గభేతాళ, వినుకొండమారారెడ్డిప్రాణవాయుహరణకరవాలక్రూరసర్ప, కుంట్లూరు మారారెడ్డికంఠవిదళనఖడ్గభైరవకరవాలపరిష్టి, అరవపల్లిగౌరిరెడ్డిబలాటవీదావాగ్నికీలా, కొత్తపల్లికొండారెడ్డిప్రాణాపహరా,›› అని పొగడినందున నాపోతానాయఁడు భట్లకగ్రహారములిచ్చి జయభేరీతమ్మటధ్వనులను, బిరుదకాహళరవమ్ములను మ్రోయించుచు నిజరాజధాని యగురాజగిరికి విచ్చేసెనఁట '–వె.వం.చ.పే.౩౨. చూడుఁడు

ఇనుకుర్తికోట ముట్టడి.

పిమ్మట మఱికొంతకాలమునకు సోదరు లిరువురు విజిగీషులై మహాత్తరసేనలతోఁ బోయి యినుకుర్తికోటను ముట్టడించిరి. చంద్రవంశాన్వయులైనచాళుక్యరాజులు పెక్కండ్రు కమ్మదొరలను తోడు చేసికొని దుర్గమును సంరక్షింపుచు బహుదినములు ప్రాణముల కాసపడక పోరాడి రణభూమియందొఱఁగ వారిసేనలు వెఱచి కాందిశీకము లయ్యెనఁట! క్షత్రియులతోనైన యీమహాయుద్ధమునందు నూటయిరువదియొకండ్రురాజులను సంహరించుటం జేసి సోమకులపరశురాముం డను బిరుద మనపోతనాయనికిఁ గలిగెనఁట! ఈబిరుద మాతనికిఁ గలదని దెలిపెడుశాసనము లనేకము లీయనపోతనాయనిచే లిఖింపఁబడియున్నవి*.

* అయ్యనవోలు శాసనములో నిట్లున్నది.

"మునిరజని పరశురామః
స్థానే వినియుజ్య వైష్ణవం తేజః
సోమకులపరశురామే
ధరా మత్యవన్న పోతభూపాలే"

కె. ఎం. చరిత్ర. అనుబంధము పేజీలు ౨౦—౨౫.

"సోమకుల పరశురామే భుజబలభిమేధిభూమిగోపాలే
ధాత్రీ చ జాగ్రతి శాస్త్రి జగతాం జాగర్తి నిత్యకల్యాణమ్."
సింగభూపాలీయము.

తరువాత నితఁడు భువనగిరి, ఓరుగల్లు మొదలగు దుర్గముల నన్నిఁటిని స్వాధీనముఁ జేసికొని నిజముగా క్షత్రియుల పాలిటికిఁ బరశురాముఁడై ఓరుగల్లు ప్రాంతదేశమునందు క్షత్రియుల నెల్లర నురుమాడుచుండెను. ఈక్రూర సంహారమున కనేకక్షత్రియ కుటుంబములవారు వెఱచి వాని రాజ్యమును విడిచిపెట్టి విదేశములకుఁ బోయిరి. ప్రతాపరుద్రుని పుత్త్రుఁడుగాని వానిసంతతివారుగాని యేమయిరో వారి యుదంత మావంతయుఁ జరిత్రమునం దెలియరాకున్నది. క్రీ. శ. ౧౩౬౫ వ సంవత్సరమునాఁటికి నోరుగల్లు, పానుగల్లు, భువనగిరి, మెతుకు, గోలకొండ మొదలగు దుర్గము

ఇచుకుర్తి కోటసమీపమునఁ బోరాడి వీరమరణము నొందిన క్షత్రియ నాయకుల పేర్లిక్రిందివి వెలుగోటివారివంశచరిత్రమునం దుదాహరింపఁబడినవి.

కొండ రాఘవరాజు, కొండ్రాజు, జగ్గరాజు, గోవిందరాజు, గోపరాజు, జాటూరు సూరపరాజు, స్వర్ణసేనమరాజు, వీనరాజు, చినరాజు, పెద్దిరాజు, అప్పలగోలరాజు, రామరాజు, సాళ్వ రాఘవరాజు, సర్వరాజు, తిరుమలపోల్రాజు, వీరమరాజు, కుప్పరాజు, నరసరాజు, శ్రీనాథ గౌతమీభూనాధరాజు, కంపెట బాల్రాజు, మాదాల పెద్దరాజు, మల్లదేవరాజు, నట్టూరి పోల్రాజు, నల్లరాజు, శ్రీపతిరాజు, చిన్నవల్లభరాజు, చినసింగిరాజు, కనకరాజు, సక్కుల్రాజు, చినలక్కరాజు, చిన్నతిమ్మరాజు, పాళెం చెన్నరాజు, కట్టా వెంకట్రాజు, ఉదయగిరి ఓబళ్రాజు, బాల్దేవ్రాజు, ఆకమ్మరాజు.

లన్నియు నితని వశముకాఁగా నాంధ్రదేశాధీశ్వరుం డనుబిరుదమును వహించి మహారాజ్యపట్టమున కభిషిక్తుఁడై తురకలకు దూరముగా నుండురాజగిరిదుర్గమును (రాచకొండ) రాజధానిగఁ జేసికొని యనక్రపరాక్రమంబున నోరుగల్లు రాజ్యము నేలుచున్న ట్లీ యనపోతనాయని శాసనములే యుద్ఘోషించు చున్నవి.

బహామనీరాజ్యస్థాపనము. (౧౩౪౭)

ఢిల్లీచక్రవర్తి యైనమహమ్మద్‌తుఘ్‌లఖ్‌యొక్క సైన్యాధిపతులలో నొక్కఁ డగుహసన్‌గంగూ అనువాఁడు తిరుగఁబడి స్వతంత్రుఁడై క్రీ. శ. ౧౩౪౭ లో దక్కను దేశమున మఱొక తురకరాజ్యమును స్థాపించెను. ఆరాజ్యమే తరువాత బహామనీరాజ్యమని చరిత్రమునం బ్రఖ్యాతిఁగాంచినది. ఢిల్లీచక్రవర్తికొలువుకూటములో జ్యోతిష్కుఁడుగా నున్నగంగూ యనుబ్రాహ్మణునియొద్ద హసన్ బానిసవాఁడుగా నుండెను. ఒకనాఁడు హసన్ పొలము దున్నుచుండఁగా భూమిలో ధనము గాన్పించినదఁట! అతఁ డాధనమును దెచ్చి తన యజమానునకు సమర్పింపఁగా వానిసత్యసంధతకు మెచ్చి యాబ్రాహ్మణుఁడు వానియెడ దయాళుఁడై చక్రవర్తితో వానింగూర్చి యనుకూలముగాఁ బ్రసంగించి వానిని పదివేల

గుల్బర్గాముల కధికారిగా నియమించునట్లు చేసెను. ఆబ్రాహ్మణుఁ డప్పుడు వానింజూచి ‘ ఓయీ ! యిఁకముందు నీకు రాజ్యము సంప్రాప్తింపఁగలదు ; అప్పుడు నన్ను మఱువకుమీ ’ యని చెప్పి పంపివేసెనఁట ! ఇతఁ డనేకయుద్ధములలోఁ జక్రవర్తిపక్షమునఁ బోరాడి శత్రువులను జయించి చక్రవర్తికి జయము సమకూర్చుటంజేసి యాతఁడు మెచ్చుకొని ‘ జాఫర్ ఖాన్ ’ అనుబిరుద మాతని కొసంగెనఁట ! ఇతఁడు ౧౩౪౭ లో దక్షిణహిందూదేశములోని రాజులసాహాయ్యమును బడసి చక్రవర్తియధికారమును ధిక్కరించి *స్వతంత్రుఁడై కలుబరగిపట్టణమునకు హసనాబా దని పేరుపెట్టి రాజధానిగఁ జేసికొనియెను. తాను రాజ్యాధిపత్యమును వహించినపిమ్మటఁ దనపూర్వపుయజమానుని మఱచిపోక యాబ్రాహ్మణుని తన కోశాధ్యక్షునిగా నియమించుకొనియెను. అతని జ్ఞాపకార్థమై ‘ హసన్‌గంగూ ’ అని తనకును, ‘ బహామనవంశ ’ మని తనవంశమునకును పేర్లుపెట్టుకొని వ్యవహరింప మొదలుపెట్టెను. మఱియు నితఁడు ‘ అల్లా ఉద్దీన్ షాహ ’ అను బిరుద నామమును గూడ వహించెను. ఇతఁడు హిందూమతద్వేష్ట కాకపోయినను, తనపని తీఱినవెనుక హిందూరాజులతోడ స్నేహమును చాలించెను. వీనిరాజ్యము విశేషముగా మహారాష్ట్రదేశమున వ్యాపించి యుండెను. కలుబరగిపట్టణము

మహారాష్ట్రాంధ్ర దేశములకు నడుమ సరిహద్దులో నోరుగల్లునకు నూటయేఁబదిమైళ్ళదూరమున నుండెను. హసన్‌గంగూ అల్లాఉద్దీన్ షాహ ౧౩౫౮ వఱకుఁ బరిపాలనము చేసిన పిమ్మట వాని రెండవకుమారుఁడు మహమ్మదుషాహ సింహాసన మధిష్ఠించెను.

మహమ్మద్‌షాహ ప్రథమ దండయాత్ర.

మహమ్మదుషాహ బహమనీరాజ్యపట్టమున కభిషిక్తుఁడై పరిపాలనము ప్రారంభించినతోడనే యోరుగల్లుపురవరాధీశ్వరుం డయిన అనపోతభూపాలుఁడును, విద్యానగరాధీశ్వరుం డగుబుక్కరాయలును తమకడనుండి మహమ్మదుషాహ తండ్రి గైకొనినభూభాగముల విడిచిపెట్టవలసినదనియు లేనియెడల డిల్లీచక్రవర్తిసైన్యములతోడ్పాటుతో వాని దేశముపై దాడివెడలి యాభూభాగములఁ దామే యాక్రమింతుమనియు నతనికడకు రాయబారులను బంపెనఁట తనసర్దారులు తనయెడ నంతగాఁ బ్రేమానురాగములు చూపకున్నవారగుటచేతను, తనతల్లి మల్లికాజెహాను మక్కామదీనా యాత్రలు చేసివచ్చుటకై విశేషధనము నొసంగి పంపినందున బొక్కసములో ధనము తఱిగియుండుటచేతను యుద్ధము చేయుటకుఁ గడంగుట యుక్తమైనకార్యము కాదని యూ

హించి మహమ్మదుషాహ హిందూరాజులను సంతోషపెట్టి కాలహరణము చేయుటకై విశ్వాసపాత్రులైన తనరాయబారులను గొందఱను వారలకడకుఁ బంపించి యాహిందూరాయబారులను పదునెనిమిదిమాసములవఱకుఁ దనకొల్వుకూటములోనే యుంచుకొని యుండెను. ఈలోపుగా విశ్వాసఘాతకులని యనుమానింపఁబడినవారి నెల్లరను వారియుద్యోగములనుండి తొలఁగించి విశ్వాసపాత్రులైనవారిని నాయుద్యోగపదవులయం దుంచెను. వానితల్లియుఁ బుణ్యక్షేత్రయాత్రలు ముగించి స్వస్థానమునకు మరలి వచ్చెను. తరువాత మహమ్మదుషాహ యుద్ధముచేయ నిశ్చయించి ధనకనకవస్తువాహనాదులతోఁ దమకడనున్న యేనుఁగులపైఁ బెట్టి కానుకగాఁ బంపకున్న దండెత్తి వచ్చెద నని తనశత్రురాజులకు సమాచార మంపెను. అందుమీఁద అనపోతానాయఁడు తనకుమారునికిఁ గొంతసైన్యము నిచ్చి వానిపైకిఁ బంపించెను. విద్యానగరాధీశ్వరుఁ డైనబుక్కరాజును కొంతసైన్యమును తోడుగాఁ బంపించెను. ఈసైన్యముల నెదుర్కొనుటకై మహమ్మదుషాహసైన్యాధిపతి యగుబహదూర్ ఖాను నియమింపఁబడియెను. అసంఖ్యాకము లగుసైన్యములతో బహదూర్ ఖాను హిందూసైన్యముల మార్కొని యోడించి యోరుగల్లువఱకు దేశమును దోచుకొనుచు వచ్చుచున్నం

డునఁ గాలము ప్రతికూలముగ నున్నదని అనపోతభూపాలుఁడు వారుకోరిన ధనము నిచ్చి సంధిచేసికొని తురుష్కులను బంపివేసెను.

మహమ్మదుషాహ పరాజితుఁ డగుట.

క్రీ. శ. ౧323 వ సంవత్సరాంతమున మహమ్మదుషాహ కడకు గుఱ్ఱములవ్యాపారము చేయుకొండఱువర్తకులు వచ్చి వానికొఱకుఁ దెచ్చినయుత్తమాశ్వముల నన్నిఁటిని మిక్కిలి తక్కువవెలలకు తెలంగానారాజు బలాత్కారముగాఁ గైకొనియె నని మొఱవెట్ట నతఁ డుగ్రుఁడై మఱియొకమారు వానిపై దండెత్తి పగఁదీర్చుకొనవలయు నని ప్రతిజ్ఞఁజేసి రాజ్యభారమును మల్లిక్ సైయఫద్ దీన్ ఘోరీ యనువానిపైఁ బెట్టి సుల్తాను పురమునకేగి తనసైన్యములను పదిదినములవఱకు బరీక్షించెను. తనకు విజయము కలుగుటకై యచట పవిత్రుఁడైనమహమ్మదుసీరాజుద్దీన్ జనుదీ యనువానిచేఁ బ్రార్థనలు చేయించి పదునొకండవదినమున నచటనుండి బహుసైన్యములతో దండయాత్ర వెడలి కళ్యాణపట్టణముఁ బ్రవేశించెను. ఇంతనెమ్మదిగఁ బ్రయాణము చేసినయెడలఁ బండ్రెండుమాసములకైన నోరుగల్లుచేరుట సంభవింప దని విశ్వాసపాత్రులగుమిత్రులు చెప్పఁగా మహమ్మదుషాహ యాసైన్యముల

నచట నిలిపి నాలుగువేలగుఱ్ఱపురౌతులతోఁ దాను బయలు దేఱి వారముదినములకు నోరుగల్లుదుర్గమును సమీపించెను. అతఁ డచ్చట కాబూలివాండ్రను గొందఱను రప్పించి గుఱ్ఱములవ్యాపారము చేయువర్తకు లనుకొనునట్లుగా నటించుచు మార్గములో దొంగలు కొట్టి దోఁచుకొన్నట్లుగా వేషములు వేసికొని మీరు తిన్నగాఁ బోయి దుర్గద్వారము కడనున్న కావలివాండ్రను నేమరించి సంభాషించుచుండవలసినదని వారల కాజ్ఞాపించెను. వానియాజ్ఞను శిరసావహించి వారట్లు పోయి దుర్గద్వారముగుండ లోనికిం బోనఁ బ్రయత్నింప రక్షకభటులు వారలను బోనీయక నిలువరించిరి. తమ్ము దారిలో దొంగలు కొట్టి దోచుకొన్నందున మహారాజునకుఁ జెప్పి సంరక్షణముఁ బడయవలయునని వచ్చితిమేకాని వేఱొండుకాదని వారలు ప్రత్యుత్తర మిచ్చుచుండ మహమ్మదుషాహ నాలుగు వేలగుఱ్ఱపుదళముతో వచ్చి పైఁబడియెను. రక్షకభటులు ద్వారముతలుపులు మూయఁ బ్రయత్నించిరిగాని ప్రచ్ఛన్నవేషములతో నున్నయాఫ్ఘన్ భటులు తలుపులు మూయకుండ నడ్డుపడిరి. తురుష్కాశ్వికసైనికులు కావలివాండ్రనెల్లరను సంహరించి భయంకరధ్వనులతో లోనం బ్రవేశించి నగరములో నున్ననిరపరాధులైనప్రజల నురుమాడుచుఁ గ్రూరసంహారమున కొడిగట్టి విజృంభించి వచ్చుచుండఁగా దుర్గాధ్యక్షుఁడైన

నాగయరుద్రదేవుఁడు వాగల నెదుర్కొని కొంతవఱకుఁ బోరాడి దురదృష్టవశమున శత్రువులచేఁ జిక్కెను. మహమ్మదుషాహ పట్టణదుర్గమునకు ముందు నగ్ని దాకొలిపించి కోట గోడనుండి యతని నందుఁ బడద్రోయింపఁగా నతఁడు వీర మరణంబు నొందెను గాని యీదారుణకృత్యమును గనియు వినియు సహింపఁజాలక యాంధ్రవీరు లొక్కుమ్మడి యారాతులపైఁ బడి కఠోరకుఠారంబులఁ జేతికినందినవారినెల్ల నఱకుచుండుటఁ జూచి యాతురుష్కసైనికులు భీతిల్లి పలాయనులు కాఁగాఁ దెలుఁగురౌతులు వారిని విడిచిపెట్టక వెంబడించి తఱుముగా మహమ్మదుషాహ కూడ దెబ్బతిని గాయమునొందినవాఁడై పరాజితుఁడై తుదకుఁ బదునేనువందలసైనికులతోఁ బాఱిపోయి కలుబరగి చేరి తిరిగిచూచెను.

అనపోతానాయఁడు గోల్కొండను గోల్కొనుట.

బహమనీరాజ్యము ప్రక్కలోబల్లెమువలె నుండుటచేత అనపోతనాయఁడు డిల్లీచక్రవర్తిగ నున్నఫిరోజిషాహాకడకు రాయబారులను బంపి తాను వానికి సామంతుఁడుగ నుండి కప్పము గట్టుచుండుననియు, బహమనీరాజ్యమును వానిరాష్ట్రములోఁ జేర్చుకొమ్మనియును, తమకు సహాయముగాఁ గొంతసైన్యమును బంపినయెడల నాకార్యమును తాము సాధింపఁగలమ

నియుఁ జెప్పించెనుగాని చక్రవర్తి గృహసంబంధములైన చిక్కులలోఁ దగుల్కొని యుండి వారిపలుకులను పెడచెవిని బెట్టి వినకుండెను. ఈసమాచారమును విని మహమ్మదుషాహ తెలంగానాదేశముపై దండెత్తి వశపఱచుకొనుట యుత్తమకార్యమని నిశ్చయించుకొనియెను. పిమ్మట మహమ్మదుషాహ యథాప్రకారము రాజ్యభారమును మల్లెకుసయుఫిద్దీను ఘోరీపైనఁ బెట్టి యనేకవాహినీవ్యూహములతో బయలుదేరి కైలాసదుర్గముకడకు వచ్చి తనసైన్యమంతయు రెండుభాగములుగఁ జేసి విదర్భసైన్యములకు అజీమ్‌హుమాయూనుని నధిపతిగ నియమించి యాతని గోలుకొండదుర్గముపైకిని సఫ్దర్‌ఖానుని నోరుగల్లుదుర్గముపైకిని బంపించి తాను సఫ్దర్‌ఖానుని వెంబడించెను. అనపోతనాయఁడు తనరాజ్యమునకుఁ బ్రాగ్దిశాభాగమున ధరణికోటసమీపమునఁ గొండవీటిరెడ్లతోఁ బోరాడుచున్నవాఁడగుటచేత నోరుగల్లుదుర్గమునకు రక్షకుఁడుగానున్న నాయకుఁడసహాయుఁడై యున్నందున దుర్గమును విడిచి యడవులకుఁ బాఱిపోయెను. ఈసమాచారమును విని యనపోతభూపాలుఁడు రెడ్లతోయుద్ధమును జాలించి నిజరాజధానికే తెంచియుఁ దురుష్కుల నెదుర్కొనుటకుఁ దగినసైన్యములను సమకూర్చుకొనుటకు కాలము చాలనందున నిరుత్సాహుఁడై మహమ్మదుషాహతో సంధిచేసికొనఁ దలంచెను. అందువలన

మహమ్మదుషాహావిధించుసంధినిబంధనలకు లోఁబడవలసివచ్చెను. మహమ్మదుషాహా రెండుసంవత్సరములు తెలుఁగుదేశములోనుండి యున్నవాఁడగుటచేత వెంటనే తనసైన్యములతో స్వరాజధానికి మరలిపోవుటకును, బహదూర్ ఖాను కైలాసదుర్గమున విడిసి యుండి యనపోతభూపాలుఁ డర్పించుకానుకలందుకొనుటకు నొప్పుకొనియెను. మహమ్మదుషాహా గోలకొండదుర్గమును అజీమ్‌హుమాయూనుని వశము గావించి కలుబరగిపట్టణమునకు మరలి పోయెను. మార్గమధ్యమున విదర్భాపురమున (Beder) మూఁడుమాసములుండి శ్రమదీర్చుకొనుటకై తనసైన్యాధిపతులను వారిసైనికులతో వారిస్వస్థానములకుఁ బంపించెను. అటుపిమ్మట తెలుఁగురాయబారి కైలాసదుర్గమున నివసించియున్నబహదూర్ ఖానుకడకుఁ బోయి తమరాజుపక్షమునఁ గానుక లర్పించెను. అతఁడు వానిని మహమ్మదుషాహాకడకుఁ గొనిపోయి యావృత్తాంతమును సుల్తానునకు నివేదించెను. అతండును నాతని సబహుమానముగా సత్కరించి సంతోషపెట్టెను. కొన్నిదినములు గడచినతరువాత రాయబారి తమకును సుల్తానునకును ఇఁకముందెప్పుడు కలఁతలుజనింపకుండునట్లుగ సరిహద్దులనిర్ణయింపఁ జేసినబహదూర్ ఖానునకుం దగిన నజరానా రాయలపక్షమున నిప్పించెదనని యతనితోఁ జెప్పెను. ఈసమాచారమును బహదూర్

ఖాను సుల్తానునకుం జెప్పెను. ఈవిషయమును గూర్చి సుల్తాను మొట్టమొదట పెడచెవిఁ బెట్టి విని యుండెను గాని తరువాత వారు తనపట్ల మనఃపూర్వకమైన విధేయత కలిగి యున్నవారని తెలిసికొని మహమ్మదుషాహ తనరాజ్యమునకును వారి రాజ్యమునకును నడుమ నున్న గోలకొండదుర్గము సరిహద్దుగా నుండవలెననియు, ఎంతకాలము తెలుఁగువారు తమ్మును తమ యధికారమును ధిక్కరింపకుండ నుందురో యంతకాలముఁ దానుగాని తనతరువాతరాజ్యమునకు వచ్చువారుగాని వారిని నవమానింపరాదనియు, తాను పెట్టినహద్దు నతిక్రమింపరాదనియు నిబంధన లేర్పఱచి తానే కాగితమును వ్రాసి ముద్ర వేసి మంత్రుల కీయవార లాకాగితమును తెలుఁగురాయబారి కొసంగిరి. అతఁడు తాను జేసినవాగ్దత్తముప్రకారము ఢిల్లీచక్రవర్తికి సమర్పింపనెంచినరత్నసింహాసనమును మహమ్మదుషాహాకు సమర్పించి యతనియొద్ద సెలవుంగైకొని రాజశైలమునకు మరలి వచ్చెను*.

---

* ఈవృత్తాంతము ఫెరిస్తాయనేకవిధములుగా వ్రాసి యుండెను. ఫెరిస్తా వ్రాసినచరిత్రమును భాషాంతరీకరించినబ్రిగ్గు, స్కాట్టు అనువారల భాషాంతరీకరణములు పరస్పరవిరుద్ధములై యున్నవి. నేను స్కాట్టు వ్రాసినదానినే కొంచెము మార్పుతో నంగీకరించి యున్నాను. ఈకాలమునఁ గాకతీయులు ప్రభుత్వముచేయుచున్నట్టు ఫెరిస్తా వ్రాయుచున్నాఁడు గాని [illegible] యభిప్రాయము సరియైనది కాదు.

అనపోత మాధవభూపాలుర రాజ్యపాలనము.

రేచర్ల వంశమువారిలో స్వశక్తిచే మహారాజపదవి నొంది స్వతంత్రులై రాజ్యపరిపాలనము చేసినవారిలో నీ యనపోత భూపాలుఁడే ప్రప్రథముఁడుగాఁగన్పట్టుచున్నాఁడు. ఇతనిపూర్వు లెవ్వరు నీరీతిగా స్వతంత్రులై రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు తెలుపు దృష్టాంత మింతవఱకుఁ జరిత్రమునఁ గానరాదు. వీరి పూర్వు లెల్లరును కాకతీయచక్రవర్తులకు భృత్యులుగ నుండి సేనాపతులై కాకతీయసామ్రాజ్యసంరక్షకులై యొప్పియుండిరి గాని యీతనివిధముగా మహారాజులై స్వతంత్రముగా భూపరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టదు. ఈయనపోతానాయఁడును మాధవనాయఁడును క్రౌర్యమును బూని రెడ్లు మొదలగువారితో ద్వేషమును బెంచుకొని పోరాడక వారలతోఁ జెలిమి చేసికొని తురుష్కుల నెదిరించి యుండినయెడల నిజముగా బహమనీరాజ్యము దక్షిణహిందూస్థానమునందు వర్ధిల్లక నశించి యుండును. ఇప్పటి నిజాము రాజ్యములోని తెలుఁగుజిల్లా లన్నియు నాకాలమున వారిరాజ్యమునం దిమిడియున్నవని చెప్పవచ్చును. వీ రసహాయశూరులై యొకవంక మహమ్మదీయులతోడను మఱియొకప్రక్క రాచవారితోడను, వేఱొకప్రక్క రెడ్లతోడను నిరంతరముఁ బోరాడు చుండినవారగుటచేత వీరిరాజ్యము తఱుచు యుద్ధరంగమగుచు వీరులకుమాత్రమె జన్మ

భూమిగ నుండుచు వచ్చెను. "శ్రీశైలవిన్ధ్య మధ్యోర్వీమణ్డలమ్ పరిపాలయన్" అని ఉమామాహేశ్వర శాసనములోని యొకశ్లోకములోను "విన్ధ్యశ్రీశైలమధ్యక్ష్మామండలం పాలయన్నసైః" అనుసింగభూపాలీయములోని యొకశ్లోకములోను వీరు విన్ధ్యశ్రీశైలమధ్యోర్వీమండలము పరిపాలనము చేసినట్లు చెప్పఁబడినను గోదావరీనదికిఁ బైనుండు దేశ మీయనపోతనాయనిరాజ్యములోఁ జేరియుండెననుటకు వేఱొకప్రమాణము గానరానందున నది కవికల్పితమైనయతిశయోక్తి యని భావింపవచ్చును. శత్రురాజులతో జరుపుయుద్ధములందును రాజ్యపరిపాలనాభారమును నిర్వహించుటయందును తమ్ముఁడు మాధవభూపాలుఁ డన్నయగు అనపోతభూపాలునకుఁ దోడునీడయయి యుండెను. ఆంధ్రదేశాధీశ్వరుం డనుబిరుదము అనపోతనాయని కున్నట్లుగా నాతనిచే స్థాపింపఁబడినశాసనములలోఁ జేర్పఁబడియుండుటచేతను అట్టిబిరుదము మాధవనాయనిశాసనమునం గనుపట్టకుండుటచేతను, అనపోతభూపాలుం డాయాంధ్రదేశభాగమును బరిపాలించుచుండ వానియనుమతిని తమ్ముఁడు యువరాజుగ నుండి పరిపాలనము చేయుచున్నట్లు మనమూహింపవలసియుండును గాని శ్రీశైలోత్తరద్వారమైనయుమామహేశ్వరములో దేవస్థానసమీపమున నున్నమాదానాయనిశాసనములో "శ్రీమాధవేంద్రుండు దేవనగదక్షిణప్రాంతమందుల స్వనామాం

కితమైనమాధవపురమందు ప్రాజ్యరాజ్యోపవిష్టుం డై" అని వ్రాయఁబడియున్నంతమాత్రముచేత నితఁడు స్వతంత్రుఁడై అనపోతభూపాలునితో సంబంధము లేకుండఁ బ్రత్యేకాంధ్ర భూభాగమును బరిపాలించుచున్నవాఁ డని మనమూహింప రాదు. ఇతఁడు తనయన్నతోఁగూడ జల్లిపల్లిరణములో శత్రు రాజులను సంహరించి పితృవాక్యపరిపాలనము చేసినవాఁ డగుటచేత నీతనికిఁ గూడ సోమకులపరశురాముఁ డను బిరుద ము లభించిన ట్లీతనిచే స్థాపితమైనశాసనములో నుదాహరింపఁ బడినబిరుదముచేతనే విస్పష్ట మగుచున్నది*. అనపోతభూపా

---

*" శ్రీగణపతయేనమః స్వస్తిశ్రీమన్మహామండలేశ్వరరాయ గాయ గోవాళ గజవళ విఘాళ భుజబలభీమ ఖడ్గనారాయణ సోమకులపరశురామ సత్యహరిశ్చంద్ర శౌచగాంగేయ అప్రతిహతప్రతాపోదయ సతతసో మాదిప్రదాన నిరత దానయ సింగభూపతిసుతుం డైన మేదినీరూపనారాయణ సింగమాంబాగర్భపుణ్యోదయ రేచెర్లవంశదుగ్ధాబ్ధిసుధాకరుం డైన శ్రీమాధ వేంద్రుఁడు దేవగిరి దక్షిణప్రాంతమందుల స్వనామాంకితమైన మాధవ పురమందు ప్రాజ్యరాజ్యోపవిష్టుం డై శ్రీపర్వతోత్తర ద్వారమైన మహే శ్వరదేవరమంటపము మహచ్ఛిలాసమూహనను రమ్యముగా రచియిం పించి పరవాక్యప్రమాణజ్ఞులైన మాయిభట్టోపాధ్యాయులను తన్నిమిత్తం బై శాసనంబు చెప్పుమని పనిచినం దనుక్తశాసనంబు." ఇంతకుఁ బిమ్మట తెలుఁగు తరువాత సంస్కృతశ్లోకములుగలవు. నైజామురాజ్యములో మహబూబునగరముజిల్లా అమరవాదితాలూకాలోఁ జేరి శ్రీశైలోత్తర ద్వారమైన ఉమామహేశ్వరములో దేవస్థానసమీపమున నున్నది. (తెలు

లుఁడు కాకతీయ రాజ్యస్థాపనాచార్య బిరుదమును వహించినవాఁడుగా నాతనిచే స్థాపితములైన శాసనములలోఁ జేర్కొనఁబడియున్నను నిజముగా నితఁడు కాకతీయరాజ్యవిధ్వంసకుఁ డని చెప్పవలయునే కాని కాకతీయరాజ్యస్థాపనాచార్యుఁ డని చెప్పరాదు. ఇతనిపూర్వులు వహించినయీ బిరుదము గౌరవార్థ మీతనిబిరుదావళిలోఁ జేర్పఁబడినది కాని మఱియొండు గాదు. కాకతీయులరాజ్య మీతఁ డాక్రమించుటచేతనే రాచవారు మొదలగువారు ప్రబలులైరులైరి. పంచపాండ్యదళవిభాళుఁ డను బిరుదము కూడ పూర్వులవలననే సంక్రమించినదికాని పంచపాండ్యులదళమును జయించుటచేత నితనికి లభించినబిరుదము కాదు. మఱియు నితనికిం గల బిరుదములలోఁ బెక్కులు పూర్వులు వహించినవియు మఱియుఁ గొన్ని కాకతీయులును రెడ్డిరాజులును వహించినవియు నై యున్నవి*.

గోటివారి వంశచరిత్రము. అనుబంధము ౩౧౨ పేజి. ౧౨౨ సంఖ్యగల శిలాశాసనము చూడుఁడు.)

*"స్వస్తిశ్రీమన్మహామండలేశ్వర రేచెర్లగోత్రచింతామణి గజదళవిభాళ భుజబల భీమఖడ్గనారాయణ చేకోలుగండ గాయగోవాళ పాండ్యరాజగజదళవిభాళ చలమర్తిగండ ధరణీవరాహ మష్టరాజగజాంకుశ ప్రతికూలరాయభయంకర ప్రతిగండభైరవ రాయవిభాడజాల రాయదేవేంద్రకల్పభ జాణరాయశూలగుడు సమరమహేశ్వర ఇనుమర్తిగండగోవాళ కేళాదిరాయ జగనొబ్బ

అనపోతారెడ్డితోడ యుద్ధము.

సింగమనాయని పుత్త్రులగు అనపోతనాయఁడు, మాధవనాయఁడును, కొండవీటిప్రభువగు ప్రోలయవేమారెడ్డి పుత్త్రులగు అనపోతారెడ్డి, అనవేమరెడ్డియును సమకాలికులు గావునను వైరులుగావునను ఒండొరుల రాజ్యాపహరణము కొఱకు ధరణికోటసమీపమున నేకయుద్ధములుజరుపుచు వచ్చిరిగాని వీరిరాజ్యమును వారుగాని వారిరాజ్యమును వీరుగాని యాక్రమించి పరిపాలించినట్లుగానరాదు. ధరణికోట యెన్నఁడును పద్మనాయకుల వశమై పరిపాలింపఁబడినట్లు గన్పట్టదు. ఆప్రాంతమునఁ గృష్ణానదినిదాటి వచ్చి పద్మనాయకులు రాజ్య మెన్నఁడు నాక్రమించి యుండలేదు. ధరణికోటసమీపమున మాదానీఁ డను మాధవభూపాలునికిని ప్రోలయవేమారెడ్డిపుత్త్రుఁడగు అనపోతభూపాలునికిని యుద్ధముజరిగి యాయుద్ధమున అనపోతారెడ్డి మానమును సిగ్గునుబోనాడి పాఱిపోయెననియును, ఇప్పటికిని నాతఁడు పఱువిడిపోయిన మార

గండ రాయగండభేరుండ రాయబందిపిమోచక రాయబిరుదవిఫాళ శరణాగతవజ్రపంజర బల్లరగండ వివేకనారాయణ సమస్తసమరవిజయలక్ష్మీసమాగమ సముచితపల్లవతోరణాంకితప్రకాశితనిత్యకళ్యాణ సత్యప్రతిజ్ఞ సోమకులపరశురామాదిజగత్ప్రసిద్ధ బిరుదనామధేయప్రశస్తిసహితులైన శ్రీసింగమనాయని అనపోతనాయనింగారు.—వె. ఐం. చ. అనుబంధము పేజి ౨౨. ౨౮. చూడుఁడు.

మునఁ గసవైనను మొలకెత్తక యొకగుఱుతుగా నుండెనని వెలుగోటివారి వంశావళిలో నతిశయోక్తి వర్ణనముగావింపఁబడినది.* యుద్ధమునందు జయాపజయములు దైవాధీనములుగాని పై వంశావళిలోవర్ణింపఁబడినదే వాస్తవమైనయెడల మాధవనాయఁడు ధరణికోట నాక్రమించుకొని యుండవలెనుగదా. అట్టి దెన్నఁడును సంభవించినట్లు గన్పట్టదు. అనపోతారెడ్డి బహుపరాక్రమవంతుఁడుగాని సామాన్యుఁడు కాఁడు. కొండవీటిరాజ్య మాక్రమించుకొనవలయునని మాధవనాయఁడు ధరణికోటదుర్గముపై దండెత్తి పోవ రెడ్లకును వీరికిని ఘోరయుద్ధము జరిగి యాయుద్ధమున శూరవరాగ్రణియగు అనపోతరెడ్డిని జయింపఁ జాలక తిరువిట్లు పడుచుండఁగాఁ దురుష్కులు తమరాజధానిపైఁ దండెత్తివచ్చినారని విని యుద్ధము చాలించుకొని రాజధానీనగర సంరక్షణార్థము మరలి పోయినది మాత్రము వాస్తవ మనుటకు సందియముండదు. మఱియొకచోట వేంకటగిరి వంశావళిలో మాధవభూపాలునిచే ననపోతారెడ్డి యుద్ధములోఁ జంపఁబడియెనని

---

*సీ. ఘనశౌర్యుండగు మాధవాధిపుని డాకన్ భీతి విభ్రాంతి సా
ధనుఁడై దన్నలకోటయొద్ద ననపోతారెడ్డి మానంబు నీ
గ్గను బోనాడి రయంబునం బఱవఁగా క్షోణీస్థలిన్ జూడ నేఁ
డును నచ్చో నడి యాలమై కసవుపాటుల్ లేక త్రోవాటచేన్.

కూడ వక్కాణింపఁబడియుండెను*. ఇతరప్రమాణ మేమి యునులేక వంశావళిలో వర్ణింపఁబడినంత మాత్రమున విశ్వసింపరాదు. ఇది తమ కసమ్మతముగ నుండుటచేత నేకాఁబోలు వెలుగోటివారివంశచరిత్రగ్రంథకర్తలు "దన్నాలకోటయొద్ద ననపోతారెడ్డిబంధువైన యనపోతారెడ్డితో యుద్ధము చేసి యతని దఱిమి జయమును బొందెను." అని తమ గ్రంథమున వ్రాసి యున్నారు. ప్రోలయవేమారెడ్డి సత్పుత్త్రుఁడైన యన

---

* సీ. ధాత్రి నీముత్తాత తాదెఱ్ఱ దాచాఖ్యుఁ
డెలమితోఁ బాండ్యులపశము గెల్చెఁ
తెలఁగి తాతసఁ దాత సింగక్షితీశుండు
కాపభూపతి గెల్చె గదనమునను
దట్టించి మీతాతతండ్రి మాధవప్రభుం
డన్నపోతారెడ్డి నాజి ననిమె
విజయుఁడై మీతాత వేదగిరీంద్రుండు
దిక్కుల దనయాజ్ఞ దీటుకొలిపె
మెఱసి లోక మెఱుఁగ మీతండ్రి మాధవ
క్ష్మావరుండు గెల్చె గన్నఁ డీలఁ
దొడరి చెలమచెర్ల మగ్గంబు గొంటీవు
ధరణిలోన లింగ నరవరేణ్య!

ఈపద్యము పైమాధవనాయని మనుమఁడగు కుమారమాదానాయని పుత్త్రుఁడును ప్రౌఢదేవరాయనిసేనానియు నగు లింగమనాయనిఁగూర్చి చెప్పినపద్యము.

పోతారెడ్డియు వీరలతో యుద్ధము చేసి యుండెనుగాని యితని బంధువగు మఱియొక యనపోతారెడ్డి కాఁడు*.

రాచకొండ దుర్గము.

ఇది మిక్కిలి పురాతనమైన దుర్గమనియు, ఆంధ్రభృత్యవంశపు రాజులకాలమున మహాప్రఖ్యాతిఁగాంచినదనియు నిదివఱకు విశదపఱిచి యున్నాఁడను. ఈరాజశైలము రేచెర్లసింగమనాయని కాలమునుండియుఁ దద్వంశీయులకుఁగొంతకాలమువఱకు రాజధానిగనుండుచువచ్చెను. "ఈరాజధాని హైదరాబాదు రాజ్యమునకుఁ జేరిన నల్లగొండమండలములోఁ బ్రస్తుతము నారాయణపురసంస్థానమునకుఁ బశ్చిమభాగంబున ౬ మైళ్ల దూరమ్ములోను హైదరాబాదునకుం దూర్పుగా ౩౭ మైళ్ల దూరములోను దేవరకొండరాజధానికి వాయవ్యభాగమున ౩౦ మైళ్ల దూరములోను నున్నది. దీనికిఁ జుట్టు చక్రవాళపర్వతిమువలెఁ బర్వతదుర్గము గలదు. అది రమూారమి వెలిపాలెముల

---

*"ప్రతాపరుద్రుని సేనాపతులలో నొకండగు సింగమనేనికొడుకులు అనపోతనీడు, మాదానీడు, అనువారు శ॥ సం॥ 1288వ ప్రాంతమందు ధరణికోటలో ననపోతారెడ్డితోఁ బోరి యాతని నోడించిరని వెలుగోటివారి వంశావళిలో నక్కాణింపఁబడినది." అని శ్రీయుత జయంతి రామయ్యగా రాంధ్రభారతి పత్రికలోఁగూడ వ్రాసి యున్నారు. (ఆంధ్రభారతి సంపుటము ౨, సంచిక ౩ చూడుఁడు.)

తో నయితము ౩౦ మైళ్లువలయముండవచ్చును. ఇపుడాపాలెము లు ప్రత్యేక గ్రామములుగా నచ్చటచ్చటఁగొన్ని నిలిచియున్నవి పర్వతదుర్గ మధ్యభాగమున విద్యోతమానం బైనపత్తనంబు ౧౫ మైళ్లువలయము గలదిగా నున్నది. ఆరాజధానికి దక్షిణోత్తరముల నిడివి యెక్కువగను బూర్వపశ్చిమముల నిడివి తక్కువగను నున్నది. దీనిమొదటిదుర్గం బైనపర్వతంబు ప్రవేశించుటకు దుస్సాధ్యం బైనందున నచ్చ టచ్చటఁ బ్రవేశోచిత దేశంబుల ద్వారంబులు గట్టఁబడి యున్నవి. తూర్పుద్వారంబునకు మట్టివాడ దర్వాజ యనియు, దక్షిణద్వారంబునకు భైరవునిగండి యనియుఁ, బడమటిద్వారంబులలో నొకదానికి నేనుఁగులదర్వాజా యనియు, నొకద్వారమ్మునకుఁ గోటిదర్వాజ యనియు, నుత్తరద్వారంబునకు భువనగిరిగండి యనియు, నామంబులు గలిగి యున్నవి. ఈద్వారంబులసమీపంబున మహోన్నతశిలాభాగంబులఁ గాలభైరవ, కపాలభైరవ, ప్రతిగండభైరవ, వీరభద్రాంజనేయాద్యుగ్ర దేవతాప్రతిమలు స్థాపించి వానికడను దనువంశబిరుదావళి వ్రాయించి యున్నారు.

ఇట్టిపర్వతదుర్గంబునకు మధ్యమ్మునఁ బత్తనము, దానిలో దక్షిణభాగమ్మునుండి యీశాన్యభాగంబునకుఁ బ్రవహించు నొకనదియు ననేకంబు లైన దేవాయతనంబులు, బావులు, చెఱువులు శిథిలప్రాయంబులై యగపడుచున్నవి. రాజవీథులు

సంగడివీథులు గొంచెము కొంచెము గుర్తుతోఁ గథాశేషములై యున్నవి.

ఇట్టిరాజధాని మంచిస్థితిలో నున్నప్పు డెట్లు లుండెనో చూచిన నూహకు వచ్చును. పూర్వము పట్టణమున్నపట్టున భూమి సేద్యము చేయుచున్నారు. లంబాడీలగూడెములు క్రోశద్వయపరిమితప్రదేశ మెడముగా నేర్పడియున్నవి. ఏతత్ప్రాంతమధ్యభాగంబున నత్యున్నతంబులై రెండుకొండలు గలవు. అవి దక్షిణభాగమ్మున రాచకొండ యనియు, నుత్తరభాగంబున నాగానాయనికొండ యనియు నాఖ్యల నొప్పియున్నవి. ఈపర్వతద్వయంబును జుట్టి మహోన్నతంబై యొక శిలాప్రాకారంబు గలదు. దానిలోపల రాచకొండకు నాలుగు కోటలు శిలామయములై ౨౦గజములయెత్తు గలవై యున్నవి. నాగానాయనికొండకును బ్రత్యేకముగా రాతికోటలున్నవి.

రాచకొండపై కెక్కినపుడు పెక్కుమహాద్వారంబులు నుపద్వారంబులును విలసిల్లుచున్నవి. ఈరాచకొండలోఁ గొంతవఱకు నగళ్లు మొదలగునవి పోయినవి పోను బొడ్డుచాకియుఁ గొన్ని ప్రధానమందిరంబులును శిథిలములై కనఁబడుచున్నవి. కొలువుకూటముసమీపమున నొకపెద్దబావి యున్నది. మఱియొకటి కొండలనడుమ నత్యల్పవివరముగాను నగాధము

గాను వశోష్యజలముగాను నున్నది. దానిని సంకెళ్ల బావియని పిలుచుచున్నారు. ఈకొండయందు ముఖ్యముగా రాజులు వసించుటచే నిది రాచకొండయనియు దీని ఉత్తరపుకొండ మీఁద నాగానాయఁడు ముఖ్యముగా నివసించి యుండుట చేత నిది నాగానాయనికొండయనియు వ్యవహారము గలిగి యున్నది*.

ఇట్టిబలాఢ్యమైనదుర్గమును ముఖ్యనివాసముగఁ జేసికొని యనపోతనాయఁడు శత్రువుల కవిజేయుఁడై యవక్రపరాక్ర మంబున రాజ్యపరిపాలనము గావించెను.

అనపోతనాయనిమతము: భైరవప్రతిష్ఠలు.

ఇతఁడు భైరవభక్తుఁ డనియును శైవమతావలంబకుఁ డని యును నితనిచే స్థాపింపఁబడినశాసనములే వేనోళ్లఁ జాటు చున్నవి. తనరాజ్యమునందంతట ననేకభైరవప్రతిష్ఠలు గావిం చెను. నిరంతరశివదేవతాపరాయణుం డని కొన్నిశాసనము లుద్ఘోషించుచున్నవి గాన నీతనికాలమున నీయాంధ్రదేశ భాగమున వైష్ణవమతమునకు రాజసన్మానము గలిగియుండలేదని వీరిచరిత్రమువలన బోధపడుచున్నది. ఇంతవఱకును రేచెర్ల రాజవంశము వైష్ణవమతమును స్వీకరింపలేదు. ఈరాజులెల్ల

---

* వెలుగోటివారివంశచరిత్రము నుండి గ్రహింపఁబడినది.

రును వీరశైవులుగ నుండిరి. ఇతఁడు రాచకొండదుర్గములో పళ నున్నకోటలనన్నిఁటిని బాగుపఱచుటయె గాక తత్సమీపమున నున్నకోటలను గూడ బాగుపఱిచెను. పెక్కుతటాకములను త్రవ్వించెను. అందు అనపోతసముద్రము రాయసముద్రము మొదలగునవి ముఖ్యములైనవి.

అనపోతనాయని పరిపాలనా విశేషములు.

ఎప్పుడో యుద్ధములు తటస్థమైనప్పుడును, పగ దీర్చుకొను సందర్భమునను దక్క తదితరకాలములయం దితఁడు క్రౌర్యస్వభావమునువిడిచి సాత్త్వికగుణసంపన్నుఁడై తనపరిపాలనలోని క్రింది దేశముయొక్క శుభపరంపరలకై పాటుపడియె ననుటకు సందియము లేదు. ఇతఁడు రాజ్యాంగవ్యవహారములను మంత్రివర్యుఁడును సౌమ్యుఁడు నగు చిలుమరాజు తిప్పరాజను నియోగిపుంగవుని సహాయముతో నైపుణ్యముమీఱ నిర్వర్తింపుచు వచ్చెను. ఇతఁ డనేక భూదానములను సువర్ణదానములు మొదలగు హేమాద్రిదానములను భూసురులకుఁ జేయుటయేగాక శ్రీశైలమునకు సర్వజనులు నడిచిపోవుటకై సోపానములను గట్టించి మార్గము సులభము గావించెను. ఇతఁడు శ॥ సం॥ ౧౩౦౩ అనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౮౧ వఱకు రాజ్యపరిపాలనమును చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది. అనపోతనాయని

పరాక్రమమును వర్ణించుచు నొకపూర్వకవి యీక్రింది పద్య
మును జెప్పెను.

సీ. అశ్వగేనంతుఁడు హయమును నెక్కిన
దండిరాజులగుండె తల్లడిల్లు
దరిని దర్పికరకరవాలహతికిని
గర్నాటసేనలు గళవళించు
సంగ్రామపార్థుని చాపటంకృతులకుఁ
దెలుఁగురాజ్యం బెల్ల దిగులు గొనును
బ్రథననిశ్శంకుని బల్లెంబుడాకకు
నుల్కుల్కిపడుచుండు నోఢ్రరాజు
లతఁడు దళిమినచో నుండఁదరముగాక
పారిది సురథానిరాజులు పాంపుదప్పి
యోటమందిరి సింధూరికోటబయల
సన్నుతఖ్యాతి యనపోతమన్నెరాజు.

మాధవభూపాలుని పరిపాలనావిశేషములు.

దేవరకొండదిగువభాగమున దక్షిణప్రాంతమున నొకపట్టణమును నిర్మించి మాధవపురంబని స్వనామాంకితము గావించి యందుఁ బ్రాజ్యరాజ్యోపవిష్టుఁడై పరిపాలనము చేయుచుండెనని యింతకుఁ బూర్వము వక్కాణించి యున్నాఁడను. ఇతఁడు దిగ్విజయమునందును శత్రురాజుల నడంచుటయందును దన

యున్న వైనయునపోతనాయనికిఁ దోడుగనుండి యమానుష విక్రమంబు నెఱపుటయె గాక రాజ్యాంగైకధురంధరుండును, సర్వశాస్త్రవిశారదుండును, అమాత్యశిఖామణియు, పెద్దన మంత్రివర్యునితనయుండును నగుపోతరాజుయొక్క సహాయముతో బహుజనశ్లాఘాపాత్రముగాఁ బరిపాలనము గావించెను*. హరిశ్చంద్రచరిత్రము ద్విపదకావ్యముగ రచించిన గౌరనామాత్యునికిఁ బెదతండ్రియని గౌరనామాత్యునిహరిశ్చంద్రోపాఖ్యానములో

" సింగనమాధవక్షితిపాలమణికి
మంగళమూర్తికి మంత్రియై జగతిఁ
బొగడొందు పెద్దన పోతరాజునకుఁ
దగినతమ్ముఁడు యశోధనుఁ డెల్లమంత్రి

---

* "శ్రీమతో మాధవేంద్రస్య రాజ్యాంగైకధురంధరః
మంత్రీ పోతననామాసీత్సర్వశాస్త్రవిశారదః.
యస్యామాత్యశిఖామణేః కవిరస్తోత్రైకపాత్రీకృతాం
మత్వా వాక్పతిరిద్ధనీతిసుభగాం వాగ్వైఖరీం లజ్జతే
సోయం పెద్దనమంత్రివర్యతనయః శ్రీపోతరాజోన్వహం
దేశస్యాస్య మహోపకారరచనాం సమ్యఙ్ముదాచీకరత్

ఈశ్లోకములు మాధవభూపాలునిచే సుమామాహేశ్వరమున స్థాపిత మైనశిలాశాసనములోనివి. ఈశాసనము వె. ఎం. చరిత్రముయొక్క అనుబంధములోఁ బ్రకటింపఁబడినది.

చెట్టపట్టంగ నోచినభాగ్యవతికిఁ
జిట్టాలసురభికి సుందరీమణికి
ఘనుఁడు వల్లభమంత్రి గంగాంబ గోరి
గనిన పోచాంబకు గారాబుసుతుఁడ
ధరణి నమాత్యరత్నం బనఁ బరఁగు
ధరణి మంత్రికిఁ గూర్మితమ్ముఁ డఘనుఁడ
భూతి నాయకపాదపూజాభిరతుఁడ
గౌతమగోత్రుండ గౌరనాహ్వయుఁడ ''

అనుచరణముల వలన సువిదిత మగుచున్నది. కాఁబట్టి మన పోతరాజు గౌతమగోత్రుఁ డనియు, ఋగ్వేది యనియు, శ్రీశైవమత మవలంబించినసిద్ధయోగి యనియు తేటపడుచున్నయది. ఇట్టి మంత్రిపుంగవుని సహాయముతో మాధవభూపాలుఁడు తనపాలు రాజ్యమును జనరంజకముగాఁ బరిపాలనము గావించెను. మాధవభూపాలుఁడును శైవమతాభిరతిగలవాఁడు గాని వైష్ణవమతావలంబకుఁడుగాఁడు. ఇతఁడు తన యన్నవలెనె శ్రీశైలమునకు సోపానములను, గొంతవఱకు గోపుర మండపప్రాకారములను గట్టించెను. వెండియు శ్రీశైలోత్తరద్వార మైన యుమామహేశ్వర క్షేత్రములో నాచంద్రార్కముగా దృఢమైనట్టి శిలామండపము నొకదాని నిర్మింపించెను. మఱియు నుమామహేశ్వరాలయమును దృఢము

గను రమ్యముగను పాషాణములచేఁ గట్టించి శాసనము వ్రాయించెను*. ఇతనికి దేవగిరీంద్రుఁడు మొదలగు పుత్త్రులు జనించి రని సింగభూపాలీయమునఁ జెప్పఁబడి యుండెను. ఇతఁడు రామాయణమునకు క్రీ. శ. ౧౪౨౭లో వ్యాఖ్య రచించె నని భైరవకవిప్రణీత మైన శ్రీరంగమహాత్మ్యము యొక్క పీఠికలో శ్రీయుతులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు వ్రాయుచు చాటుశ్లోక మని యొకశ్లోకము నుదాహరించి యున్నారు‡. ఈశ్లోకము అనపోతనాయనిమనుమఁ డగు రావు మాధవభూపాలుని గూర్చిన దని యాతనిభార్య యగు నాగాంబిక రాచకొండకు త్తరమున నాగసముద్ర మను తటా

---

*"శ్లో. దన్త్యబ్ధ్యర్క శకాబ్దశాలిని శివే వర్షే నలే ఫాల్గునే
మాసే దాచయ సింగభూపతిసుత శ్శ్రీమాధవో భూధవః
శ్రీశైలోత్తరగోపురే భువి మహేశస్యాలయం నూతనం
పాషాణై స్సుదృఢం సురాసురనుతం రమ్య మ్మదాచీకరత్."

శాలివాహనశకము ౧౨౭౮ అగు నలసంవత్సరము ఫాల్గునమాసమున దాచయ సింగభూపతిసుతుం డగు మాధవనాయుఁడు శ్రీశైలోత్తరద్వారమున ఉమామహేశ్వరాలయమును రమ్యముగను దృఢముగను పాషాణములచేఁ గట్టించె నని తాత్పర్యము.

‡శా. శాకాబ్దే నిధివార్ధిరామశశిగే ప్యబ్దే ప్లవంగే శుభే
మాసే హ్యాశ్వయుజే రఘూద్వహపదే యోరాఘవీయాహ్వయాం
టీకా మర్థపటుప్రబోధఘటనా మాణిక్యపుష్పాంజలిం
కృత్వా రాజతి రావుమాధవనృపో రామాయణస్య శ్రియే.

కమును దర్శించి వ్రాయించినశిలాశాసనములోని శ్లోకముగా నున్నది. కాఁబట్టి రామాయణమునకు వ్యాఖ్యానము రచించినవాఁడు రామకృష్ణకవిగారు పొరబడి వ్రాసినట్లు, అనపోతనాయనిసోదరుఁ డగు నీమాధవభూపాలుఁడు గాక అనపోతనాయని మనుమఁ డగు రావుమాధవరావని పై నాగాంబిక శాసనము వలన స్పష్టముగా బోధపడుచున్నది.

ఈ మాధవభూపాలుని పూర్వకవియొకం డీక్రిందిపద్యములలో నభివర్ణించి యుండెను.

సీ. జగమెల్ల నెఱుఁగ శ్రీనగరమున కేరా జు
గోపురసోపానకోటిఁ గూర్చె
నుత్తరద్వారమం దొప్పఁగ నే రా జు
మామహేశ్వరులధామం బొనర్చె
నాంధ్రభూమీశ్వర యవనుల నేరాజు
కడఁదోలి చెలియలికట్ట యయ్యె
నేరాజు తండ్రికై యిందువంశజుల ర
క్తములు నించి తిలోదకములు పోసె
గీ. నతని నుతియింపఁ దరమె సభాంతరముల
సర్వ బిరుదుల కొమరవేశ్యాభుజంగ
చరణనూపురమూరురాయరవిఫాళ
మహితలక్షణు సింగయమాధవేంద్రు."

సీ. పరశురాముఁడు తండ్రి పగసాధ్యముగఁ జేసి
తరతరము నృపులతలలు నఱికె
సగరుండు తండ్రి కై పగఁగొని రోషించి
తాలజంఘాదులతలలు రాల్చె
తఱిమి యశ్వత్థామ తండ్రికై యెంతయు
నలపాండుసైన్యంబుతలలు దు్రించె
మహిమీఁద సింగయ మాధవ ప్రోర్వీశుండు
తండ్రి కై రాజుల తలలు గోసె
గీ. గాక యబ్బంగి సంగరాంగణములందు
వైరివీరుల గెలువ నెవ్వాఁడు చాలుఁ
దనర భార్గవ సగరులు ద్రౌణి రావు
మాధవుఁడు దక్క శూరులు మఱియుఁ గలరె

రెండవసింగమనాయనిపరిపాలనము.

(క్రీ. శ. ౧౩౭౦ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౪౦౦ వఱకు)

అనపోతభూపాలుని తరువాత రాజ్యభారమును వహించినవాఁడు వాని జ్యేష్ఠకుమారుఁ డైనసింగమనాయఁడు. బహమనీరాజ్యాధిపతి యైనమహామూద్ షాహయు, కర్ణాటసామ్రాజ్యాధీశ్వరుం డగు రెండవహరిహరమహారాయఁడును సింగమనాయనికి సమకాలికులు. మహామూద్ షాహ విద్వాంసుఁడు నేకపత్నీవ్రతుఁడుఁ బరోపకారియు నగుటచేతఁ దనప్రభుత్వకాలము

లో యుద్ధములను మాని ప్రజాసౌఖ్యమునకుం ప్రవర్తించిన వాఁడగుటచేత మహమ్మదీయులతో సింగమనాయనికి యుద్ధములు లేక పోయినవి. అయినను కర్ణాటసామ్రాజ్యపట్టభద్రుండగు రెండవహరిహరరాయలుమాత్ర మీరాచకొండరాజ్యమును, కొండవీటిరాజ్యమును వశంవదములుగాఁ జేసికొనుటకై ప్రయత్నములు సలిపి యుండక పోలేదు. ఆహేతువుచేత నాతని సేనాధిపతులకును సింగమనాయనికిని యుద్ధములు జరుగుచు వచ్చెను. శ్రీవీరవిజయహరిహరమహారాయలవారి సైన్యాధ్యక్షుఁడైనవిజయగుండదండనాథుఁడు సింగమనాయనివశంవదునిగాఁ జేసికొనుటకై దండెత్తి వచ్చినప్పుడు కృష్ణాతీరమున నుభయులకు ఘోరయుద్ధము జరిగెను గాని యాయుద్ధమునసింగమనాయనికే విజయము కలిగెను. విజయగుండదండనాయకుఁ డెంతసమర్థుఁడైనను, ఆంధ్రులను జయించి వారిని పర్వతగుహాలలోనికిఁ దఱిమినట్లుగా నతిశయోక్తివాక్యముల నెన్నింటిని వ్రాయించుకొన్నను హరిహరమహారాయలకాలమున రాచకొండరాజ్యము గాని కొండవీటిరాజ్యము కాని కర్ణాటసామ్రాజ్యమునకు వశంవదములు గాలేదు. మఱియును కర్ణాటసామ్రాజ్యమునకు వశంవదులైనక్షత్రియు లనేకు లీతనిరాజ్యమునకు భంగకరముగఁ బ్రవర్తింపుచు ననేకవిధములుగా బాధలు కలిగించుచువచ్చిరి కాని యీతఁడు వారిసం

దతిని నోడించి దేశమున శాంతి నెలకొల్పుచు వచ్చెను. ఈతని పినతండ్రి కుమారుఁడగు దేవగిరీంద్రుఁడను పెద్దవేదగిరి నాయుఁడు వేములకొండసమీపమున సత్యాకిదేవుని పరాజితుని గావించెను. శ్రీశైలప్రాంతదేశమునఁ గంకాళదేవుఁడనువానితో సమరము సలిపి వానిని సంహరించి వాని సేనలను చీకాకు పఱచి పాఱఁద్రోలెను. చాళుక్యదేవుఁడనురాజు మామిడాలగ్రామసమీపమునఁ దన్నెదిరింపఁగా నాతనిఁ జక్కడంచి విజయమును గాంచెను. అరవపల్లిసమీపమునఁ గన్నడదేవుఁడనురాజు ముష్కరుఁడై మార్కొనఁగాఁ బోరుసలిపి వానిని జయించెను. ఉత్తరదేశమున నుండుశత్రువీరులు పెక్కండ్రు ఏకశిలానగరమును ముట్టడింపఁగాఁ బరవసమున నావీరుల మార్కొని వారలనెల్లరఁ బాఱఁద్రోలి ''ఏకశిలానగరసమీపశాత్రవారణ్యదహనదావానల'' యను బిరుదమును, వేములకొండ రణరంగస్థల వైరిరాజజీమూతపవన ' యను బిరుదమును వహించుటయే గాక గుండ్రదండ్రాయఁ డనుమహాశత్రువును పౌరుషముతో నెదుర్కొని యుక్కడంచెను.

ఇట్లు పితృవ్యునిపుత్రుఁడగు పెదవేదగిరినాయునిసహాయముతో సింగభూపాలుఁ డవక్రమలీల శత్రురాజుల నిరవశేషము గావించి దేశమునకు నెమ్మదిని గలిగించి ప్రజలకు సౌఖ్యప్రద మగునట్లు పరిపాలనము గావించెను.

సర్వజ్ఞ సింగభూపతి విషయము.

ఈసింగమనాయఁడే విద్వాంసుఁడై రసార్ణవసుధాకరాది సంస్కృత గ్రంథనిర్మాత యై సర్వజ్ఞబిరుదము గాంచినవాఁడని వెలుగోటివారివంశ చరిత్రమునందుఁ జెప్పఁబడి సర్వజ్ఞ సింగభూపతి యెవ రను విషయము విశేషముగాఁ జర్చింపఁబడినది. ఈసింగభూపతి రసార్ణవసుధాకర మనునామాంతరముగల సింగభూపాలీయ మను నలంకారశాస్త్రమును సంగీతరత్నాకరవ్యాఖ్యను మఱికొన్ని సంస్కృతగ్రంథములను రచియించెనఁట రసార్ణవసుధాకర మనుగ్రంథము క్రీస్తుశకము పదునాలుగవశతాబ్ద్యుత్తరభాగమున సింగభూపతి రచియించినట్లున్నది. ఈరసార్ణవసుధాకర మనుగ్రంథము రసనాటకాది విషయకమై మూఁడుల్లాసములుగా నేర్పరుపఁబడిన యత్యుత్తమప్రబంధముగా నున్నది. కావ్యపంచకమునకు వ్యాఖ్యయొనరించి మహామహోపాధ్యాయుఁడను మహాఖ్యాతి వహించిన కోలచల మల్లినాథసూరిచేఁ దనవ్యాఖ్యలయం దచ్చటచ్చటఁ బ్రమాణముగా నుదాహరింపఁబడినది. ఇంతియగాక అలంకారశిరోమణియందుఁ బ్రతాపరుద్ర యశోభూషణ వ్యాఖ్యానమునందును, శాకుంతల, బాలరామాయణాది నాటకవ్యాఖ్యా ద్యనేకగ్రంథములయందును బ్రమాణముగాఁ దీసికొనఁబడినది.*

---

*ముద్రిత రసార్ణవసుధాకరగ్రంథముయొక్క యుపోద్ఘాతములో నిట్లున్నది.

"మల్లినాథేన చ బహవో ౽ స్మాద్గ్రన్థా త్సముద్ధృతా
రఘువంశాదివ్యాఖ్యానేషు లిఖితా దృశ్యన్తే."

వెలుగోటివారివంశ చరిత్రగ్రంథకర్తలు సర్వజ్ఞసింగభూపతి యెవ రను విషయమును గూర్చి విశేషముగాఁ జర్చించి వీరని వారని యెవ్వరిని నిర్ధారణ సేయఁజాలక తుదకు సింగమనామ ధేయుల నిరువురను సర్వజ్ఞులను గావించి విడిచి పెట్టిరి. అనపోత భూపాలునితరువాత రాజ్యభారమును వహించిన యతనిపుత్త్రుఁ డగు నీసింగమనాయఁడు సర్వజ్ఞసింగభూపతి యగునేమో మనము నిర్ధారింపవలసి యున్నది. రసార్ణవసుధాకరకర్త యన బరఁగు సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు వైష్ణవమతాభినివిష్టుఁడై తన యాస్థానమునుండి కొన్ని మతరహస్యములను దెలిసికొని వచ్చుటకు వైష్ణవులను గొందఱ దేశికులయొద్దకు నంపె ననియు దేశికాచార్యులవారును రహస్యసందేశ, తత్త్వసందేశ, సుభాషితనీవ్యాదిగ్రంథముల రచియించి సింగభూపాలునికొఱ కని పెనని యు నొకయైతిహ్యము కలదు. వేదాంతిదేశికులవారు క్రీ. శ. ౧౨౭౦ మొదలుకొని ౧౩౭౦ వఱకుఁ గలరని గురు పరంపరాప్రభావములోని

„శ్లో. శ్రథియోగ్యే శకే శుక్లఉదభూ ద్వేంకటేశ్వరః
లబ్ధప్రాయే శకే ప్రాయా త్సౌమ్యేన పరమం పదమ్."

అనుశ్లోకమువలనఁ దెలిసికొనుచున్నారము. దేశికులవారి యపర వయస్సులో మనయీసింగమనాయఁ డుండిన నుండ వచ్చును గానీ మఱియొక యభ్యంతరము గలుగుచున్నది. దేశికులు తత్త్వసందేశోపసంహారమున—

శ్లో. త్రివిధచిదచిదేకలక్ష్యతంత్రీ
యతిపతియామునభాషితే నిరూఢః
ఇహ మితి నిగమాంతదేశికేన
ప్రతిసమదిశ్యత మాధవాత్మజస్య."

అనియున్నది. విశిష్టాద్వైతమతమును గుఱించి గ్రంథము వ్రాసి పంపుమని నియోగించిన మాధవాత్మజునికి వేదాంత దేశికునిచే నిది బదులు పంపఁబడినని తాత్పర్యము.

ఈమాధవాత్మజునే తరువాతివైష్ణవగ్రంథములు సర్వజ్ఞసింగభూపాలునిగా వాకొనుచున్నవి*. కాని మనసింగమనాయని తండ్రి అనపోతభూపాలుఁడు కాని మాధవభూపాలుఁడు కాఁడని రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమువలననే స్పష్ట మగుచున్నది. "దేశికులవారు 'మాధవాత్మజస్య' అని వ్రాసిన విశేషణము అనపోతాత్మజుఁడైన యేడవతరము సింగభూపతికి సంబంధింపదు. కావున మాధవాత్మజస్య యని చెప్పినది పొరపాటుగా నుండవచ్చును. లేదా, మాధవాత్మజుఁడైన మఱియొకసింగ భూపతి యాకాలమున నుండివచ్చును." అని వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమునందు వక్కాణింపఁబడియున్నది.

---

* శ్లో. వ్యాఖ్యాకృచ్ఛకటోపముఖ్యవచసాం సర్వజ్ఞసింహాదృశ
ద్రాక్షీత్ తత్త్వహితార్థకాని రచయన్ సూక్తాని యః ప్రాహిణోత్.

ఆచార్యద్వాత్రింశత్

అనపోతనాయనితమ్ముఁడగుమాధవనాయఁడు గొప్పప్రభావముగలవాఁడనియు నతనికి దేవగిరీంద్రుఁడు మొదలుగాఁ గలవారు వంశకరు లగుపుత్త్రులు గలిగి రనియు రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమునఁ జెప్పఁబడియుండుటచేత మైసూరునందుండు శ్రీప్రస్తుతపరకాలస్వాములవారు మాధవాత్మజులలో నొకసింగమనాయఁ డుండిన నుండవచ్చు నని వ్రాసినారఁట! కాని అనపోతాత్మజుఁ డైనయీసింగమనాయని సర్వజ్ఞసింగభూపతి యని చెప్ప సాహసింపరైరి. దేశికులవారు మాధవాత్మజుఁడని వ్రాసెనే కాని సింగమహీపతి యనికూడఁ జెప్పియుండలేదు.

శ్లో. తత శ్చ సర్వజ్ఞనృసింహభూపః
ప్రాగేవరామానుజదర్శనస్థః
తీవ్రాం ముముక్షా మధిగమ్య తస్మి
న్గురౌ భరన్యాస మపేక్షతే స్మ.
శ్రీవైష్ణవాగ్ర్యా అపి తత్ప్రయుక్తాః
ప్రణమ్య భూయః పదపద్మయుగ్మమ్
ముముక్షు మేనం గురుసార్వభౌమే
సమర్పయామాసు రనన్యరక్షమ్.
సోఽయం మహాకారుణికాగ్రగణ్యో
నిజాంతరంగై ర్వినివేదితార్థః
అంగీచకార స్వయ మేవ రక్షా
భరం ముముక్షుప్రవరస్య తస్య.

నిగమాంతదేశికసచ్చరిత్రరత్నావళి

ఇతర వైష్ణవగ్రంథములు మాత్రము మాధవాత్మజుని సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁ డనుచున్నవి. పరకాలస్వాములవారు వ్రాసినట్లు అనపోతభూపాలునిసోదరుఁ డగుమాధవునిపుత్త్రులు దేవగిరీంద్రాదులలో నొకసింగమనాయఁ డుండి యతఁడే సర్వజ్ఞబిరుదము వహించినవాఁ డైనయెడల నిరువురు సింగమనామధేయు లేకకాలమున నొకరు రాచకొండలోను మఱియొకరు దేవరకొండలోన బరిపాలనము చేయుచుండిరని మన మూహింపవలసినది గదా. అట్లయినయెడల మాధవాత్మజుని జ్యేష్ఠకుమారుఁ డైన దేవగిరీంద్రుఁ డను దేవగిరినాయని నగస్త్యభ్రాత యని విడిచిపెట్టవలసినదా? సర్వజ్ఞబిరుదమువహించినసింగమనాయఁ డనుకొడుకే మాధవున కున్నయెడల తనమూవురుపుత్త్రులను గూడ నతిశయోక్తులతో నభివర్ణించుకొన్న రసార్ణవసుధాకరగ్రంథకర్త మహావిద్వాంసుఁ డని ప్రఖ్యాతిఁ గాంచిన పితృవ్యపుత్త్రుని నుదాహరింపక విడిచిపెట్టుట యసూయచేత నని యూహింతమా?

ఎట్లయిన నీయూహ పొసఁగ నేరదు. దేశికులవారిచే రచియింపఁబడినసుభాషితనీవి యనుగ్రంథము రత్నపేటిక యను వ్యాఖ్యతో ముద్రింపఁ బడినది. రత్నపేటికలో సింగపనాయని పేరునకు, సర్వజ్ఞబిరుదము చెప్పఁబడి యుండలేదనియు, సింగమనాయఁడు రాజమహేంద్రనగరమున నివసించి యుండి విశిష్టా

ద్వైతమతసిద్ధాంతముల బోధించుటకు గురువులను శ్రీరంగము నుండి రప్పించుచుండెననియు రత్నపేటిక వ్యాఖ్యానములో వ్రాయఁబడి యున్నదనియు నీతద్గ్రంథసంపాదకులు తమయుపోద్ఘాతమున నుడివి యున్నారు. సింగమనాయుని వెలుగోటివారి వంశమునకు సంబంధించినసర్వజ్ఞసింగమనాయనిగా ధ్రువపఱుచుట సంశయింపఁదగిన దనియు వేదాంతదేశికులచే గ్రంథములం బడసినది. కొరుకొండదుర్గమును పాలించినముమ్మడినాయకుని తమ్ముఁడగుసింగమనాయకుఁ డనితలంపవచ్చునని దొరతనము వారిశాసనపరిశోధకులు వ్రాయుచున్నారు‡. అయినను వీరు చెప్పినట్లు ముమ్మడీంద్రుని సోదరుఁడైనసింగమనాయఁడే దేశి

‡ One of Dasika's Poems the సుభాషితనీవి with its commentory Ratnapetika has been edited by Mr. Narasimha Aiyangar in the Vani Vilas Press, Srirangam. He has pointed out in the introduction to the name of Singappa Nayaka is not found in the Ratna Petika. The latter commentary says that Singa was living at Rajahmahendranagara and was receiving teachers from Srirangam for explaining to him the tenets of Vishnavaswamin which he was much interested. The identification of Singa with Sarvajna Singa of the Venkatagiri family or with his grand-father Singa Prabhu has to remain very doubtful since

కులవారిశిష్యుఁ డని యొప్పుకొంద మన్నను మాధవాత్మజస్య, అను దేశికులవారిపలుకు వీరినిగూడ బాధించుచున్నది.* కోరుకొండసింగపనాయనితండ్రి కూనభూపాలుఁ డని కోరుకొండశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. కాని దేశికులవా రుదాహరించిన శిష్యుఁడు మాధవాత్మజుఁ డెవ్వఁడో తెలియరాదు. అనపోతభూపాలునికొడుకు సింగమనాయఁడు సర్వజ్ఞభూపతి కాఁడని మఱికొన్నిదృష్టాంతములచే ఋజువు చేయవచ్చును. బమ్మెరపోతరాజకృత మని చెప్పఁబడెడిభోగినీదండకము సర్వజ్ఞసింగమనాయని కంకితము గావింపఁబడినది. అందు "కుమారాన్నపోతావనీనాథసూనుః, పోతమాంబాలసద్గర్భముక్తామణిః," అని వ్రాయఁబడియుండుటచేత సర్వజ్ఞసింగమనాయనితండ్రి కుమారాన్నపోతానాయఁ డనియు, తల్లి పోచాంబ యనియుఁ దెలియుచున్నది. ఈసింగమనాయనితల్లి అన్నపూర్ణాదేవి, తండ్రి అనపోతనాయఁడు నని రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమువలననే వేద్యమగుచున్నది. శ్రీనాథుఁడు సర్వజ్ఞసింగమనాయనిసభకుఁబోవు

---

the Zamindars of Venkatagiri family could hardly have extended their power so far north as Rajahmundry.

It is not unlikely that Singa the people for whom Vedanta Desika wrote his works is to be identified with Singaya Nayaka of Korukonda. (*Annual Report on Epigraphy*, 1913 *para* 71).

ము శారదనుద్దేశించి చెప్పినపద్య మాంధ్రసారస్వతము నలంక
రించియున్నదిగదా. ప్రౌఢదేవరాయలయాస్థానకవి యగుడిండి
మకవిసార్వభౌముని నుద్భటవివాదప్రౌఢిచే గెలిచి వానికం
చుఢక్క పగులఁ గొట్టించి కర్ణాటాధీశునిముత్యాలశాలలో
స్వర్ణాభిషేకమును బొందినతరువాతగదా చెప్పినపద్యమంతకు
బూర్వమం దుండినహరిహరరాయలకు సమకాలికుఁ డగుసీ
సింగమనాయనియాస్థానమునకు వచ్చి చెప్పుటయెట్లుపొసఁగినది?
కాఁబట్టి యీతనియాస్థానమునకు శ్రీనాథకవిసార్వభౌముఁడు
వచ్చి 'దీనారటంకాల' మను పద్యము చదివి యుండలే దనుట
స్పష్టము గదా? ఈహేతువులచేత ననపోతభూపాలునిపుత్త్రుఁ
డైనసింగమనాయనికి సర్వజ్ఞబిరుదము లేదని ఘంటాపథముగఁ
జాటవచ్చును. ఇంతియ గాక రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమున కీసిం
గమనాయఁడు కర్త యనుట గూడ సందేహింపవలసినవిషయ
ముగా నున్నది. "రసార్ణవసుధాకరకర్తృత్వము సింగభూపాలు
నిపై నారోపింపఁబడినది కాని వాస్తవమున కాగ్రంథము
నాతఁడు రచించి యెఱుఁగఁడు. ఆగ్రంథము నామూలాగ్ర
ముగాఁ బరిశీలించువారి కిట్లు స్పష్టముగాఁ దోపక పోవదు" అని
వేటూరు ప్రభాకరశాస్త్రిగారు "కనకాభిషేక" మనుచిన్నపొత్త
మున వ్రాసి యున్నారు. ఈ సింగమనాయఁడు విద్వాంసుఁ డైన
నగుఁ గాక యితఁడు రసార్ణవసుధాకరగ్రంథకర్త కాఁడనియు.

సర్వజ్ఞబిరుద మీతనికి లేదనియు నిస్సంశయముగా నుడువ వచ్చును*.

గౌరనమహాకవి చరిత్రము.

అనపోతసింగమనాయనికాలమునను, ఇతనికుమారుఁడగు మాధవునికాలమునను గౌరనమహాకవి యుండి హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమును, నవనాథోపాఖ్యానమును, నిర్దుష్టము లైన ద్విపదకావ్యములనుగా రచించి యాంధ్రసారస్వతమునకు వన్నె దెచ్చినవాఁడు. మిక్కిలి రసవత్తరముగా నాంధ్రమున హరిశ్చంద్రకథ వ్రాసి ప్రసిద్ధి గన్నవారిలో నితఁడే మొట్టమొదటివాఁడు. ఇతని గ్రంథమును జూచియె శంకరకవి, శరభకవి, రామరాజభూషణుఁడు హరిశ్చంద్రచరిత్రములను వ్రాసి యున్నారు. గౌరనమహాకవి యాంధ్రకావ్యములను మాత్రమె గాక సంస్కృతమున లక్షణదీపిక యను ఛందశ్శాస్త్రమును గూడ రచియించెను. లక్షణదీపికలో „అస్తి ప్రశస్తావనిపాలమౌళిరత్నావళీరంజితపాదపీఠః। రేచెర్ల వంశార్ణవ

---

*శ్రీనాథకవిని గుఱించి వ్రాయనపు డీవిషయమును గూర్చి విశేషముగాఁ జర్చించి సిద్ధాంతము చేయఁబడి యున్నది గావున నీసింగమనాయఁడు సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు మాత్రము కాఁడని చెప్పి విరమించుచున్నాఁడను. రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమును రావుమాధవరావు కాలమునకో తరువాతి కాలమునకో యున్న మల్లినాథసూరియె రచించి సింగమనాయని పేరుపెట్టి యుండె నని యొకప్రతీతి గలదు. ఎంతవఱకు నిజమో తెలియరాదు.

పూర్ణచంద్రో మహాబల స్సింగయమాధవేంద్రః" అని చెప్పఁబడి యుండుటచేతను, హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమున

,, సింగనమాధవక్షితిపాలమణికి
మంగళమూర్తికి మంత్రి యై జగతిఁ
బాగ డొందు పెద్దనపోతరాజు"

అని తన పెద్దతండ్రి పోతరాజు మంత్రిగా నుండినట్లు చెప్పి యుండుటచేత గౌరనమహాకవి అనపోతసింగనికాలముసను సింగనమాధవునికాలమునను జీవించి యుండు నని మనము నిశ్చయముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఏతత్కవిరచిత మైన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునకు లఘుటీక వ్రాసిన తంజనగరము తేవప్పెరుమాళ్లయ్యగారు ,,ఇతని శైలి మిక్కిలి రసవంత మై వర్ణనాచమత్కృతియుఁ బాక నై లక్ష్యమును గలిగి ముద్దులు గులుకుచుఁ దద్దయు మృదు వై యుండును. త్రిక్కనవలెఁ దెలుచుగా నచ్చతెనుంగుపదములను గాని, దగు కొలందిని విడిపలుకులనే బెడఁగుగా నల్లి భావ మంతయుఁ జిత్రించి, రసంబుఁ జిప్పిలం జేయుచాతురి యీకవియందును జాలఁ గలదు. ఆయారసముల కనురూపముగాఁ బదము లలవరించి మిక్కిలియు స్వభావానుగుణముగా వర్ణనములు సేయుటయం దీకవి యసమానుఁడు. సాబ గైనస్వభావోక్తులును, జాతీయములును, లోకోక్తులును నందంద నెరసి బెరసి యీతని కవిత

కెంతయు మెఱుఁగు గూర్చుచుండును. విద్వద్గోష్ఠి మొదలుగా వెంగలి ముచ్చటవఱకును, సార్వభౌముఁ డాదిగా సేవకుని పర్యంతమును, స్వర్గము మున్నుగా శ్మశానవాటికవఱకును నిట్లు వైవిధ్యపదవుల యుచ్చనీచకాష్ఠలును దదవాంతరదశలును గలుగుపాత్రములకుఁ గథాసందర్భమున కనుగుణముగా వేషములను బొందుపఱిచి, తత్తదుచితపరిభాషాదిపరికరము కొఱవడనట్లు రచించురచనలు మిక్కిలి పొంకములును ప్రౌఢములును రమణీయములు నై కవిరసజ్ఞతాపటిమను, లౌకికపరిజ్ఞానగౌరవమును, వర్ణనాప్రాగల్భ్యమును బ్రకటించుచున్నవి. ఏది చెప్పినను, ఏపాత్రమును జిత్రించినను, బదాడంబరమును సమాసారభటియు లేక సరసములైన తేఁటపదముల సొగసుగాఁ గూర్చి కోరినరసము లొలికించుచున్నాఁడు. మఱియు శబ్దవిస్తరమ్మునకును వర్ణనాబాహుళ్యమునకును జొరక యొక కొన్ని బంతులలోఁ దలఁచినవర్ణనమును నర్థగౌరవమునం జేసి మెచ్చులుగులుక, రసము చిప్పిలునంత రంజకముగాను మోమున వ్రేలునంత విశదముగాను వర్ణనము సేయుటయం దితఁడు దిట్ట." అని కపిశాస్త్రులను విశేషముగా శ్లాఘించి యున్నారు, వీరివాక్యములలో నతిశయోక్తు లేవియును లేవని తన్మహాకవిరచితగ్రంథములం జదివినవారికి విదితము గాక మానదు.*

* కొలఁదె హరిశ్చంద్రుగుణముల పొగడఁ
గను వెల సత్యంబు తెలఁ పెల్లఁ గరుఁ

అనపోత మాధవభూపాలుర పరిపాలనము.

(క్రీ. శ. ౧౪౦౦ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౪౩౦ వఱకు).

అనపోతసింగమనాయనికి, అనపోతనాయఁడు, దాచానాయఁడు, వల్లభనాయఁడు, వేదగిరినాయఁడు, దామానాయఁడు,

---

పను లెల్ల ధర్మంబు పలు కెల్లఁ బ్రియము
బొంకు నాలుకకుఁ జేర్పుట కాని వావి
యింక నన్నియుఁ జెప్ప నేమి కారణము.

*　　*　　*　　*　　*

సుందరి గా దిది సొబగు రాయంచ
యంచ గా దిది నడపారు క్రొమ్మించు
మించు గా దిది రాచ మెచ్చుల ప్రతిమ
ప్రతిమ గా దిది పచ్చిపగడంపులతిక
లతిక గా దిది నవలావణ్యసరసి.

*　　*　　*　　*　　*

వెన్నముద్దను రూపు వెట్టినమాడ్కి-
నున్న మెత్తని మేన నొప్పెడివాఁడు
ఎన్నఁడు నెండఁ గన్నెఱుఁగని నువ్వు
కన్నుల ముత్యాలు గాఱ నేడ్చెడిని
నే చెల్ల నో యమ్మ యీచక్క. నన్న
రాచతేజము గలరత్నాలపెట్టె
నడువ నెట్లోర్చెనో నాముద్దుజిలుక
కడుపు చుఱుక్కను గన్నవారికిని.

*　　*　　*　　*　　*

మాదానాయఁడు ననునార్వురు పుత్రు లున్నట్లుగా రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమున వాకొనఁబడి యుండెను*. వీరిలో జ్యేష్ఠుఁ డగుఅనపోతానాయఁడు తొలుతను మాదానాయఁడనుమాధవనాయఁడు తరువాతను రాజ్యభారమును వహించి పరిపాలనము గావించిరి. రసార్ణవసుధాకరగ్రంథములో సింగమనాయఁడు తనపెద్దకుమారుఁడు గుణములచేఁ బ్రసిద్ధుఁ డై సౌందర్యమున నకులుని, ధనుర్విద్యయం దర్జునుని, నిరూఢమైనభుజపరాక్రమమునందు భీముని, సత్యోక్తియందు ధర్మరాజును, దానమందుఁ గర్ణుని జయించె నని యభివర్ణించి

"లెక్కింప నపకీర్తి లేనిజీవనము
నిక్కంబుగా నొక్కనిమిషంబె చాలు"
"పసుపడు మొగిలులోపలి నీళ్లనమ్మి
దొనసీళ్లు చల్లువేసవులు నెందు గలదె"
"అంతుగా నాఁబోతు లంకె వేసినను
గంతులు దక్కునే కంఠీరవంబు"
"కులము ప్రధానమే గుణము లే కున్న
గలశాబ్ధిఁ బుట్టదే కాలకూటంబు"
"పంద నందఱు బాధ పఱుతురు గాని
యొందు సాహసుని దిక్కవ్వరుఁ బోరు"

* "శ్లో॥ అనపోతదాతవల్లభవేదగిరిస్వామిదామమాదాభిఖ్యైః"

యున్నాఁడు*. కొడుకుల నీవిధముగా వర్ణించినగ్రంథకర్తలు సింగమనాయఁడు దక్క మఱియెవ్వరును గానరారు. ఇతఁడు సబ్బెటసోమరాజును జయించి సరిపల్లరాజులను సంహరించి 'పట్టుతలాటాంక' అనుబిరుదమును, 'రాయవేశ్యాభుజంగ' అను బిరుదమును బొందినాఁడఁట! ఒకపూర్వకవి యీతని నీక్రింది పద్యములో నభివర్ణించియున్నాఁడు.

సీ. పటుసోమకులరాజపరశురామాంకుఁ డై
  సబ్బెటసోముని జక్కఁ జేసె
ఖడ్గనారాయణగాయగోవాలుఁ డై
  సరిపల్లెరాజుల సంహరించె
పట్టుతలాటాంకబల్లరగండఁ డై
  యనవేమరెడ్డిని నాజిఁ దునిమె

---

* "శ్లో॥ తస్త్రాం ద్వయః ప్రథితః కుమారతిలక శ్శ్రీయన్నపోతో గుణై
రేకస్యాగ్రజ మాత్మరూపవిభవే యూపే ద్వయో రగ్రజమ్
ఆరూఢేత్రితయాగ్రజం విజయతే దుర్వారదోర్విక్రమే
సత్యోక్తౌ చతురగ్రజం వితరణే కించాపి పఞ్చాగ్రజమ్.

"శ్లో॥ పుత్త్రై రస్యైశ్చ సన్నైయో స్వేయం సిద్ధమహీపతిః
షడ్భిః ప్రతిష్ఠా మయతే స్వామీ వాగ్భి వ్యసజ్జతైః."

షడంగములతోఁ గూడుకొన్నరాజావలె నీతిమంతు లగునార్గురి పుత్త్రులతో రావుసింగభూపతి ప్రతిష్ఠను బొందుచున్నాఁ డనితాత్పర్యము.

జగమందు రాయవేశ్యాభుజంగాంకుఁ డై
సురథానిబలముల సారిది గెల్చె
గీ. ధరణి నాతఁడు భీమప్రతాపవిజయ
బాహుబలశాలి నిత్యసౌభాగ్యశీలి
లలితసుగుణుండు రేచెర్లకులపవిత్రుఁ
డనఁగ వెలసెను సింగయయన్నవిభుఁడు.''

ఈపైపద్యములో ననవేమరెడ్డిని అనపోతనాయఁడు సంహరించె నని చెప్పినమాట సత్య మని విశ్వసింపరాదు. అనవేమ రెడ్డి కొండవీటిరాజ్యమును క్రీ. శ. ౧౩౭౭ వఱకును బరిపాలనము చేసెను. అనపోతనాయనికాలమందున్నవాఁడు కోమటి వేమారెడ్డికాని అనవేమారెడ్డి కాఁడు. అనపోతనాయఁడు గండికోటదుర్గముపై దండెత్తి పోయి ముట్టడి వేయఁగ తద్దుర్గాధ్యక్షుఁ డగుపోలేపల్లిబుక్కరాజు రాత్రి వచ్చి మోసముతో నీయనపోతానాయనిఁ జంపెనఁట. ఈపోలేపల్లిబుక్కరాజు మిక్కిలి ప్రసిద్ధపురుషుఁ డనియు, సామాన్యుఁడు గాఁడనియు వీనిపైఁ జెప్పిన యీక్రిందిచాటుపద్యములవలన వేద్యము కాఁగలదు.

సీ. కొలువులో మీసాలు కొనలు దిద్దఁగ వచ్చుఁ
జికిలి పేనాకత్తి చిమ్మవచ్చు
మేలైనయంగీలు మెఱసి తొడ్గగ వచ్చు

సతులు చూడఁగ నెమ్మొ సలుప వచ్చు
గరషిసాదనఁ జూచి ఘాత సేయఁగ వచ్చు
బిరుదులు చదువంగ బిగియవచ్చు

* * * *

గీ. కాక యరి నని వ్రేయ సత్కవుల కీయ
నీవె నేర్తువు ధరఁగోన నేర్పు మెఱయఁ
బరమకల్యాణ! నూతనపంచబాణ;
భానుతాటోప! తిమ్మయబుక్కభూప.

సీ. కలగుండ్లు వడఁబారు కన్పించుదుర్గాలు
కడఁగి భగ్గున విచ్చుగండవిండ్లు
పెంధూళిపైఁ గప్పి భీతిల్లుఁ గోటలు
కమలి భస్మంబులౌ గానసములు
చీకాకుపడుదొడ్డసింహాసనంబులు
హల్లకల్లోలమౌ నష్టదిశలు
గగ్గులకాఁడౌను గడి మన్నెభూములు
పంచబంగాళమౌ పట్టణములు

గీ. గర్వదుర్వారభూపసంఘములలోన
నుట్టిపడ్డట్లు నీధాటి పుట్టినపుడె
మన్నెశార్దూల! రిపుమన్నెమర్త్యజాల
భానుతాటోప! తిమ్మయ బుక్కభూప!

సీ. మత్తారిరాజన్యమకుటంబులనె కాని
పాదంబు చాపఁడు బలిమి మెఱసి
బిరుదాడురాజుల పేరురమ్మునె కాని
మన్నె బెబ్బులిబాకు మహి నిడండు
పచరించు రిపురాజపట్టణంబునె గాని
వాజి నెక్కఁడండ్రు రాజసమున
కపటరాజ కఠోరకంఠరక్తమె గాని
యడిదంబు కడుగఁ డాహవమునందు
గీ. మన్నెమాత్రుండె గద్దరిమన్నెమావు
మలయఁబిత్తరి మన్నీలమగలమగఁడు
దండిమన్నీలవలపుల మిండగీడు
భోగసురరాజు తిమ్మయబుక్కరాజు.

సీ. అనిలో విఱిగి వచ్చి యందల మెక్కనే
ముక్కు సెవు ల్లేని మొండిగాక
పోరిలో గుఱ్ఱంబు పాలియించి వచ్చునే
గుఱిచెడ్డగుఱ్ఱాలగోవు గాక
బవరంబునకుఁ బోయి పతికి వంచన చేసి
తొలఁగునే బణ్ణంగి దూబ గాక
ఏలినపతిసొమ్ము నెల్లకాలము దిని
పాఱిపోనెంచునె పంద గాక

గీ. సమరతలమునఁ దనప్రాణసతి దలంచి
సుఖము గోరునె భోగులసుతుఁడు గాక
యనుచు గెల్వంగ నేర్తు వీవాహవమున
భానుతాటోప! తిమ్మయబుక్కభూప!

అనపోతానాయనితమ్ముఁడు చినసింగమనాయఁడు తన యన్నను బుక్కరాజు మోసమున సంహారించినసంగతి విని కోపోద్దీపితుఁడై తనబావమఱంది యగు జూపల్లికొండమ నాయనిఁ బిలిచి ,, మా యన్నను గపటముచేఁ జంపినబుక్క రాజుతల దీసికొని రావలసిన''దని చెప్పి పంపె నేనియు, తదా జ్ఞానుసార మాకొండమనాయఁ డనేక సేనాసమేతుఁడై పోలే పల్లి బుక్కరాజుమీఁదికి యుద్ధమునకుఁ బోయిన నాబుక్క రాజు కొండమనాయనితో యుద్ధముఁ జేయ వెఱచి పాశిచేటి కోటలో డాగఁగాఁ గొండమనాయఁ డాకోట యెక్కి లోపలికి దిగి బుక్కరాజును బట్టుకొనియె ననియు, అంత నాతఁడు శరణము వేడఁగా నతని కభయమిచ్చి యతనిం దీసికొని సింగ మనాయనిసభకుఁ దెచ్చి నే నితని కభయమిచ్చితిని గాన నితని ప్రాణము రక్షింపుఁ డని ప్రార్థింపఁగా సింగమనాయఁడు గరు ణించి బుక్కరాజును గాపాడె ననియు వెలుగోటివారివంశచరి త్రమున వక్కాణింపఁబడి యున్నది*

---

*అనపోతసింగమనాయని కృత్తిలని రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమునం

ఫిరోజ్‌షాహా పద్మనాయకులతోఁ బోరి పాఱిపోవుట.

రెండవ యనపోతభూపాలునికిఁ బిమ్మట నాతనిసోదరులలో నైదవవాఁడగురావుమాధవరావు రాచకొండలో రాజ్యభార మును వహించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఇతనిపరిపాలనకాలము ననే అనఁగా క్రీ. శ. ౧౪౧౭ వ సంవత్సరమున బహామనీరా జ్యాధిపతి యైనఫిరోజ్‌షాహా నిర్హేతుకముగా లక్షసైన్యముతో

చెప్పఁబడిన యార్వురు పుత్త్రిలలోను చినసింగమనాయని పేరు గనం బడదు. అనపోతనాయఁడు, దాచానాయఁడు, వల్లభనాయఁడు, వేదగిరి నాయఁడు, దామానాయఁడు, మాదానాయఁడు నని యార్వురపేరులు మాత్రి మాగ్రింథమునఁ గానంబడుచున్నవి. వీరిలో వేదగిరిస్వామియె చినసింగమనాయఁడని వెలుగోటివారివంశచరిత్రిగ్రంథకర్తలు వ్రాయు చు వేదగిరిలో వెంచేసియున్నస్వామి నరసింహుఁడగుటచేత వేద గిరిస్వామి యన నరసింహుఁడని యర్థము గ్రిహింపవలసి యుండు నని కారణము నొకదానిఁ గూడ వ్యక్తపఱచి యున్నారు. ఇట్లర్థము వ్యా క్తీకరింపకున్న యెడల పదవతరము సింగమనాయనిసర్వజ్ఞభూపుని చేయు టకు ప్రితిబంధకముగా నుండును. ఏమన సర్వజ్ఞభూపునిపితామహుఁడు రావుసింగక్షమానాథుఁడని భోగినీదండకమున వక్కాణింపఁబడియుండు టచేతను, రసార్ణవసుధాకరగ్రింథమున సింగమనాయనిపుత్త్రిలలోఁ బెద్ద వాఁడగు ననపోతనాయనికి సింగమనాయఁడను పేరుగలతమ్ముఁడు లేకుండుటచేతను, వీరు సర్వజ్ఞసింగమనాయని పితామహుఁడగురావు సింగక్షమాపాలుఁడెతఁడో నిరూపింపవలసియున్నది గావున వేదగిరిస్వా మియనఁగా నరసింహుఁడని యర్థము చెప్పి యతఁడే సర్వజ్ఞసింగ భూపతితాత యగురావుసింగక్షమానాథుఁడని వ్రాసియుండిరి.

తెలుఁగుదేశముపై దండెత్తి వచ్చి పానుగల్లుదుర్గమును ముట్టడించెను. ఈదుర్గము రేచెర్లవంశజు లైనపద్మనాయకవీరుల వశమునం దుండుటవలన రెండుసంవత్సరములకాలము ముట్టడించి చుట్టుముట్టుకొనియున్నను పద్మనాయకులబలిమి యెట్టిదో కాని యాతనికి వశపఱచియుండలేదు. ఈపానుగల్లుదుర్గ మాదవానిదుర్గమునకు నుత్తరమున నెబ్బదిమైళ్ళదూరమున నున్నది. రెండుసంవత్సరములకాలము ముట్టడించి యున్నతరువాత ఫిరోజ్‌షాహాసైనికులలో కలరా మున్నగు వ్యాధులు సంభవించి కొంతసైన్యము నశించెను. తురకసర్దారు లనేకులు పద్మనాయకవీరులధాటికి నిలువఁ జాలకయు, క్రూరవ్యాధుల పీడభరింపలేకయుఁ బలాయను లై వచ్చినదారిని బట్టి వారివారి జాగీరులకుఁ బోయిరి. తుదకు ఫిరోజ్‌షాహ భగ్నమనోరథుఁడై సిగ్గునుబోనాడి పాఱిపోవలసివచ్చెను. తెలుఁగుసర్దారులలో ముఖ్యుఁడును మొదటిమాధవభూపాలుని మనుమఁడును, పెదవేదగిరినాయనికుమారుఁడు నగురామచంద్రనాయఁడు ఫిరోజ్ షాహను వానిసైన్యములను వెంటాడించి వానివజీరుఁ డగు "మీర్-ఫైజ్-ఉల్లా" అను వానిని సంహరించి బండికనుమ సమీపమున వాని కనేకవిధము లైనబాధలను గల్పించి పరిభవించి యదివఱకుఁ దురుష్కులు పెట్టినబాధలకు వడ్డీతోఁ గూడ నప్పుతీర్చి కసితీర్చుకొనియెను. ఈయుద్ధమునందు రామ

చంద్రనాయునకు తమ్ముఁడు కుమారమాధవనాయఁడు తోడ్పడి విజయమునకుఁ గారణభూతుఁ డయ్యె. ఒకకవి రామచంద్రనాయనిగూర్చి యీక్రిందిపద్యమును జెప్పి శ్లాఘించెను.

„సీ. కుంట్లూరియమ్మని గూల్చినయొఱదాచ
భూతలాధిపుఁడు మీతాతతాత
యనిలోన మచ్చగన్నయను ద్రుంచిన సింగ
ధారుణీశ్వరుఁడు మీతాతతండ్రి
తోడరిభాండారముమ్మడిని నాజి నడంచి
తనరుమాధవుఁడు నీతండ్రి తండ్రి
గుంత్రదండ్రాయని ఖండించి సన్నుతి
గాంచుటఁ బరఁగె నిన్గన్నతండ్రి
గీ. కడిమి మై నీవు తగ బండికనుమయొద్ద
బరగ పేరోజి సురథానుఁ బరిభవించి
కదనమున నోర గెలిచితి కన్నడీల
రమ్యదేవేంద్ర వేదయరామచంద్ర!"

రామచంద్రనాయనితమ్ముఁడు కుమారమాదానాయఁడు దేవరకొండరాజధానిపై దండెత్తివచ్చినయొఱకృష్ణరాయనితో యుద్ధముఁ జేసి వానిని సంహరించి విజయము గాంచెను. వలికొండదుర్గాధీశ్వరుఁ డైనపండరాధీశునిమీఁదికి దాడి వెడలిపోయి వానిని జయించి యావలికొండదుర్గమును దా నాక్ర

మించుకొని 'పోన్నగట్టుకుదిరెగట్టుమండలేశ్వరగండ' అను బిరుదమును, మఱియు నెరకవరప్రాంతమున మన్నె జంగలియును లింగబలిజను నుక్కడంచి 'పనఘానరాయబసవశంకర' అను బిరుదమును వహించెనఁట!

రావుమాధవరావు.

ఈరావుమాధవనృపాలుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౨౭ వ సంవత్సరమున నయితము రాచకొండలో నివసింపుచు రాజ్యపరిపాలనము చేయుచున్న ట్లితనిభార్య యగునాగాంబికశాసనము వలన స్పష్టముగా దెలియుచున్నది. ఆశాసనమునం దితని వంశావళి వివరింపఁబడినది. విష్ణుపాదమున జనించినవర్ణమునందు రేచర్లవంశాంబుధిపూర్ణచంద్రుఁ డైనయెఱదాచభూపాలుఁడు జనించె ననియు, నతనికి యాచకకామధేను వగు సింగక్షితీశుఁడు, నతనికి ననపోతభూపతియు, నతనికి వంశదీపకుఁ డైనసింగభూపాలుఁడు, నతనికి రావుమాధవనృపాలుఁడు జనించెనని యుదాహరింపఁబడి యుండెను. రసార్ణవసుధాకరమునఁ జెప్పినట్లుగాఁ దనభర్త కైదుగు రన్న లున్నట్లు చెప్పి యుండలేదు. మఱియు నాశాసనమున రావుమాధవరావు శాలివాహనశకము ౧౩౪౯ ప్లవంగసంవత్సరాశ్వయుజమాసమున శ్రీమద్రామాయణమునకు సమీచీనముగ నర్థబోధకమ మగురాఘవీయ మనువ్యాఖ్య నొసరించి శ్రీరాములవారి

పాదాంబుజములయందు సమర్పించినాఁడని చెప్పియుండియు నతనితండ్రి సింగభూపాలుఁడు రసార్ణవసుధాకర మను నుద్గ్రంథమును రచించి సర్వజ్ఞబిరుదమును వహించియుండినయెడల నేల యుదాహరింపకుండెనో కారణము గోచరముగాక యున్నది. ఈశాసనములో రావుమాధవరావు రాయరావుబిరుదమును స్థిరీకరించినాఁడని వ్రాయఁబడియున్నది*. మఱియును శాలివాహనశకము ౧౩౪౧ సౌమ్యసంవత్సర చైత్రమాసమున రావుమాధవరావుభార్య నాగాంబ నాగసముద్ర మనుతటాకమును శాశ్వతధర్మవృద్ధి కై ప్రతిష్ఠించె నని యాశాసన ముద్ఘోషించుచున్నది.

ఇదియునుంగాక యీరావుమాధవభూపాలుఁడు రాచకొండ కీశాన్యమునఁ గ్రోసెడుదూరమున „ చేతిరాతిసరికె " యను ప్రదేశమున నొకశిలమీఁద శ్వేతాచలపతిస్వామికిఁ జూతవనము సమర్పించినట్లు శాసనము చెక్కింపఁబడినది♦.

---

* శ్లో॥ సూను స్సింగనృపస్య తస్య శుభధీ స్సూర్యోపమ స్తేజసా
కాన్త్యా చన్ద్రసమః కలాభి రనిశం సన్మార్గసంపత్తిభిః
రమ్యో రాజతి రావుమాధవనృపో రాజన్యచూడామణి
ర్యేనశ్రీనిధిరాయరావుబిరుదం లోకే నిరూఢీకృతమ్.

♦శ్లో. కులశేఖరరావుమాధవః కులశోభ్యై సురనాథతాం ప్రదాతుమ్
విశదాచలనాథశేశయే భువి భోగాయ గిశే రదత్త చూతాన్."

మూఁడవప్రకరణము.

ఇతర పద్మనాయకవీరులు.

(క్రీ. శ. ౧౪౦౦ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౪౫౦ వఱకు)

కుమారాన్నపోతనాయఁడు

రసార్ణవసుధాకరగ్రంథకర్త యనిపేర్కొనంబడియెడి సింగమనాయని పుత్త్రులలో వేదగిరిస్వామి యని నామాంతరము గల రావుసింగకుమారనాథుని కనపోతనాయఁడను నొకకొడుకు గలఁడు. ఇతఁడు మెతుకుసీమకుఁ బరిపాలకుఁడుగ నుండెను. ఇతఁడు రాజమహేంద్రవరము రెడ్లను జయించె ననియు, బోయరాజ్యమును గట్టుకొనియె ననియుఁ జెప్పుదురు. ఇతఁడు విష్ణుభక్తుఁడై రామానుజీయ మత మవలంబించెనఁట! ఇతని పరాక్రమము నభివర్ణించెడి పూర్వకవి చాటుధారయొకటి శ్రీరావువంశీయులచరిత్రమున నుదాహరింపఁబడినది.

,, సీ. పౌరుషంబున నీవు పనుగల్లాదిగాఁ
గోటరాజ్యం బెల్ల గొల్లలాడి
యేపు మై రాజమహేంద్రంబు మేరఁగా
రెడ్డిరాజ్యం బెల్ల రేఁగఁగొట్టి
బాహుబల్మిని చెన్నపట్నంబు మేరఁగా
తెగుటరాజ్యం బెల్ల దెబ్బఁదీసి

మొక్కళించుచుఁ జొచ్చి ముద్దాజిగిటుక
బోయరాజ్యం బెల్లఁ బొడిచివైచి
గీ. నేర్పు నెలపించి రాయలనిర్వహించి
తెట్లు సంబెటగెలిచితి వావహమున
విమలచారిత్ర సింగభూవిభునుపుత్త్రి
నర్తితాటోప రాయరావన్న పోత."

సర్వజ్ఞసింగభూపాలుఁడు. (౨)

రావుసింగభూపాలునిపుత్త్రుఁడై మెతుకుసీమను బరిపాలించిన యనపోతనాయనికి సింగమనీడు, అన్నమనాయఁడు, వసంతినాయఁడు నని మూవురుపుత్త్రులు గలరఁట! "వీరిలో జ్యేష్ఠుఁ డగు సర్వజ్ఞసింగభూపతి కావ్యనాటకాలంకారశాస్త్రాదులయందు మిగులఁ బ్రవీణతగలిగి యాంధ్రపండితమండలికిఁ బట్టుకొమ్మయై యుండెను." అని వెలుగోటివారివంశచరిత్రము నందు వ్రాయఁబడియెను. "ఈప్రభుఁడు విద్యావినోదములఁ గాలము గడుపుచుండువాఁడు. సంస్కృతమునఁ బండితుఁడును గవియునై యుండి స్వయముగ ననేకగ్రంథముల రచియించి పండితకవుల విశేషముగ నాదరించి బహుప్రఖ్యాతిఁ గాంచె" నని రావువంశీయులచరిత్రమున వక్కాణింపఁబడి యున్నది. "వీ రనేకవిద్యల నభ్యసించి యెల్లప్పుడు పండితులచేతం గవులచేతం బరివేష్టింపఁబడి యుండువారు. "సింగభూపాలీయ"

మును గ్రంథమును రచించినారు. వీరికి సర్వజ్ఞనామము పౌరుష నామధేయమై యున్న" దని శ్రీబొబ్బిలిసంస్థానాధిపతుల చారిత్రమునందు లిఖియింపఁ బడియున్నది. "సింగభూపాలుఁడు మహావిద్వాంసుఁడు; అందుచేత నతండు సర్వజ్ఞసింగమనీడు (నాయఁడు) అని వ్యవహరింపఁబడుచు వచ్చెను. ఇతఁడు వేంకటగిరి సంస్థానమునకు మూలపురుషుఁ డయినబేతాళనాయఁడను నామాంతరముగల చేవిరెడ్డికిఁ బదుఁతరమువాఁడు. ఈ ప్రభువు సంస్కృతమున చమత్కారచంద్రిక యనునలంకార శాస్త్రమును జేసెను. దీనికి సింగభూపాలీయమని నామాంతరము గలదు." అని యాంధ్రకవులచరిత్రమున నుద్ఘోషింపఁబడియెను. ఈతనింగూర్చి వేంకటగిరివంశావళిలో—

సీ. క్షితిలోన సర్వజ్ఞసింగభూపాలుండు
　　　బలవైరిసన్నుతపౌరుషుండు
లలితకావ్యనాటకాలంకారచతురుండు
　　　సకలశాస్త్రార్థవిశారదుండు
వలనొప్ప సింగభూపాలీయనామక
　　　గ్రంథంబు రచియించెఁ గౌతుకమున
మును భాగవతమును దెనుఁగుచేసినయట్టి
　　　బమ్మెరపోతన బావమఱఁది
గీ. తనకుఁ జెప్పినభోగినీదండకమును

వెలయ శ్రీనాథనామకవిప్రవరుఁడు
కోరి చెప్పినపద్యముల్ గొని ముదాప్తిఁ
బెంపుతో వారి మన్నించి పేరు వడసె."

అను నొకపద్యము గన్పట్టుచున్నది. ఈగ్రంథకర్తల యభిప్రాయములను బట్టి చూడఁగా రసార్ణవసుధాకరగ్రంథకర్తనే యెల్లవారును సర్వజ్ఞుఁ డని వ్యవహరించుచున్నట్లు విశదము కాఁగలదు. అయినను రసార్ణవసుధాకరగ్రంథమును బట్టి యేడవతరము సింగమనాయఁడు గ్రంథకర్తగాని యీపదవతరము సింగమనాయఁడు గ్రంథకర్త కాఁడని స్పష్టముగాఁ దెలిసికొనఁగలుగుచున్నారము. దేశికులవారు తత్త్వసందేశోపసంహారమునఁ జేర్కొనినమాధవాత్మజునే తరువాతి వైష్ణవగ్రంథములు సర్వజ్ఞసింగమనాయనిగా నభివర్ణించుచున్నవనుసంగతియు మన మెఱుంగుదుము. రసార్ణవసుధాకరగ్రంథకర్త మాధవాత్మజుఁడు కాఁడని స్పష్టపడియె. ఈపెదసింగమనాయఁడే (ఏఁడవతరమువాఁడు) రసార్ణవసుధాకరాది సంస్కృతగ్రంథనిర్మాత యై సర్వజ్ఞబిరుదము గాంచినవాఁడని వ్రాసియుండియు వెలుగోటివారివంశచరిత్రకారులు పదవతరము సింగమనాయనిగూడ సర్వజ్ఞుఁ డని వ్యవహరించుచున్నారు. దీనికిఁ గారణ మీపదవతరము సింగభూపతి కావ్యనాటకాలంకారశాస్త్రాదులయందు మిగులఁ బ్రవీణత కలిగి

యాంధ్రపండితమండలికిఁ బట్టుకొమ్మ లై యుండుటచేతనఁట! వీరిరువురును గూడ మాధవాత్మజులు గా రని స్పష్టము. ఈ పదవతరము సింగమనాయఁడు దేశికుల వారి కాలములో లేఁడు. దేశికులవారు మాధవాత్మజునికిఁ బంపిన "సుభాషితనీవి" యను గ్రంథము వ్యాఖ్యోపోద్ఘాతమున "రాజమహేంద్రనగరస్థిత సర్వజ్ఞ సింగక్ష్మావల్లభేన" అని వ్రాయఁ బడి యుండుటచే వెలుగోటివారివంశచరిత్రకారులు ,,కాఁబట్టి నిజముగఁ దొమ్మిదవతరమువా రా దేశము (రాజమహేంద్రవరము) నాక్రమించి యేలి తమపుత్త్రాదుల నచట నిలిపి యుండవలె"నని తమయుపోద్ఘాతమున వ్రాసియున్నారు.-దీనిబట్టి తొమ్మిదవతరమువాఁడైన యనపోతనాయఁడు రాజమహేంద్రవరము రెడ్లనుజయించి తనపుత్త్రుఁడైన సర్వజ్ఞ బిరుదాంకితుం డనుసింగమనాయని రాజమహేంద్రరాజ్యమునకుఁ బట్టముగట్టె ననియు, సర్వజ్ఞ సింగమనాయఁడు రాజమహేంద్రరాజ్యమును బరిపాలించె ననియు నిర్ధారింపవలసి యున్నది. ఇది చరిత్రాంశమునకు విరుద్ధము. సర్వజ్ఞసింగమనాయఁ డెన్నఁడును రాజమహేంద్రనగరమును బరిపాలించి యుండలేదు. అల్లాడ రెడ్డిపుత్త్రు లగు వేమారెడ్డియు వీరభద్రారెడ్డియు రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును బరిపాలించుకాలముననఁగా క్రీ.శ. ౧౪౧౦-౫౦ సం॥ముల నడుమ లింగమనాయఁడు మొదలగు పద్మనాయకవీరులు గొండబు

కర్ణాటసామ్రాజ్యలక్ష్మీధురంధరుఁడైన ప్రౌఢదేవరాయని పక్షమున రాజమహేంద్రపురరాజ్యముపైఁ బలుమాఱు దండెత్తి వచ్చి యుద్ధములు చేసినది వాస్తవమైనను క్రీ. శ. ౧౪౫ండవ సంవత్సరము వఱకును అల్లాడరెడ్డిపుత్త్రులగు వేమారెడ్డియు, వీరభద్రారెడ్డియు నిరంకుశముగాఁ బరిపాలనము చేయుచున్నవారగుటచేత సర్వజ్ఞబిరుదాంకితుండని పేర్కొనంబడియెడి యీపదవతరముసింగమనాయఁడు, రాజమహేంద్రవరరాజ్యమును బరిపాలించినట్లు గన్పట్టదు. రెడ్డిరాజులకుఁ బిమ్మట రాజమహేంద్రవరరాజ్యము గజపతుల పరిపాలనమునం దుండెను గాని కర్ణాటాధీశులపరిపాలనమునం దుండి యున్నట్లు గన్పట్టదు. ఆకాలమునఁ గర్ణాటులు మహమ్మదీయులు, గజపతులు రాజమహేంద్ర రెడ్లరాజ్యము నాక్రమించుకొనుటకై క్రీ. శ. ౧౪౪౩-౧౪౫౦ సంవత్సరముల నడుమ దండయాత్రలు సలుపుచు దేశమునకు సంక్షోభము కలిగించుచు వచ్చినను తుదకు రాజమహేంద్రపురరాజ్యము గజపతులవశమయ్యెను. ఈపదవతరము సింగమనాయఁడు వేంకటగిరిసంస్థానమున కధీశ్వరుఁడని యాంధ్రకవులచరిత్రమునందును, కవిజీవితములయందును వ్రాయఁబడియెను గాని యప్పటికి వేంకటగిరిసంస్థాన మేర్పడియుండలేదనుట స్పష్టము. ఇతఁడోరుగంటిరాజ్యములోనే యుండి యాసీమను బరిపాల

నము చేసినవాఁడని స్పష్టముగాఁ జెప్పవచ్చును. ఈపదవ తరము సింగమనాయఁడే సర్వజ్ఞుఁ డనిచెప్పుటకుఁ దగిన హేతువు లెవ్వియును గానరావు. ఒకటిరెండుగాథలు గలవు. అందు ముఖ్యముగా బమ్మెరపోతరాజకృత మనియెడు భోగినీ దండక మొకటి యచ్చుపడి ప్రచారమునం దున్నది. అది యెంతవఱకు విశ్వాసపాత్ర మైనదో మనము తెలిసికోవలసి యున్నది.

బమ్మెరపోతరాజు-భోగినీదండకము.

„ బమ్మెరపోతరాజు నెల్లూరిమండలములోని వేంకటగిరి సంస్థానమునకు ప్రభువగు సర్వజ్ఞసింగమనాయని యాస్థాన పండితుఁడై యుండినందునకుఁ బోతరాజప్రణీతమైన భోగినీ దండకము సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. ఈదండకము సర్వజ్ఞసింగమ నాయఁ డుంచుకొన్న వేశ్యవిషయమై చెప్పఁబడినది. దాని కవిత్వ మించు మించుగా భాగవతమును బోలియుండును. ఈసర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు ౧౪౨౨వ సంవత్సరము మొదలుం కొని ౧౪౪౬వ సంవత్సరము వఱకును విజయనగరాధీశ్వరుఁడు గానున్న ప్రౌఢదేవరాయనితో సమకాలికుఁడు.'' అని యాంధ్రకవులచరిత్రము పోతనకవీంద్రునిచరిత్రమును వ్రాయు సందర్భమున నుద్ఘోషించియున్నను శ్రీనాథునిచరిత్రము వ్రాయు సందర్భమున „ శ్రీనాథుఁడును బమ్మెరపోతరాజును సర్వ

జసింగమనాయని యాస్థానకవీశ్వరు లైనట్లు వేంకటగిరి సంస్థానవంశచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడి యున్నదఁట! కాని యీకవు లిద్దఱును సింగభూపాలుని కాలమువారే యైనను వీరిలో నెవ్వరు నాయాస్థానకవీశ్వరులు కానట్లు సంశయింప వలసి యున్నది.'' అనియు నుద్ఘాటించుచున్నది. ముందు శ్రీనాథుని చరిత్రమును తరువాత పోతనచరిత్రమును వ్రాయఁబడి యుండుటచేత మొదటి వాక్యమె తరువాత వ్రాయఁబడి నదిగా మన మూహింపవచ్చును. కవిచరిత్రకారుని యభిప్రాయమునం దట్టి మార్పునకుఁ బ్రబలహేతు వేమని విచారింప భోగినీదండక కృతియె కారణ మని చెప్పఁదగి యున్నది. శ్రీనాథుని చరిత్రమును వ్రాయునప్పుడు భోగినీదండకమునుజూచి యుండక పోవచ్చును. పోతరాజుచరిత్రమును వ్రాయునప్పుడు చూచి యుండవచ్చును. కాని యనేక ముద్రణములం బొందె యున్న కవులచరిత్రమునం దింకను బరస్పర విరుద్ధములై స్వవచన వ్యాఘాతమును నిరూపించు నిట్టి యభిప్రాయముల నేల సవరించకయూరకొనవలసి వచ్చెనో బోధపడక యున్నది. సింగమనాయఁడు కవులచరిత్రమునందుఁ జెప్పినట్లు వేంకటగిరిసంస్థానాధీశ్వరుఁడు కాఁడని యిదివఱకె తెలిపి యున్నాఁడను. ఇంక బమ్మెరపోతన యాతని యాస్థాన కవి యగు నేమో మనము విచారింపవలసియున్నది. అతఁ డతని యాస్థానకవి యనుటకుఁ

ప్రత్యక్ష సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది భోగినీదండకము. భోగినీదండకము బమ్మెరపోతరాజవిరచిత మని తెలుపుటకు దండకము తుద నీక్రింది పద్యము చేర్పఁబడి యున్నది.

"ఉ. పండిత కీర్తనీయుఁడగు బమ్మెరపోతన యాసుధాంశుమా
ర్తాండ కులాచలాంబునిధి తారక మై విలసిల్ల భోగినీ
దండకము న్రచించె బహుదానవిహర్తకు రావుసింగ భూ
మండల భర్తకు న్విమత మానవనాథ మదాపహర్తకున్"

ఈపై నుదాహరింపఁబడిన పద్యము బమ్మెరపోతన రచించినది గాక మఱియొకరు రచించినట్లు "పండిత కీర్తనీయుఁ డగు బమ్మెరపోతన" యని ప్రథమ పురుషముగా నుడివిన పలుకే సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది. పండిత కీర్తనీయుఁ డనని బమ్మెరపోతన వంటి భక్తాగ్రేసరుఁ డగు కవి యాత్మశ్లాఘనీయమగు విశేషణమును వ్రాసికొనునా యని సంశయింపఁదగి యున్నది. అయిన నిట్టివానిని విశ్వసించుటకు ముందు కవియొక్క శీలమును బరిశీలింపవలసి యుండును. "ఈబమ్మెరపోతన యెక్కడివాఁడు, ఇతని చరిత్రశీలము లెట్టివి?" అను వానిని మున్ముందుగాఁ దెలిసికొనవలయును. "ఈతని నివాసస్థలము కడపమండలములోని యొంటిమెట్ట. ఇదియే భాగవతమునం దేకశిలానగర మని చెప్పఁబడినది." అని యాంధ్రకవిచరిత్రకారుఁడు నుడివి యుండెను గాని యది యథార్థముగాదు. ఏకశిలా

నగర మని భాగవతమున వక్కాణింపఁబడినపురము కాకతీయ సామ్రాజ్య ధురంధరులచే నివసింపఁబడి యాంధ్రనగర మని ప్రఖ్యాతిఁగాంచిన యోరుగల్లునగరముగాని కడప మండలము లోని యొంటిమెట్టకాదు. దేశచరిత్ర మెఱింగిన వా రెవ్వరును ఒంటిమెట్టను ఏకశిలానగర మని యొప్పుకొనరు. ఒంటిమెట్టకు నేకశిలానగర మని నామాంతర మున్నట్లు శాసనములుగాని గ్రంథములుగాని బోధింపవు. ఓరుగల్లునకు నేకశిలానగరమని నామాంతర మున్నట్లు శాసనములును గ్రంథములును వేయి నోళ్ళఁ జాటుచున్నవి. మఱియు మెట్ట యను పదమునకు శిల యను నర్థము లేదు. కల్లను శబ్దమునకు శిల యను నర్థము గలదు. ఇంతియగాక సర్వజ్ఞుఁ డని యేసింగమనాయనికి బిరుదము గలదని చెప్పెదరో యాసింగమనాయఁడు గాని వాని సంతతివారు గాని కడపమండలమును బరిపాలించి యుండలేదు. కాఁబట్టి బమ్మెరపోతరాజునివాసస్థలము హైదరాబాదు రాజ్యములోని వరంగ లనియెడి యోరుగల్లుపట్టణము. ఈపురరాజమె యేకశిలానగర మనియు నంధ్రనగర మనియుఁ జరిత్రమునఁ గడుఁ బ్రఖ్యాతి వహించినదిగా నున్నది. దీనికి సమీపమునం దుండెడి బమ్మెర యను గ్రామనామమును బట్టియె యీతనికి బమ్మెర యనునది యింటి పేరుగా నేర్పడినది. ఈపోతనామాత్యుఁడు నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. కౌండిన్యగోత్రుఁడు. ఆప

స్తంబసూత్రుఁడు. తండ్రి పేరు కేసనమంత్రి. తల్లి పేరు లక్కాంబ. అన్న తిప్పరాజు. కవి తనవంశావళి యీక్రింది పద్యములోఁ జెప్పుకొనియెను.

„సీ. కౌండిన్యగోత్ర సంకలితుఁ డాప స్తంబ
సూత్రుండు పుణ్యుండు సుభగుఁడైన
భీమన మంత్రికిఁ బ్రియ పుత్త్రుఁ డన్నయ
కలకంఠి తద్భార్య గ రమాంబ
కమలాప్త వరమునఁ గనియె సోమనమంత్రి
వల్లభ మల్లమవారి తనయుఁ
డెల్లన యతనికి నిల్లాలు మాచమ
వారి పుత్త్రుండు వంశ వర్ధనుండు
గీ. లలిత మూర్తి బహుకళావేది కేసన
దాన మాన నీతి ధనుఁడు ఘనుఁడు
తనకు లక్కమాంబ ధర్మగేహిని గాఁగ
మనియె శైవ శాస్త్రమతము గనియె.”

ఇతఁడు శ్రీమద్భాగవతము నాంధ్రీకరించుటకుంగల కారణ మీక్రింది రీతిని దెలిపెను.

„మదీయ పూర్వజన్మ సంచిత తపఃఫలంబున శ్రీమన్నారాయణ కథాప్రపంచ రచనా కుతూహలుండనై యొక్కరాకానిశా కాలంబున సోమోపరాగంబు రాకఁ గని సజ్జనాను

మతింబున నభ్రంకష శుభ్రసముత్తుంగభంగ యగు గంగకుం జని గ్రుంకులిడి వెడలి మహనీయ మంజులపులిన శోభితప్రదేశంబున మహేశ్వరధ్యానంబు సేయుచుఁ గించిదున్మీలితలోచనుండనై యున్న యెడ రామభద్రుండు తన నామాంకితముగా శ్రీమహాభాగవతంబు తెనుంగు సేయు నానతిచ్చి తిరోహితుండయ్యె." మఱియు,

"మ. ఒనరన్ నన్నయ తిక్కనాదికవులీయుర్విన్ బురాణావళుల్
దెనుఁగుల్ సేయుచు మత్పురాకృతశుభాధిక్యంబుదా నెట్టిదో
తెనుగుం జేయరు మున్ను భాగవతమున్ దీనిం దెనిగించి నా
జననంబున్ సఫలంబు సేసెదఁ బునర్జన్మంబు లేకుండఁగన్."

అని గూడఁ జెప్పెను. ఇతఁ డాశ్వాసాంత గద్యములో "ఇది శ్రీపరమేశ్వర కరుణా కటాక్ష కవితా విచిత్ర కేసన మంత్రి పుత్త్ర సహజ పాండిత్య పోతనామాత్య ప్రణీతం" బని వ్రాసికొని యుండుటచేత నితఁడు గురుముఖమున విద్య నభ్యసింపలేదనియు స్వయంకృషి మూలముననే పాండిత్యమును సంపాదించె ననియు, ఈశ్వరకటాక్షము చేతనే కవితాసంపత్తి కలిగిన దనియు వేద్యము కాఁగలదు. ఇతఁడు నరకృతిచేయ కుండుటయె గాక తన భాగవతమునందు సమకాలికులైన ప్రభువులపట్ల తూష్ణీంభావమును జూపుచు భక్తాగ్రేసరుఁడు

గావున మహాధైర్యముతో నరకృతి నిషేధించునట్టి యీక్రింది పద్యమును జెప్పి భాగవతమునఁ జొప్పించి యున్నాఁడు.

ఉ. ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్
సొమ్ములుఁ గొన్ని పుచ్చుకొని సొక్కి శరీరము వాసి కాలుచే
సమ్మెటప ్రేటులం బడక సమ్మతి శ్రీహరికిచ్చి చెప్పె నీ
బమ్మెరపోతరాజొకఁడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్."

మహనీయుఁడగు నిక్కవిశిఖామణి ధనికుఁడు గాక రాజుల నాశ్రయింపక కృషికర్మచేఁ గాలము గడపుచుండువాఁడఁట! ఇతనికి శ్రీనాథుఁడు బావమఱఁదియని చెప్పెదరుగాని యందు లకుందగిన సాక్ష్యమెద్దియు నాంధ్రసారస్వతమునఁ గానరాదు. ఒకనాఁడు బమ్మెరపోతన్నను జూడవచ్చి యాతఁడు పొలములో నరకగట్టి దున్నుచుండఁగాఁ జూచి "హాలికులు సుఖముగా నన్నారా" యని పరిహాసపూర్వకముగా కుశలప్రశ్నము చేయఁగా నతఁడు.

"ఉ. బాలరసాలసాల నవపల్లవకోమల కావ్యకన్యకన్
గూళలకిచ్చి యప్పడుపుకూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్
హాలికులైననేమి గహనాంతర సీమలఁ గందమూల గా

ద్దాలికులైననేమి నిజదారసుతోదర పోషణార్థమై *."

అని ప్రత్యుత్తరము చెప్పెనందురు. మఱియు శ్రీనాథుఁడు భాగవతమును కర్ణాటాధీశ్వరుని కంకితము చేసి ధనము సంపాదించి కుటుంబభరణము చేసికొనరాదా యీదారిద్ర్యముతో బాధపడనేలయని ప్రస్తావించి తన ప్రభువున కంకితము చేయునట్లొడఁబఱుచుటకయి ప్రయత్నించుచున్నప్పుడు సరస్వతి యెదుట నిలిచి కన్నీరు పెట్టుకొనుచున్నట్లాతనికిఁ బొడఁగట్టఁగా పోతన

"ఉ. కాటుక కంటినీరు చనుకట్టుపయింబడ నేల యేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల యోమదంబ యో
హాటకగర్భురాణి నిను నాకటికిం గొనిపోయి యల్లక
ర్ణాటకిరాట కీచకులకమ్మఁ ద్రిశుద్ధిగనమ్ము భారతీ!"

* ఈపద్యమే కొంచెము మార్పుతో మంచనకవి విరచితమైన కేయూరబాహు చరిత్రము నందిట్లున్నది.

ఉ. బాలరసాలసాల నవపల్లవకోమల కావ్యకన్యకన్
గూళలకిచ్చి యప్పడుపుకూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్
హాలికులైననేమి మఱియంతకు నాయతిలేనినాఁడు కౌ
ద్దాలికులైననేమి నిజదారసుతాద్యభిరక్షణార్థమై.

దీని కర్తృత్వమును బమ్మెరపోతరాజున కారోపించి కథకల్పించి యుందురు.

అని యామె నూఱార్చెనని చెప్పుదురు. బమ్మెరపోతన భాగవతములోఁ జెప్పిన "ఇమ్మనుజేశ్వరాధములకిచ్చి" యను పద్యమును జూచి బమ్మెరపోతనామాత్యుని యాత్మగౌరవబుద్ధిని మఱింత లోకమునకుఁ బ్రకటించుటకై యిటీవలవారిచే బైకథలు కల్పింపఁబడి యుండవచ్చును. పోతనకవీంద్రుని భక్తివిశేషములను దెలిపెడుకథలు గూడఁ బెక్కులు గల్పింపఁబడినవి. ఇంతియగాక యింతకన్నను వైపరీత్యముగలదు. పోతనకవి వ్యాసవిరచితభాగవతపురాణమును దెనిఁగించెనన్నవార్త మెతుకుసీమనుబరిపాలించు సర్వజ్ఞసింగమనాయఁడు విని యాతని తనయాస్థానమునకు రప్పించి గ్రంథమునుచదివి తనకాగ్రంథము నంకితము చేయవలసినదని యడిగెననియు, అతఁడు తనగ్రంథమును నరాంకితము చేయనని రాజుప్రార్థన మన్నింపక నిరాకరించెననియు, అందుపైనాతని కాగ్రహము వచ్చి యాతనిగ్రంథమును భూమిలోఁ బాతిపెట్టించెననియు, శ్రీరామమూర్తి సర్వజ్ఞసింగమనాయని భార్యయొక్క స్వప్నములో సాక్షాత్కరించి భర్తను వేడుకొని భాగవతపురాణము లోకములో వ్యాపింపఁజేయ నియ్యకొల్పమని యామెతోఁ జెప్పి యదృశ్యుఁడై పోయెననియు, ఆమె తన స్వప్నవృత్తాంతమును భర్తకుఁ జెప్పి పాతిపెట్టించిన పుస్తకమును పయికి తీయింపఁగా నందలి తాళపత్రములు పురుగులు

తిని బహుభాగములు శిథిలములైపోయి యుండెననియు, పిమ్మట సింగనాదికవులు చెడిపోయిన భాగములనెల్ల బూరించిరనియు నొకకథ చెప్పుచున్నారు. కూచిమంచి తిమ్మకవి తన లక్షణసారసంగ్రహమునందుఁ జెప్పిన యీక్రిందిపద్యము పై కథ కుపబలముగా నున్నది.

"సీ. ఘనుఁడు పోతనమంత్రి మనుభాగవతము ర
చించి చక్రికి సమర్పించు నెడల
సర్వజ్ఞ సింగయక్ష్మావరుం డది తన
కిమ్మని వేఁడగా నీయకున్న
నలిగి యాపుస్తకం బవనిఁ బాతించినఁ
జివికి యందొకకొంత శిథిల మయ్యెఁ
గ్రమ్మఱ నది వెలిగందల నారయ
రాజును మఱిబొప్పరాజు గంగ
గీ. రాజు మొదలగు కవివరుల్ తేజ మెసఁగఁ
జెప్పి రాగ్రంథములయందె తప్పు లొదవెఁ
గాని పోతనకవీంద్రుని కవితయందు
లక్షణం బెందుఁ దప్పునా దక్షహరణ."

మఱియొక సందర్భమునఁ దిమ్మకవి పోతన నభివర్ణించుచు వాఁడు మత్తక్షితీశాధమస్తోత్రవిముఖుండని యీక్రింది పద్య

ములోఁ జెప్పి తన లక్షణసారసంగ్రహమున నుదాహరించి యున్నాఁడు.

"సీ. అఖిలవేదాంత విద్యారహస్యవిదుండు
సహజపాండిత్య విశారదుండు
మత్తక్షితీశాధమస్తోత్ర విముఖుండు
శంభుపదాబ్జ పూజా రతుండు
పటుతర కవితావిభాసిత ప్రముఖుండు
సకలాంధ్రలక్షణ చక్రవర్తి
రఘుకులేశ నిదేశరచిత మహాభాగ
వతపురాణుఁడు పుణ్యవర్ధనుండు

గీ. బుధజనహితుండు బమ్మెరపోతసుకవి
యెన్న రేఫఱకారంబు లెఱుఁగఁ డనుచు
నజ్ఞులొక కొందఱాడుదు రా మహాత్ము
కవితకెందును లోపంబు కలుగ దభవ."

ఇట్టి శీలముచే మహాప్రఖ్యాతిగాంచిన బమ్మెరపోతన సర్వజ్ఞసింగమనాయని యాస్థానకవి యని చెప్పుటకంటె సాహసకృత్యము మఱియొకటి యుండఁబోదు. ఇంతటి యాత్మగౌరవ సంపత్తిగల యీకవిచంద్రుఁడు సింగమనాయఁడుంచుకొన్న వేశ్యనుగూర్చి దండకము చెప్పెననిగాని చెప్పునని గాని యూహించుటకే సాధ్యపడదు. ఇతనికిని సింగమనా

యునికిని సరిపడదని యంకితమును గూర్చినకథయె వేనోళ్లఁ జాటుచున్నది. ఒకవేళ భాగవతము రచించుటకు ముందే భోగినీదండకమును రచించియుండునని యూహింతమన్నను భాగవతములోని రాజదూషణ మీయూహనుగూడ బాధింపక మానదు. అదివఱకు సింగమనాయని యాస్థానకవిగనుండి భోగినీదండకమును జెప్పినకవి యొక్కమాఱుగా రాజదూషణమునకుఁ గడంగుట తటస్థింపదు. ఇష్టములేనియెడల నరాంకితము చేయకుండునేగాని యాతనిరాజ్యమునందుండి యారీతిగా రాజదూషణముఁ జేసి బ్రదుకఁజాలునా? దీనివిషయమై కవి జీవితములందిట్లున్నది.

„ అటువలెనే కూచిమంచి తిమ్మకవి చెప్పిన పద్యమును భాగవతములో పోతరాజు చెప్పిన „ ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి " అను పద్యమును పోతరాజు సింగమనీని కాలీనుఁడని తెల్పినను సింగమనీనిపైఁ గృతియిచ్చి భోగినీదండకమును జెప్పెననుమాటను పూర్వపక్షము సేయుచున్నది. దీనికిఁ దోడుగా భోగినీదండకము చివరనున్న యీక్రిందిపద్యము మఱియొక పెద్దయనుమానమును కల్గించుచున్నది. ఆపద్యమెట్లన్నను

„ఉ. పండితకీర్తనీయుఁడగు బమ్మెరపోతన యాసుధాంశుమా
ర్తాండకులాచలాంబు నిధి తారకమై విలసిల్ల భోగినీ
దండకమున్ రచించె బహుదానవిహార్తకు రావు సింగభూ

మండలభర్తకున్ విమత మానవ నాథమదాపహర్తకున్."

ఇట్లున్న పద్యమున పండితకీర్తనీయుఁడనని బమ్మెరపోతన పైదండకమువంటి చిన్న నాశ్రితకుఁగా నింత బిరుదాంకితము వేసికొని యింతగా ఆత్మస్తుతి చేసికొనునా? యనియు నిదియొక గొప్పయంశమని దీనికిఁ గాను సర్వజ్ఞ సింగమ నీనివంటి మహా పండితుఁడు కృతిపతిగానుండఁ గోరి పోతరాజువంటి వైరాగ్య సంపన్నుని అట్టి కవిత్వము జెప్పుట కుత్సహింపఁ జేయుట కల్గునా యనియుఁ దోఁచు చున్నది.

* * * * * * *

కూచిమంచితిమ్మకవిసార్వభౌముఁడుతనలక్షణగ్రంథములో భాగవతగ్రంథము రచించిన బమ్మెరపోతరాజునకును పైసింగమనీనికిని బలద్విరోధంబు కలదనియు నాకారణమున నాపోతరాజకృతభాగవతము రూపుమాపఁ దలంచి దానిని భూమిలో బాతించెననియుఁ గావున నందులోని యనేకభాగములు ఖిలములైననవియు నిట్టులేమఱికొన్ని వృత్తాంతంబులు చేర్చి యొకపద్యము చెప్పె. దానింబట్టిచూడ నీపోతరాజునకును సింగమనీనికింగల విహితవిశ్వాసములు బోధయగును. ఆపద్యానుసారముగాఁ జూచిన నాయిద్దరకును విరోధమున్నట్లు కాన్పించును గాని విహితమున్నట్లు కాన్పించదు. * * * ఈపద్యముసంగల లక్షణము(దీనిపేరే లక్షణసారసంగ్రహము)తిమ్మ

కవివలన శా. స. ౧౬౬౨ అనఁగా క్రీ. శ. ౧౭౪౦ నకు సరియగు రౌద్రి సంవత్సరమున రచింపఁబడియె. దీనికి వ్యతిరేకముగా ఆ. ౧౮౬౦ సంవత్సరప్రాంతమున ఆంధ్రభాగవతమును ముద్రించిన పండితులు పోతరాజు జన్మకర్మములు దెల్పునను వచనగ్రంథమునుండి తాము పరిశోధించి వ్రాసితిమని కొన్ని క్రొత్తమాటలు వ్రాసిరి. దానివివరమీవఱకే చేసియున్నాను. పై రెండు కథలలోఁ దిమ్మకవి వ్రాసినదే మధ్యాంధ్రమండలమునాఁ బరఁగు వేంగీదేశములో వ్యాప్తమైయున్నది. తిమ్మకవినాటికే పై సర్వజ్ఞసింగమనీనికథ ప్రాచీనము. అట్లుండఁగా నాంధ్రభాగవతము ముద్రించినవారు మఱి నూటయిరువది సంవత్సరముల యనంతరకాలములోఁ దామెద్దియో పోతరాజు జన్మకర్మములఁ దెలుపనున్న వచనగ్రంథముం దెచ్చి తాము పరిశీలించితిమని మూలగ్రంథమును బ్రకటింపకయే వ్రాసిన మాటలను నమ్ముట యుక్తియుక్తముగాఁ గాన్పించదు. కావున సింగమనీనికిని పోతరాజునకును విహితవిశ్వాసములు లేవనియే నిశ్చయింపవలసి యున్నది. ''

మొన్న మొన్నను నూతనముగా వెలువడిన వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమునందక్క పూర్వగ్రంథములన్నిటియందును రసార్ణవసుధాకరాద్యనేక సంస్కృతగ్రంథకర్తయు, సర్వజ్ఞబిరుదాంకితుండనగు సింగమనీఁ డొక్కఁడేయని ఘంటాపథంబుగ

ఘోషించుచుండ రసార్ణవసుధాకరము బయల్పడి పండితుఁడు రసికుఁడునని ప్రఖ్యాతిఁగాంచిన సింగమనాయఁడితఁడుగాక యేఁడవతరము సింగమనాయఁడని తెలినది. ఈకథలన్నియు నాసింగమనాయనికి ముడిపెట్టుదమన్నను నదుకవు. కాఁబట్టి యీపదవతరము వానిని సర్వజ్ఞునిగా నెన్నుకొనక తప్పదు. ఇతని తాత సింగమనాయఁడని భోగినీదండకమున నుండ నాతని నే సింగమనాయనితోను ముడిపెట్టుటకుఁ దోఁచక వెలుగోటివారి వంశచరిత్రకారులు రసార్ణవసుధాకర గ్రంథకర్తయగు సింగమనాయని పుత్త్రులలో నొకఁడగు వేదగిరిస్వామితో ముడిపెట్టిరి. మాధవనాయని పుత్త్రుఁడగు దేవగిరీంద్రుని వేదగిరీంద్రుని జేసిరి. వేదగిరిస్వామి యనునది సింగమనాయనికి నామాంతరమగు నెడల మాధవనాయని పుత్త్రుఁడగు దేవగిరీంద్రుఁడను వేదగిరిస్వామినిమాత్రము సింగమనాయఁడని యేల యనరాదు? అప్పుడు ‘ మాధవాత్మజుఁ ’ డని దేశికులవారు చెప్పినదానికి ప్రాధాన్యము కలుగునుగదా !

కాఁబట్టి పదవతరము సింగమనాయనికి సర్వజ్ఞబిరుదముండిన నుండవచ్చునుగాని యందునకుఁ బ్రమాణముగా భోగినీదండకమును జూపుటమాత్రము సాహసకృత్యమని నాయభిప్రాయము. అంతకన్న మఱియేయాధారమును గన్పట్టదు. శ్రీనాథుఁడు రావు సింగమహీపాలుసభకుఁ బోయి

యుండినది వాస్తవమగునేని యతఁడు తప్పక యీపదవతరము సింగమనాయఁడే కావలయును. శ్రీనాథుఁడుగాని బమ్మెర పోతనగాని సర్వజ్ఞసింగమనాయని యాస్థానకవులు గారు. ఇంతకును సర్వజ్ఞసింగభూపతి యెవ్వరో యేగ్రంథకర్తకును సరిగాఁ దెలిసియుండలేదు. ఈసర్వజ్ఞసింగభూపతికథ నే నిట్లు పరిష్కరించి పర్యవసానము నీక్రిందిరీతిని దెలుపుచున్నాఁడను.

ముట్టమొదట దేశికులవారికాలమున వైష్ణవమతాభినివేశపరవశుఁడైన యొక సింగమనాయఁడు గలఁడని మన మెఱుంగుదుము. అతనినే మాధవాత్మజుఁడని దేశికులవారు వక్కాణించిరి. తరువాతివా రాతనినే సర్వజ్ఞుఁడని వచించిరి. తరువాతివా రట్టి ప్రఖ్యాతి విని వాని పేరిట రసార్ణవసుధాకరాదిగ్రంథములను రచించిరి. శ్రీనాథుఁడు, బమ్మెర పోతన మొదలగువారు సమకాలికులుగావున నిటీవలివారు పెక్కుకథలను గల్పించి వాని నన్నిటి నొక్క సింగమనాయనికే యారోపించి రసాభాసము గావించిరి. అవి పరస్పరము పొందికలేకయున్నవి. భోగినీదండకముకవనము భాగవతకవనమును బోలియున్నను పోతనకవికృతము గాదని చెప్పవచ్చును. మంచికవియగువాఁ డా రీతిగా చిన్నదండకములోఁ బోతనకవనమువలెఁ గవనము చెప్పుట యొకవింత కాదు. భాగవతములో శివదూషణముఁ జేసినందులకుఁ బాపపరిహారార్థముగా వీర

భద్రవిజయమును పోతరాజు రచించెనని యొకగ్రంథమును గల్పింపఁజాలినవా రుండఁగా నొక చిన్నదండకమును శబ్దాద్యలంకారములతోఁ గూర్పఁజాలినవార లుండకుందురా? పోతనమహాకవినిగూర్చి విశేషాంశములు కవి జీవితాదిగ్రంథములయందును భాగవతపీఠికయందును వ్రాయఁబడియున్నవి గావున గ్రంథవిస్తరభీతిచేత నిట విరమించుచున్నాను.

లింగమనాయనిధాటి.

ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౩౮౦ ప్రాంతములనున్న సింగమనాయనికి మూఁడవకుమారుఁడు. పెదవేదగిరినాయనికి మనుమఁడు. ఫిరోజ్‌షాహాను నోడించిన రామచంద్రనాయని తమ్ముఁడగు కుమారమాదానాయనికి మూఁడవకుమారుఁడు. ఇతఁడు గర్వసంరంభుఁడైన వీరాగ్రేసరుఁడు. అల్లాడ వేమారెడ్డికి నాతని తమ్ముఁడైన వీరభద్రారెడ్డికి బలవద్విరోధిగా నుండెను. ఇతని యన్నయగు కుమార వేదగిరినాయఁ డన వేమారెడ్డి తమ్ముఁడైన మాచారెడ్డిని జంపి యతని యాకృతి తన తమ్మపడిగములోఁ జెక్కించెననియు, ఈసంగతి మాచారెడ్డి యన్న యనవేమారెడ్డి విని వేదగిరినాయనిమీఁద దండెత్తివచ్చి యుద్ధముఁజేసి చంపి యతని యాకృతిని దన తమ్మపడిగలోఁ బొదిగించెననియు, ఈకుమార వేదగిరినాయని తమ్ముఁడగు లింగమనాయఁడు విని పరిభవమును భరింపఁ

బాలక చిన్నవయస్సున నుండినను బంధువుల నందఱను గూర్చుకొని వానిమీఁద దండెత్తిపోయి యుద్ధముఁజేసి యనవేమారెడ్డిని జంపి యతని ప్రతిమను దన తమ్ముపడిగలోఁ బొదిగించి సింహతలాటబిరుదు నహించెననియుఁ వెలుగోటివారి వంశచరిత్రమునందు వ్రాయఁబడినదిగాని యిది యెంతమాత్రమును విశ్వాసపాత్రమైన సత్యముగాదు.

ఏమన; అనవేమారెడ్డి క్రీ.శ. ౧౩౭౭ వఱకును, తరువాత కుమారగిరిరెడ్డి క్రీ. శ. ౧౩౯౯ వఱకును అటుపిమ్మట కోమటి వేమారెడ్డి క్రీ. శ. ౧౪౨౦ వఱకును రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు శాసనము లుద్ఘోషించుచున్నవి. ఇట్లుండఁగా సింగనమాధవేంద్రునకు సమకాలికుఁడగు ననవేమారెడ్డిని సింగనమాధవేంద్రుని మునిమనుమఁడగు లింగమనాయఁడు సంహరించెననుట యసంభవముగదా. ఇంతియెగాదు. అనవేమారెడ్డిని అనపోతసింగమనాయని పుత్త్రుఁడైన యనపోతనాయఁడు "పట్టుతలాటాంకబల్లరగండఁడై, యనవేమరెడ్డిని నాజిదునిమె" అని సంహరించినట్లు చెప్పియుండియు లింగమనాయఁడు సంహరించెనని స్వవచనవ్యాఘాతముగ వ్రాయుట వింతగా నున్నది. యథార్థము గ్రహింపవలెనన్న లింగమనాయఁ డనవేమారెడ్డికాలమున లేఁడని చెప్పకతప్పదు. కోమటివేమారెడ్డినే పైగ్రంథకర్త లనవేమారెడ్డియని పేర్కొని

యుండవచ్చునని యూహింతమన్నను కోమటివేమారెడ్డి మృతినొందినకాలమునకు లింగమనాయఁడు పుట్టియుండునో లేదో సంశయింపవలసియుండును. లింగమనాయనితండ్రియె యిరువదియైదేండ్లు దాటినవాఁడుగ నుండఁజాలఁడు. కాఁబట్టి వెలుగోటివారి వంశచరిత్రములో చెప్పినట్లు అనవేమారెడ్డిని గాని కోమటివేమారెడ్డినిగాని లింగమనాయఁడు సంహరించె ననుట కల్లగాని సత్యముగాదు. ఇతఁడు క్రీ. శ. ౧౪౪౦-౫౦ సంవత్సరములకు నడుమఁ బ్రఖ్యాతిగాంచినవాఁ డనుటకు సందియము లేదు. ఇతఁడు రెడ్డిరాజ్యమునకు గర్భశత్రువుగ నుండెననుటయు విశ్వాసపాత్రము. బహుపరాక్రమవంతుఁ డనుటకు సందియము లేదు. కాని యితఁడు పాదముఁబెట్టిన చోటెల్ల భస్మీపటలమగుటయెగాని మఱియొండు లేదు. ఇతఁడు "ఏకథాటీసమర్థుఁడు, కోటలగొంగ, మూరురాయరగండ, చతురుపాయదక్ష, రిపుప్రళయాంతకోపేంద్ర, అష్టదిగ్రాయ మనోభయంకర, అవఘళరాయమానమర్దన, మేదినిరాయ దుష్టగజాంకుశ, రాజవేశ్యాభుజంగ" ఇత్యాదిబిరుదములను వహించెన్నట! ఇతనికాలి పసిండియందెచప్పుడు వినంబడి నప్పుడు అల్లయవేమారెడ్డికిని అతని తమ్ముఁడు వీరభద్రారెడ్డి కిని గుండెలు జల్లుమనుచుండునఁట! స్తుతిపాఠములం జేయు టయఁ దాటితేటిన యొకబట్టుకవిచేఁ జెప్పఁబడిన యీక్రింది

పద్యము చదువుటకు వినోదముగామాత్ర ముండకపో దని యుదాహరించుచున్నాఁడను.

"ఉ. బల్లరగండలింగవిభుపాదమునందుఁ బరిండియుండె దా
 గల్లురు గల్లుగల్లురని గల్లనిమ్రోయఁగ భీతి గుండియల్
 జల్లురు జల్లుజల్లురని జల్లని నల్లలనాడుచుండు రా
 యల్లయరెడ్డి వేమనృపుఁ డాతనితమ్ముఁడు వీరభద్రుఁడున్"

మఱియు మఱొకబట్టుకవి యీతని పరాక్రమాదుల నభివర్ణించుచు నీక్రింది సీసమాలికను జెప్పినట్లు రావువంశీయుల చరిత్రమున నుదాహరింపఁబడినది

"సీ. నాడెంబుగా నబ్బినాటిరాజ్యంబెల్ల
  నద్భుతంబుగఁ జూరలాడినాఁడు
 కృష్ణవేణీజలక్రీడావినోదుఁడై
  యఖిలదారుణులసాం పడచినాఁడు
 జగనొబ్బగండఁడై జగతి రేచెర్లను
  తురకదళముల తలల్ ద్రుంచినాఁడు
 చటులోగ్రగతి రాయశరభమై యవలీలఁ
  దిరుగ సింహాద్రి సాధించినాఁడు
 పరదళంబులు పటాపంచలై పారంగ
  నెన్న గౌరవకొండ నెక్కినాఁడు
 కేళాదిరాయుఁడై కెరళి గోరంట్లను

చారఘానుని వెన్ను చఱచినాఁడు
నల్లకొండలను సన్నాహంబుగా నెక్కి
కపటాహితుల నేలఁ గలిపినాఁడు
గంగసాక్షిగ మీరి కదిసి రాజమహేంద్ర
వరము చూరలు గొనివచ్చినాఁడు
సురథానుకొలువులోఁ బొరసెను బిరుదుకై
ముద్దుడక్కని వెన్ను మొత్తినాఁడు
తేజంబుగాఁ బ్రౌఢ దేవరాయలచేత
నరుదుగా బిరుదందె యందినాఁడు
యినతనూజనిభంగి యినుకుర్తికోటలో
లీల శత్రుల విభాళించినాఁడు
ధీరుఁడై యల్లాడ ధీసురధానుచే
యమ్మెగా భువనాద్రి యెక్కినాఁడు
గెంటించి బలిమి శిఖేంద్రఖానునిఁ దోలి
యెలమి రాజ్యంబుఁ దా నేలినాఁడు
యలవంక బలువంకలార్చి తాకినబట్టి
బలిదఖానుని భంగపఱచినాఁడు
రణకేళి యెఱుకవరప్రాంతమున గొట్టి
మన్నెజంగులయేపు మాపినాఁడు
మఱుగూరికోటలో మందువమన్నీఁడు

ప్రతిఘటించిన తూలబఱచినాఁడు
శరణుజొచ్చినవొచ్చి నరమఖానునిబట్టి
గౌతమీతటమునఁ [illegible]ఁచినాఁడు
పోరిలోననగన్న భూపాలుచెఱఁబెట్టి
ధృతి క[illegible]త్తకొండ సాధించినాఁడు
అదిరవిధమరాజు కదనోర్విగర్వింప
నడఁచి యిందునిపీటి కనిపినాఁడు
సింహావిక్రమపురి సింగమపలెకాని
గోపాలకృష్ణుని గొట్టినాఁడు
మెండుగవీకమై కొండపల్లిస్సీలు
పూనివచ్చిన నూనపుచ్చినాఁడు
యెదిరించువేలూర యేలూరుతిప్పని
మొదలింటపటుగతి మోదినాఁడు
కుంట్లూరికోటపై గుంప్రౌతురాజుల
మొత్తమైయెదిరిన మొత్తినాఁడు
భాణాలకోటపై ప్రకటించి యుగ్రత
కాలాగ్నిరుద్రుఁడై కాల్చినాఁడు
సంగరస్థలమున సింగళదేవుని
శిరము దునిమిచెటికీర్తిఁబరఁగినాఁడు
మలకపోలార్జును మదమెల్ల గక్కించి

యన్నయాదవకొండఁ గొన్నవాఁడు
గర్వించితలపడ్డ గండరిగండని
మెట్టగదియశిలఁగొట్టినాఁడు
కుటిలశాత్రవకోటి కోవిలకొండ తా
మగతనంబునఁ బిల్కుమార్చినాఁడు
ఉచ్చిళ్ళకోటకై యుద్రేకమునఁబోయి
చెంగేటినీరుగాఁ జేసినాఁడు
ఉర్విలోఁబాగడొందు నుప్పారిచెంగట
చెనకినరిపుకోటి చెండినాఁడు
శాతశితావృత్తి జగమెల్ల నెఱుఁగ శ్రీ
శైలపట్టణముఁ దా నేలినాఁడు
బుక్కరాజునుబట్టి పొడిచేటికోటలో
గజపతిమెచ్చఁగఁ గాఁచినాఁడు
దొరయుసల్కయవారి తోలితొప్పరలాడి
బాగవాడొద్దను బాపినాఁడు
చాటిచెన్నయగారిఁ జదిపిచట్టలుచీరి
కొండమల్లయగారిఁ గొట్టినాఁడు
గోరంట్లతిప్పని కొట్టికోటయునెక్కి
వేకరికులమెల్ల వెదకినాఁడు
చిటివల భయ్యాను చెట్లనుబడఁ దోలి

పాణమురాజును బఱపినాఁడు
గంగయభీమని రాజసంబునఁదోలి
సాల్వతిప్పని నేలఁ జదిపినాఁడు
ముచ్చుకంపయకుర్కి మునువుగాఁ బడమోది
ఫూలసంగని పొంజుఁబొడిచినాఁడు
రాజు లెప్పుడు మెచ్చ రామరాజ్యంబుగా
సింగిరాజాచలం బేలినాఁడు
దండిమై ముప్పదిరెండుదుర్గంబులు
నేకధాటీగతి నెక్కినాఁడు
వీరభద్రుని దొడ్డవిభువేమనృపతుల
రట్టడై కాలందె బెట్టినాఁడు
ఘనమూరురాయర గండపెండేరంబు
పెనుపొంద డాకాల బెట్టినాఁడు

గీ. రాజమాత్రుండె ఖడ్గనారాయణుండు
చారుతరమూర్తి రాజులచక్రవర్తి
గాయగోవాళుఁ డుద్వృత్తగండఁడనఁగ
లీలనొప్పారె మాదయలింగవిభుఁడు."

ఈలింగమనాయఁడు ప్రౌఢదేవరాయనికిఁ గప్పము గట్టు సామంతుఁడుగను సేనాపతిగనుండి యనేక దుర్గములను

సాధించి యతనిచేత గండపెండేరమను బిరుదందెను పొందిన వాఁడు.

భై ర వ క వి.

(౧౪౩౦ మొదలు ౧౪౫౦ వఱకు)

ఇతఁడు గారుడపురాణాంతర్గతమైన శ్రీరంగమహాత్మ్యమును దెనిఁగించిన సుప్రసిద్ధ మహాకవి. ఇతఁడు తన శ్రీరంగమహాత్మ్యమున—

"మ. కృతవిద్యాఖుర లీపరిశ్రమ కలాకేళీ విలాసుం జన
స్తుతచారిత్రుని గౌతమాన్వయపవిత్రుం గౌరనామాత్య స
త్సుతుఁ గళ్యాణకవిత్వలక్షణసమగ్రున్ సూక్తిముక్తాఫలా
తతకాంతిస్ఫుటచంద్రికోల్లసితవిద్వత్కైరవున్ భైరవున్."

అని తాను గౌతమగోత్రుఁడైన గౌరనామాత్యసత్పుత్రుఁడ నని చెప్పుకొనియెను. తనకు శ్రీశైల మల్లికార్జునస్వామి దేవి యగు భ్రమరాంబికకృపచేత సారస్వతసిద్ధి కలిగినట్లు తుది గద్యమున "శ్రీమద్భ్రమరాంబా వరప్రసాద లబ్ధసారస్వత విలాస గౌరవ గౌరనామాత్యపుత్త్ర" అని వ్రాసికొనుటచేఁ దెలియుచున్నది. మఱియు రత్నశాస్త్ర మను చిన్నకృతిలోఁ గూడ—

"భ్రమరాంబికా మహావర
సముదిత నిరవద్యహృద్య సాహిత్యకళా

క్రమ నిమల ప్రతిభా సం
క్రమణుఁడ మతిశాలినైన గౌరవసుతుఁడన్."

అనియు

కవిరాజ గజాంకుశ మను గ్రంథమున:—

"శ్రీమత్పరమ శివానన
తామరస వికాసలీలఁ దనరిన భ్రమరాం
బా మధుమత్త భ్రమరిక
నామానససరసిరుహామునన్ వసియించున్."

అను పద్యమును జెప్పి యాలక్షణగ్రంథమును ప్రారంభించెను. కాఁబట్టి యీభైరవ మహాకవి హరిశ్చంద్రకథయు, నవనాథచరిత్రయు, నవగ్రహస్తుతియుఁ రచించిన గౌరనమహాకవి పుత్త్రుఁ డని మనము నిశ్చయింపవచ్చును. గౌరనమహాకవి క్రీ. శ. ౧౪౨౭ సంవత్సరము వఱకు నుండెను గావున భైరవకవి ౧౪౩౦-౧౪౫౦ సంవత్సరములనడుమ నుండె ననుట స్పష్టము. శ్రీరంగమహాత్త్వముయొక్క పీఠికలో శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు గౌరన క్రీ. శ. ౧౫౦౦ లో నుండెను గావున నితఁడు ౧౫౩౦ ప్రాంతములోనుండ వచ్చునని చెప్పిన సిద్ధాంతము కేవలము పొరబాటు.

సింగనమాధవేంద్రుని కాలమున గౌరన యున్నట్లు లక్షణదీపికవలనఁ దెలియుచున్నది గావున నొక సింగనమాధవేం

దుఁడు క్రీ. శ. ౧౩౮౦ వఱకును, మఱియొక సింగనమాధ వేంద్రుఁడు ౧౪౨౭ వఱకును బరిపాలనము చేసినవారు గావున వీరిలో నెవరి కాలమున గౌరనమహాకవి జీవించి యున్నను, గౌరనామాత్యుని పుత్త్రుఁడగు భైరవమహాకవి ౧౪౩౦-౧౪౫౦ సంవత్సరముల నడుమ నుండె ననుట సత్యమునకు దూరము కాదు. రామకృష్ణకవిగారికి భ్రమను గలుగఁజేసిన చాటు శ్లోకము రావుమాధవరావు భార్య యగు నాగాంబిక శాసనము లోని దని తెలిసికొనుటతోనే వారి పొరబాటు వెల్లడి యగుచున్నదని యిది వఱకె తెలిపి యున్నాఁడను. మల్లారెడ్డి శివధర్మోత్తర ఖండమున:—

॥సీ. మానిత వరధరామరకులతిలకంబు
గౌతమ గోత్రాబ్ధి కల్పశాఖి
మల్లికార్జున పండితోల్లసద్వంశుండు
గౌరనారాధ్య శేఖరసుతుండు
శ్రీమల్లమాగర్భసింధుశీతకరుండు
గంగమాంబా మనః కంజభాను
సకలాగమజ్ఞానసార ధౌరేయుండు
పరవాది దుర్మత భంజనుండు
గీ. చలఁగి గురుదక్షిణామూర్తి సద్గురులను
గౌరనాహ్వయు దేశికుఁ గన్న తండ్రి

ప్రవిమలాన్వత్కల్లోద్భవారాధ్యుఁ బుణ్య
రణ్యాకరసాధ్యు లింగనారాధ్యుఁ దలఁతు.''

అను పద్యములోఁ జెప్పిన మల్లికార్జున పండితారాధ్య వంశములోనివాఁ డగు గౌరనారాధ్యుఁడు మఱియొకఁ డని నాయభిప్రాయము. గౌరనమహాకవిగాని భైరవమహాకవిగాని తాము మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల వంశము లోని వార యిన యెడల నట్లు చెప్పుకొని యుండరా? ఏగ్రంథమునం దును వా రిట్లు చెప్పుకొని యున్నట్లు గన్పట్టదు. గౌరనామాత్య విరచితమైన లక్షణదీపికలో నుదాహరింపఁబడిన కవి గజాంకుశము భైరవకవి ప్రణీతము కాదని నాయభిప్రాయము. శ్రీరంగమహాత్త్వ గ్రంథసంపాదకు లిమ్మహాకవి కవిత్వమును గూర్చి యీక్రిందివిధమున వ్రాసి యున్నారు.—

“ఇతని శ్రీరంగమహాత్త్వము లాక్షణికులందఱుం జదివియున్నట్లు దాహృతిపద్యములే ఘోషించుచున్నవి. ఈకృతి మనోహరమై శైలిపాటవముగలదై “దుష్కవిఘోరపిశాచముల” నదల్చునట్లున్నది. భైరవుని పదబంధము ప్రౌఢమై యొక్కొక యెడ శ్రీనాథపెద్దనలఁ దలఁపించుచున్నది. రెండవ యాశ్వాసములోని ఋతువర్ణనమును నాల్గవ యైదవయాశ్వాసములఁ బురవర్ణనమును గవిప్రతిభారచితములు కాని మూలమునఁ గానరావు. ఉభయభాషాపాండిత్యము చూపుచున్న యాపట్లు

స్వరచితార్థసంపత్తిమై మెఱయుచున్నవి. దీనిలోని పద్యములు క్రీ. శ. ౧౬౦౦ లో నుండిన జగన్నాథకవిచే రత్నాకరమునను, ప్రబంధమణిభూషణమునను దత్తత్కథాభాగములకు ననుకూలముగా నున్నవి గ్రహింపఁబడినవి. అనేక దివ్యక్షేత్రములలో శ్రీరంగము చాల ముఖ్యమైనదై నందున నాల్గురు కవులు దీనిం దెనిఁగించిరి. శ్రీనాథుని కాశీఖండ, భీమఖండములకుఁ బిదప క్షేత్రమహాత్త్వముల నింత ప్రౌఢముగాఁ దెలిఁగించిన కవి యన్యుఁడెన్వఁడుఁ గానరాఁడు. * * * * * * * భైరవుఁడు వేదాంతశాస్త్రమునఁ జక్కఁగాఁ బరిశ్రమించినట్లు తద్గ్రంథపఠనమువలనఁ దెలియుచున్నది గాని కృతిపతియగు రాఘవమంత్రి వైష్ణవుఁడో లేక మాధ్వుఁడో కావున నతఁడు విష్ణుభక్తాగ్రేసరులు క్షేత్రరాజమగు శ్రీరంగమును హృదయసన్నిధానమున సదా కొలుచుచుండుటకై భైరవునిచే దీనిఁ దెనిగింపఁజేసెను. భైరవుఁడు శైవుఁడు. అయినను దీనిలో శివపక్షపాతమగు సంశము లేవియు లేవు. భైరవుని యనర్గళకవితాధారయు, రసభావగతివిశేషములు శ్లాఘ్యతరములు.''

పద్మనాయక సామ్రాజ్యావసానదశ.

కాకతీయసామ్రాజ్య మస్తమించిన వెనుక నోరుగల్లు ప్రాంతదేశమును పద్మనాయకులు నూఱేండ్లకాలము స్వతం

త్రముగఁ బరిపాలనముచేసిరి. పిమ్మట గజపతు లీరాజ్యమును జయించి స్వల్పకాలము పరిపాలించినవెనుక తురుష్కు లీ గజపతులను జయించి రాజ్యమును స్వాధీనముగఁజేసికొని పరిపాలించుచున్నారు. ఇప్పటికి నీయాంధ్రదేశభాగము మహమ్మదీయుల పరిపాలనముక్రిందనే యున్నది. పద్మనాయకుల రాజ్యపరిపాలనా పద్ధతులు మొదలగున వెట్లుండెనో తెలిసికొనుటకు సాధనసంపత్తి గానరాదు. అట్టి సాధనసంపత్తి బయల్పడువఱకు నింతమాత్రముతోనే తృప్తినొంది మిన్నకుండవలసిన వారమగుచున్నాము. భావిపరిశోధకులే పద్మనాయకుల రాజ్యపరిపాలనా చరిత్రమును సవిస్తరముగాఁ దెలుపఁగలరను విశ్వాసముతోఁ బ్రస్తుతము విరమించుచున్నాను.

రెడ్ల చరిత్రము.

నాలుగవ ప్రకరణము.

వర్ణాశ్రమ ధర్మపద్ధతుల ననుసరించి వర్తమానకాలంబున నాంధ్రదేశమునందున్న బలిజ, కమ్మ, వెలమ, రెడ్డి తెలగా తెగలవారిలో నుత్తమస్థితియం దున్నవారలను క్షత్రియులుగను వైశ్యులుగను పరిగణింపవలసి యున్నను నాలు

గవవర్ణమువారినిగా వ్యవహరించుచున్నారనుట సుప్రసిద్ధము. శాస్త్రముల ప్రకారము వీరిని శూద్రులనరాదు. ఈ తెగలలోఁ బెక్కు శాఖాభేదములు గలవనియు మన మెఱుంగుదుము. ఆంధ్రదేశములోఁ గొన్ని ప్రదేశములలో రెడ్లను, మఱికొన్ని ప్రదేశములలో తెలగాలను గాపులనియుఁ గూడ వ్యవహరించుచున్నారు. కొందఱకుమాత్రమె యీనామము వర్తింపవలసియున్నను అనేకు లీనామములచేతనే వ్యవహరింపఁబడుచుండుటచేత వీరి సాంఘికతత్త్వమునుగూర్చి మిక్కిలి లోతుగఁ బోయి చర్చించుటకిది యదనుగాదు. కమ్మవారును, వెలమవారును వేర్వేఱుకాలములయందు వేఱుపడి ప్రత్యేకశాఖలవారుగఁ బరిగణింపఁబడుచు వచ్చుటచేతను, తెలుఁగుదేశములో నొక భాగముననున్న యుత్తమబలిజశాఖలవారికే తెలఁగాలను నామము వ్యవహరింపఁబడు చుండుటచేతను, నాల్గవవర్ణమువారుగా వ్యవహరింపఁబడుచు శాఖాంతరభేదములచే నొప్పుచున్నవారిని బలిజలనియు, రెడ్లనియు రెండు ప్రధానశాఖలుమాత్రమె గలవని మనము పరిగణింపవలసియుండును. ఈ తెగలకును యవనశక పహ్లవాది జాతులకును సమ్మేళనము సంభవించినపిమ్మట ననేక క్షత్రియవంశము లుద్భవించి భరతఖండమున వివిధభాగము లాక్రమించి పలు రాజ్యములను స్థాపించి పరిపాలించినమాట సత్యమున కెంత

మాత్రము దూరము కాదు. రెడ్డిశబ్దము రాట్‌శబ్దమునుండి యేర్పడినది గావున రెడ్డియనఁగా రాజని యర్థమగుచున్నది. కాఁపుశబ్దమునకుఁ గావలికాఁచువాఁడు (రక్షకుఁడు) అని యర్థము. ఇయ్యవి పండితులు సమ్మతము చెప్పెడి యర్థములు. ఇప్పుడు సామాన్యముగా కాఁపుశబ్దము రైతు (వ్యవసాయముచేయువాఁడు) శబ్దమునకుఁ బర్యాయపదముగా వ్యవహరింపఁబడుచున్నది. ప్రాచీనకాలమున రాట్టులను నొకజాతి ప్రజలు భరతఖండమున నివసించుచుండిరని వేదములవలనను, శాసనములవలనను మనకు స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. వీరిలో రట్టులు లేక రాటులు, ఆరట్టులు, లాటులు, విరాటులు, మరాటులు, వరాటులు, కిరాటులు, భల్లాటులు, అందీరాటులు, ఖగారాటులు మొదలగు శాఖాభేదములు గలవు. వీరిలోఁ గొందఱకు భోజులనియు నామాంతరము గలదు. ఈభోజులలో ననేకు లిప్పుడు కమ్మశాఖవారిలో నున్నారు. ఈరాట్టశాఖలవారు తొలుత సింధునదీతీర ప్రాంతభూములందును, పిమ్మట గంగానదీతీర ప్రాంతభూములందును, అటు పిమ్మట నర్మదా, గౌతమీ కృష్ణానదీతీర ప్రాంతభూములందును నివసించుచు క్రమముగా దక్షిణహిందూదేశమునంతను వ్యాపించిరి. వీరెల్లరు వేర్వేఱుదేశములకుఁబోయి దేశభేదముచేతను, భాషాభేదముచేతను వేర్వేఱునామములతో నేటికాల

మునవ్యవహరింపఁబడుచున్నాయి. ఇట్లు తొలుతకంపిలానగర ప్రాంత దేశమున నివసించి యందుండి వచ్చిన వారగుటచేత మొదటవీరికి కాంపు లని వ్యవహారనామము కలిగినది. కంపిలానగరమే కాంపిల్యనగర మని భారతాది సంస్కృతగ్రంథముల వ్యవహరింపఁబడుచు పాంచాలదేశమునకు రాజధానిగ నుండెను. మన దేశమునందలి పూర్వపుఁ దెలుఁగు శాసనములలో కాంపు లని సబిందుకముగా వ్రాయఁబడి యుండెను. పూర్వకాలమున బౌద్ధమతమునఁ జేరిన బలిజశాఖల వారిలో ననేకులకు శ్రేష్ఠి యను పదము పట్టపు పేరుగ నుండెను. రాట్టశాఖలవారికి రెడ్డి యను పదము పట్టపు పేరుగ నుండెను. పూర్వకాలమున నీయిరుతెగలలోని యుత్తమ నాయకులకు నన్యోన్య సంబంధ బాంధవ్యములు, భోజన ప్రతిభోజనములు గలవు. పశ్చిమ హిందూస్థానమునందు రాట్టులు నివసించు దేశమునకు రాట్టవాడి యని వ్యవహార నామము గలదు. రాట్టవాడిరాజవంశమునకే రాఠోడ్ లేక రాఠోర్ రాజవంశ మని ప్రఖ్యాతిగలిగినది. ఈరాట్టవాడిరాజకుటుంబమే యొకటి రాష్ట్రకూటరాజవంశముగాఁ బరిగణింపఁబడినది. ఈరాట్టవాడి లేక రాఠోడ్ సీమనుండి యాంధ్రదేశమునకేతెంచి నివసించియున్న రెడ్లనే పూర్వపుఁ దెలుఁగు శాసనములలో రట్టోడి కాంపులని యప్పటిశాసన విలేఖకులు వ్రాసియుండిరి. ఏది యెట్లున్నను రెడ్లని

వ్యవహరింపఁబడెడి తెగలవారు రాష్ట్రజాతులకు సంబంధించిన వా రనుట కెంతమాత్రమును సందియము లేదు. వీ రెల్ల రాంధ్ర జాతులతోడి సంబంధ బాంధవ్యములచేతను, ఆంధ్రభాషను మాతృభాషగఁ గైకొన్న వారగుటచేతను ఆంధ్రజాతీయులై రనుటకు సందియము లేదు. వడ్లలో నెన్నివిధములైన భేదములు గలవో రెడ్లలో నన్నివిధములైన భేదములు గలవు గావున వానింగూర్చి చెప్పుట సాధ్యము గాదని చెప్పుదురు. కాఁబట్టి యట్టి భేదములనుగూర్చిన చరిత్రము ప్రత్యేకముగ వ్రాయ వలయునేగాని యిందు వ్రాయుట సాధ్యముగాదు. 'పంటపదు నాలుగు కులా' లని సామాన్యముగా పదునాలుగు ప్రధాన శాఖలు గలవని చెప్పుదురు. అయిన నెయ్యవి పదునాలుగు ప్రధానశాఖలో వివరించుట కష్టసాధ్యము. అయోధ్య రెడ్లు, మోటాటిరెడ్లు, పంటరెడ్లు, దేసూరురెడ్లు, పాక నాటిరెడ్లు, పెదకంటిరెడ్లు, భూమంచిరెడ్లు, ఓరుగంటిరెడ్లు, బలిజరెడ్లు, గండికోటరెడ్లు, గోటేటిరెడ్లు, కుంచేటిరెడ్లు, మొర నరెడ్లు, పల్లెరెడ్లు, గాజులరెడ్లు, నేరెడిరెడ్లు, పోకనాటిరెడ్లు, పొంగనాటిరెడ్లు, కమ్మపురిరెడ్లు, వెలనాటిరెడ్లు మొదలగు వ్యవహారనామము లనేకములు గన్పట్టుచున్నవి. వీ రెల్లరకు మాతృభాష యాంధ్రమైనను దేశకాల పాత్ర భేదముల చేతఁ గొన్ని యాచార భేదములు గన్పట్టుచున్నవి. అయ్యవి క్రమముగా నశించు సూచనలు గానంబడుచున్నవి.

కొరుకొండ రెడ్ల చరిత్రము

(క్రీ. శ, ౧౩౨౫ మొదలుకొని ౧౩౭౦ వరకు)

క్రీ. శ. ౧౩..౨౫వ సంవత్సరాంతమునఁ దురుష్కులు రాజమహేంద్రపురదుర్గము నాక్రమించుకొని తత్ప్రాంత దేశమును జయించి పరిపాలనముసేయ మొదలుపెట్టిరని ప్రథమ ప్రకరణమునఁ దెలిపియున్నాఁడను. ఇట్లు దేశ నాక్రమించుకొని తురుష్కులు రాజమహేంద్రపురము రాజధానిగాఁ బరిపాలనము సేయుచుండఁ బ్రతాపరుద్రుని సేనానులలో నొక్కఁడును, కృష్ణా గోదావరీ మధ్యదేశమున నధికారమును బడసియున్న ప్రోలయనాయకేంద్రుఁడు (ప్రోలిరెడ్డి) కుమారుఁడగు కాపయనాయకేంద్రునియొక్కయు, మంచికొండ కేశవనాయకుని మనుమఁడును, గణపతినాయకుని కుమారుఁడునగు కూనపనాయకునియొక్కయు సహాయముతో రాజమహేంద్రపుర తురుష్కులపై దండయాత్ర వెడలి యుద్ధముచేసి తురుష్కులను జయించి దేశము నుద్ధరించెను. ఇతఁడు తురుష్కులను జయించినవిషయము ఆర్యవటశాసనమునఁ బేర్కొనంబడినది *.

---

౨౯. *శ్లో. పరాహన ద్వ్యాధివారిదుగ్నాం
ధరాం మశేషాం యవనోదరస్థాం
సముద్ధరన్ ప్రోలయనాయకేంద్ర
స్తతః ప్రతిష్ఠాపయతి స్మ తద్వత్.

కాపయనాయకుఁడు బహు పరాక్రమవంతుఁడనియు, పంచోత్తర సప్తతినాయక సంసేవ్యమాన పదపద్ముండనియు, 'ఆంధ్రసురత్రాణ' యను బిరుదమును వహించి ప్రఖ్యాతిఁ గాంచినవాఁడనియు, ఆర్యవటశాసనములవలన విదితమగు చున్నయది. రేచెర్ల యెఱదాచానాయని సింగమనాయఁడు "చెలఁగి తాతకుఁ దాత సింగక్షితీశుండు కాపభూపతిఁ గెల్చెఁ గదనమునను" అని వెలుగోటివారి వంశావళిలోఁ జెప్పినట్లు గా జయించిన దీ కాపభూపతినే కాఁబోలు ? ఈకాపభూపతి తురుష్కులచే నాక్రమింపఁబడిన బ్రాహ్మణాగ్రహారములను పునర్దత్తములను గావించెనని పై శాసనముననే పేర్కొనఁబడి యుండెను *.

---

౩౦. శ్లో. స్వర్గాధిగా ప్రోలయభూమిపాలే
విశ్వేశ్వరాజ్ఞా మధిగమ్య గత్వా
అపాలయ త్కాపయనాయకేంద్ర
స్తదీయ్యరాజ్యం తరణిప్రతాపః "

[ఈరెండవ యార్యవటశాసనము శ్రీయుత ఒగ్గిరాల వేంకట సూర్య ప్రకాశరావుపంతులు బి. ఏ. గారిచేత ఆంధ్రభారతి ౩౦ సంపుటము అరవై పేజీలోఁ బ్రకటింపఁబడినది.]

*"అథ పంచోత్తరసప్తతినాయకసంసేవ్యమానపదపద్మః
కాపావనేశ్వర శ్రీ విశ్వేశ్వర కరుణయా క్షితి మరక్షతు.
తురుష్కైర్యే సమాక్రాంతా స్తైచాన్యై కాపభూభుజా
అగ్రహారాః పునర్దత్తా భూయో భువ మభూషయన్.

పోలయనాయకుఁడుగాని కాపయనాయకుఁడుగాని యె క్కడ పరిపాలనము చేసిరో వారికి నివాసస్థానముగానున్న పట్టణ మెయ్యదియో తెలియు శాసనముగాని గ్రంథముగాని గానరాదు. వీరలు కృష్ణాగోదావరీ మధ్యఖండమునఁ బ్రబలులై యుండి తురుష్కులతో యుద్ధముచేసి వారలను మధ్యాంధ్ర దేశమునుండి తఱిమి యుందురని యార్యనట శాసనములం బట్టి మన మూహింప వచ్చును. మఱియుఁ గృష్ణాగోదావరీ మధ్యఖండమునఁ గాపవర మను పేరుగల గ్రామములు పెక్కులు గాన వచ్చుచున్నందునఁ గాపభూపాలుఁడు కొల్లేటి కోటలోనో లేక పద్మపుర మను నామాంతరముగల గణప వరముననో (కృష్ణామండములోని భీమవరము తాలూకా లోనిది) యుండి రాజ్యపరిపాలనముచేసి యుండునని యూహిం చుచున్నాఁడను.

మంచికొండ కూనారెడ్డి కోరుకొండదుర్గమును నిర్మించుట.

ఆంధ్ర సురత్రాణ యను బిరుదమును వహించినప్రఖ్యాత కాప భూపతికి బంధువుం డగు మంచికొండ కూనారెడ్డి కాప

విశ్వేశ్వరాయ వివిధాం ప్రవిధాయ సే
వాం యాతే విథా. దివి చ తత్పదసేవనాయ
తైర్నాయకైస్స్వనగరా ణ్యధిగమ్య సర్వై
స్సంరక్షితా గతవిరోధకదైః స్వదేశాః.

(ఆంధ్రభారతి ౩వ సంపుటము సంచిక ౫-౬లలో ౪౭౬వ పేజిచూడుఁడు)

భూపాలుని సాహాయ్యముతో రాజమహేంద్రపుర తురుష్కులను జయించి యచటికిఁ బదునొకండుమైళ్ళ దూరమునందున్న కోరుకొండ యను ప్రదేశమున నొక పట్టణమును నిర్మించి తట్టుకోటనుగట్టి యవక్రపరాక్రమముతోఁ గోన పర్యంతము గల భూభాగమును బరిపాలించెను. ఇతని పేరిటనే గౌతమీ తటమున కూనవర మను నొక గ్రామము గట్టఁబడినది. కాఁబట్టి యీ కూనభూపాలుఁడు పరిపాలించిన దేశ మిప్పటి గోదావరిమండల మని నిర్ధారింపవచ్చును. ఇతఁడు క్రీస్తుశకము ౧౩౨౮ మొదలుకొని ౧౩౪౦ వఱకు రాజ్యపరిపాలనము చేసెనని చెప్పవచ్చును. ముమ్మడినాయకుని యార్యవటశాసనమున ఇతఁడును, ఇతని తండ్రి గణపతియు, ఇతనితాత కేశవనాయకుఁడును త్రిలింగ దేశాధిపతులైనట్లుగా నభివర్ణింపఁబడిరి*.

---

*"దేశా స్సమాస్త్రిం శ్శరతస్య ఖాండే
దీప్యం త్యఖండాఖిల వస్తుశస్తాః
తేషాం శిరోభూషణ మేవదేశ
స్త్రిలింగనామా సుకృతైకసీమా."
త్రిలింగ దేశాధిపతి శ్శ్రీమాన్ కేశవ నాయకః
యేన భూపా దిలీపాద్యా స్స్మృయా ద్విస్మారితా ఇవ
సర్వనీతి మదగర్వ ఖాడనే కల్ప(తా)రి నృప భీరముండనే
మఁచికొండ ఘనగోత్రమండనే భూరజృంభిత నృపే స దండనే
తస్య కేశవనృపస్య నందనో నాయకో గణపతి ర్గుణాకరః

ముమ్మడినాయకుని పరిపాలనము.

(౧౩౬౦ మొదలుకొని ౧౩౭౦ వఱకు)

కూన భూపాలుని యనంతర మాతని జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడును పరాక్రమవంతుఁడు నగు ముమ్మడినాయకుఁడు రాజ్యాభిషిక్తుఁడయ్యెను. ఇప్పటి గోదావరి మండలమంతయు నాకాలమున ముమ్మడినాయకునిచేఁ బరిపాలింపఁబడియెను. ఇతఁడాంధ్రసురత్రాణయను బిరుదమును బొంది ప్రఖ్యాతుఁడైన కాపభూపాలునితోఁబుట్టువు కొమార్తను వివాహము చేసికొని వైరివీరసంహారుఁడై విద్యావంతులైన పండితుల కనేకాగ్రహారముల నొసంగుచు శాస్త్రవిద్యలఁ బ్రోత్సహించుచు

స్వర్గతే పితరి పశ్చిమే వయస్యాససంజ వసుధాం భుజే నిజే
లక్ష్మీ ర్వసుధా కీర్త్తి ర్గణపతి నృపతేః పరం ప్రియా స్తిస
తాభ్యా మధికా కీర్త్తి ర్యేనా సా(తే) తదర్థ మర్పితవాన్
పుత్త్రి శ్రీకూనభూపాల స్తస్మా దుదభవ ద్విభోః
ప్రద్యుమ్న ఇవ లక్ష్మీశాం చ్ఛంకరాదివ శక్తిమాన్
నృపో గణపతేః పుత్రీం పౌత్రీం దృష్ట్వా నృపశ్రియః
త్యక్త్వా సింహాసనం భౌమం దివ్యం సింహాసనం యయౌ
విస్ఫూర్జద్గుణ రత్నరోహణగిరి ర్విఖ్యాత దోర్విక్రమో
నిర్వ్యాజావనిపాలతార్థ్రివిభవో నిర్వ్యాజ విశ్రాణనః
గంభీర స్థిరధీ రుదాత్తచరితః కారుణ్య పూరాశ్రియ
శ్శ్రీమత్కూనయనాయకో నిజకులక్షీరోదధేః శ్చంద్రమాః"

సర్వజనరంజకముగాఁ బరిపాలనము చేసెను *. ఈముమ్మడి నాయకుని రాజ్యములో కోనసీమ, అంగరసీమ, కోతాము సీమ, కురవాటసీమ, చాంగలునాటిసీమ మొదలగు సీమలు చేరియుండెను. ఇవన్నియును గౌతమీనది కిరుప్రక్కలను వ్యాపించి యుండెను. ఇతని దేశము మిక్కిలి ఫలవంతమైనది. ఈ రాజ్యము అరటి, కొబ్బరి, పనస, పోక, మామిడి మొదలగు తోటలతో రమ్యమై యాంధ్రభూమిని ప్రసిద్ధినొందినదిగా నున్నదని యార్యవటశాసనమున వర్ణింపఁబడినది †. ఇప్పటికి నట్లేయుండి ప్రఖ్యాతివహించి యున్నదనుట యాంధ్రుల కెల్లరకుఁ దెలిసినవిషయమె.

ముమ్మడినాయకుఁడు తాను రాజధానియగు కోరుకొండ యందుండి పెద్దతమ్ముని సింగమనాయకుని తుని సమీపము

---

* ప్రఖ్యాతాంధ్రసురత్రాణ స్స్వయం కాపయనాయకః
తస్మై స్వసు స్సుతాం ప్రాదా న్ముమ్మడీంద్రాయ భూభుజే"
(ఆంధ్రభారతిలో శ్రీయుతులు దుగ్గిరాల సూర్యప్రకాశరావుపంతులు గారును, పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారును ప్రకటించిన యార్యవట శాసనముం జూడుఁడు ఆ. భా. సం. ౩ సం ౪.)

† పాక (వ్యా) కోచమోచాలికుచపనస కొమ్రాదిసంవీతపార్శ్వ
రంతస్సంతానకాంచేక్రముక ఖనిలతాశృంగి బేరైకపూర్ణైః
ప్రాంతోద్యన్నారికేళై ర్వకుళ కురవకాశోక పున్నాగరమ్యై
రారామైః కస్య హర్షం న విదధతి పరం ముమ్మడీంద్రస్య దేశాః"

నందున్న కోట్యాము (కోతాము) నందును చిన్నతమ్ముని గన్న యను తాడిపాకదుర్గమునను నిలిపి రాజ్యమును సామర్థ్యము తోఁ జక్కఁగఁ బరిపాలనము చేసెను. తాడిపాకయనునది ప్రస్తుతము గోదావరిమండలములోని రాజవ్రోలుతాలూకాలో నున్నది; పిమ్మట సింగమనాయకుఁడు పింపానదీతీరమున ముమ్మడివీడను నగరమును గట్టించి రాజధానిగఁ జేసికొని ధర్మ యుతుఁడై పరిపాలన మొనరించెనని యార్యవటశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది*. ముమ్మడివీడే ముమ్మడివరమని నేఁడు వ్యవహరింపఁబడు చున్నది.

వైష్ణవమతావలంబనము.

ముమ్మడినాయకునిపూర్వులు శైవులయినను ముమ్మడియు నాతని తమ్ములు మాత్రము వైష్ణవమత మవలంబించి నట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఇతనికాలమున శ్రీరంగమునుండి పరా

---

* 33 నామ్నాముంమడినాయకస్య ఘటితా (   ) రిణి
లక్ష్మ్యావిభ్రమ భూరివిలాసనిలయో వాణ్యా క్షితిర్మండనం
సంపాసంపదుపాశ్రితా సవిధగశ్రీరామనాథేశ్వరా
ఖ్యాతా ముంమడివీడు నామనగరీ సింగక్షమాభృద్విభోః.

34 ప్రగాఢవన్యాప్రవృతపార్శ్వదేశే। పింపానదీపాథసిపావనేచ్ఛే
స్వారాజధానిప్రతిబింబితేఙ్గ। విరాజతే సా నగరీ విశాలా.

35 గరీయసి పురే తస్మిన్ సర్వైశ్వర్య సమన్వితః
నివసన్ సింగ భూపాలః పాలయత్యఖిలాంభువం

శరభట్టను వైష్ణవబ్రాహ్మణ గురువు కోరుకొండకు విచ్చేసి ముమ్మడినాయకుని శిష్యునిగాఁ జేసికొని వైష్ణవమతమును గోదావరిమండలమున వ్యాపింపఁజేసెను. ఈపరాశరభట్టు గురుపరంపరలో నేఁడవవాఁడు. ఇతఁడింతదూరమునకు వచ్చి ముమ్మడినాయకుని శిష్యునిగాఁ జేసికొనఁగలుగుట వింతగా నేయున్నది. ఒకనాఁడీభట్టరి తన ప్రియశిష్యుఁడైన ముమ్మడినాయకునితో నిట్లనియె. ‘‘నాకు మానవజన్మములు తుదముట్టవచ్చినవి. నేనీదేహమును చాలించినతోడనే కోరుకొండపై లక్ష్మీనరసింహస్వామిరూపమున నెలసెదను.’’ ఇట్లు చెప్పి వెంటనే యాతఁడు మృతినొందెనుగాని యాతఁడు లక్ష్మీనరసింహస్వామి యగునని చెప్పినవాక్యములను ముమ్మడీంద్రుఁడు మఱచి యుండెనఁట! అటుపిమ్మట లక్ష్మీదాసియను నొకవేశ్యస్వప్నములో సాక్షాత్కరించి పరాశరభట్టరి పరాశరశైలమున నుద్భవించితినని చెప్పెనఁట! ఇయ్యది ప్రభువునకు వినిపించినతోడనే యతఁడు తనతో భట్టరిచెప్పిన వాక్యములను జ్ఞప్తికిఁదెచ్చుకొని యామెకుఁ జెప్పి లక్ష్మీనరసింహస్వామికి నాలయము నిర్మింపుమని యాజ్ఞఁజేసెనఁట! అతని యాజ్ఞాప్రకారము లక్ష్మీదాసి ధనమును ప్రోగుచేసి కొండపై దేవాలయమును గట్టించి పరాశర నృసింహమూర్తిని ప్రతిష్ఠాపనము గావించి యంగ రంగ వైభోగములకు రెండుగ్రా

మములను దానము గావించెను. ఈదేవాలయనిర్మాణము నందు ముమ్మిడినాయకుఁడే విశేషముగా సాహాయ్యముఁ జేసి యుండును. లక్ష్మీనరసింహస్వామియాలయములోనికిఁ బోవునప్పుడు మధ్యద్వారముకడఁ గన్పట్టు విగ్రహములు రెండును ముమ్మడినాయకుని యొక్కయు లక్ష్మీదాసియొక్కయు విగ్రహము లని చెప్పుదురు. పరాశరభట్టుపేరిటనే యీకొండకు పరాశరశైల మనియు, స్వామికి పరాశర నరసింహుఁడనియు నామములు గలిగినవి. శ్రీరంగ దేవాలయములో నొక తామ్రశాసనము గలదు. కోరుకొండ లక్ష్మీనరసింహస్వామి యాలయములోని శిలాశాసనములోనున్న శ్లోకములు సరిగా శ్రీరంగ దేవాలయములోని తామ్రశాసనములోనివిగా నున్నవి. అందు నేఁడవ పరాశరభట్టునకుఁ దెలుఁగు దేశములో మంచికొండ గోత్రమున జనించిన రంగవర్ధనుఁడను ముమ్మడి నాయకుఁడు శిష్యుఁడుగ నుండెనని వ్రాయఁబడి యుండెను *. ముమ్మడినాయకుఁడును నతని తమ్ముఁడు సింగమనాయకుఁడును వైష్ణవ మత గురు వగు వేదాంత దేశికులవారితో సమకాలికు లైనను వైష్ణవమత భక్త్యావేశపరవశు లైనను వేదాంతదేశికులవారు గ్రంథములు వ్రాసి యిచ్చినది వీరికిఁ

* **Annual Report on Epigraphy, 1912, page 87, para 68.**

గాదు. ఇందలి సింగమనాయఁడు సర్వజ్ఞసింగమనాయఁ డనుట భ్రమగాని వే ఱొండుగాదు. వేదాంత దేశికులవారు తత్త్వ సందేశోపసంహారమునఁ జెప్పిన ట్టితఁడు మాధవాత్మజుఁడు కాఁడు. కావున దొరతనమువారి శాసనాధికారులు వ్రాసినది పొరబా టని నాయభిప్రాయము.* లక్ష్మీనరసింహస్వామి దేవాలయము శాలివాహనశకము ౧౨౭౫ అనగా క్రీ. శ. ౧౩౫౩వ సంవత్సరమున నిర్మింపఁబడిన ట్లా యాలయములోని శిలాశాసనమున లిఖింపఁబడినది.

ముమ్మడినాయకుని సోదరుఁడగు సింగమనాయకుఁడు శాలివాహనశకము ౧౨౭౦ శ్రావణబహుళ అమావాస్యనాఁడు సూర్యగ్రహణసమయమున నాయుర్వేద విశారదుండును, అత్రేయగోత్ర సంభవుండును, యజుశ్శాఖాబ్రాహ్మణుండును నగు పరహితాచార్యునకు అక్కలంపూడియను గ్రామమును దానమొసంగెను. అక్కలంపూడియను గ్రామమె ముమ్మడిసింగవరమని కొంతకాలము వ్యవహరింపఁబడిన ట్లాశాసనము వలననే వేద్యమగుచున్నది. భిషజ్మణియగు పరహితాచార్యుఁడు తానా గ్రామమును ౨౦ భాగములు చేసి యందుఁ బదిభాగము లితరబ్రాహ్మణులును వేదాధ్యయనసంపన్నులు నగు పదు

* **Annual Report on Epigraphy, 1913 No. 961, Public, 2nd August 1913, page 129, para 71.**

గురకు నా వెంటనే ధారపోసెను. పరహితుని కుటుంబమువారు మూడుతరములనుండి యాయుర్వేదవిద్యావిశారదులుగాఁ బ్రఖ్యాతివహించి యుండిరి. ఈశాసనముపై సింగానాయనియొక్కయు; ముమ్మడినాయనియొక్కయు చేవ్రాళ్లు గలవు. ఈ శాసనము క్రీ. శ. ౧౩౬౮ వ సంవత్సరమున లిఖింపఁబడినది గావున ముమ్మడినాయకుఁడును వీనితమ్ముఁడు సింగమనాయకుఁడును ౩౦ సంవత్సరములు రాజ్యపరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ముమ్మడినాయకునకుఁ గూనారెడ్డి, అన్నారెడ్డి, కాటమరెడ్డి మొదలగువారు నైదుగురు కొమాళ్లు గలరు. ముమ్మడినాయకుని తరువాత నీమూవురును ౨౫ సంవత్సరములు రాజ్యపాలనము చేసి యుందురు.

దేవాలయ ప్రతిష్ఠాపనలు.

క్రీ. శ. ౧౩౭౦ వ సంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట ముమ్మడినాయకునికొమారుఁడు కూనారెడ్డిపరిపాలనకాలములో కోరుకొండలో మఱికొన్ని ప్రతిష్ఠాపనలు జరిగినవి. కూనారెడ్డి స్వామికొండకు దక్షిణభాగమున దిగువ నొకదేవాలయమును గట్టించి యందు రంగనాయకుని ప్రతిష్ఠ గావించెను. ఆస్వామి కైంకర్యాదులకై భూదానములు మొదలగునవి చేసెను. ఆయాలయ ప్రాకారములోపలనే వైభవరాయుని ప్రతిష్ఠ గావించి యాలయముగట్టించి యథావిధిగాఁ గైంకర్యాదులు జ

రుగునట్లు కట్టడిగావించెను. పిమ్మటఁ గొంతకాలమునకుఁ గే శవస్వామిని గూడ ప్రతిష్ఠగావించి యాలయమును గట్టించి యాస్వాములకందఱకు నిత్య నైవేద్యములకు నిరంతరోత్సవములకు ననేక భూదానములను గావించి యాదేవస్థానమును మహోత్కృష్టదశకుఁ గొనివచ్చెను. కూనారెడ్డియు నతని సోదరులును గలిసి స్వల్పకాల మనఁగాఁ బదునైదుసంవత్సరములు పరిపాలనము చేసినతరువాత కూనారెడ్డికొడుకు ముమ్మడి రెడ్డి రాజ్యపరిపాలనము వహించెను గాని యత్యంతస్వల్పకాలములోనే యీకోరుకొండ రెడ్డి రాజ్యమంతయును కొండవీటి రాజ్యమును బరిపాలించుచున్న కుమారగిరిరెడ్డి మంత్రియును సేనానియునగు కాటయవేమారెడ్డిచే జయింపఁబడి యతనిచేఁ బరిపాలింపఁబడుచు వచ్చెను. కావున క్రీ. శ. ౧౩౯౫ దవసంవత్సరమునకుఁ బిమ్మట కూనారెడ్డిసంతతివా రీదేశమును పరిపాలించి యుండరనియు, ఒకవేళ కొంచెముకాలము పరిపాలించినను స్వతంత్రపాలనము చేసి యుండరనియు మనము నిశ్చయింపవచ్చును.

కులగౌరవము.

ఈకోరుకొండరాజ్యమును బరిపాలనముచేసిన రెడ్లు విద్యాసక్తులును, ధర్మానురక్తులును, వైష్ణవమతాభినివేశపరవశు

లును నై పరిపాలనము చేసినది స్వల్పకాలమైనను యశముతోఁ గూడుకొని యుండిరి. అదియునుగాక వీరికి కులగౌరవమధికము గానుండెను. వీరివర్ణము (చతుర్థవర్ణము) విష్ణుపాదమునందు త్రిలోకపావనియైన గంగతోఁడఁ బుట్టినదిగావున బ్రహ్మక్షత్రియ వైశ్యవర్ణములవారికంటెను పారిశుద్ధ్యమున మించినదనియు వీరి వర్ణములో శఠులు లేరనియు, కర్తాసక్తులును, శుద్ధస్వాంతులును, శాంతులును, రాగాదిదోషరహితులును గలరని ముమ్మడినాయకుని శాసనములో నభివర్ణింపఁబడియుండెను. ఇయ్యది వైష్ణవమతసంస్కారమును బొంది వైష్ణవగురు ప్రబోధనలఁ గళింకువాసి యుత్కృష్టమైన రాజ్యపదవికి వచ్చిన తరువాత నావిర్భవించిన కులాభిమానజనితవాక్యములనుగా మనమూహించి సంతసింపవలసినదే. * ఇంతకన్న వీరినిగూర్చి

* పూర్వాశాననవర్ణసి తనులతాం లింపన్నివోజృంభత
ఈశ్వరవదనఘజోర్యప్రభవా బ్రహ్మాదిజాతయః స్త్రిస్రః
తాసా మాధారార్థం చతుర్థజాతిశ్చ తత్పదా జ్జాతా
అస్యాజాతే స్తాభ్యో జాతిభ్య శ్శుద్ధి రితి నచ స్సిద్ధం
యదియంసహజాజాతా భాగీరథ్యా త్రిలోకపావన్యా
తజ్జాతీయాః కర్మరతా స్త్యక్తశాఠ్యా
శ్శుద్ధస్వాంతా శ్శాంతరాగాది దోషాః
రాజః న్యానామేత్య సాహాయ్యముర్వ్యా''
స్సర్వం భారం నిర్వహంత్యేవ సమ్యక్

గాని వీరిపరిపాలనపద్ధతిని గూర్చి గాని తెలిసికొనఁదగిన విశేషములుగానున్నను సాధనసామగ్రి కొఱవడియుండుటచేత నింత మాత్రముతోఁ దృప్తినొందవలసినవార మగుచున్నాము.

ఐదవ ప్రకరణము.

కొండవీటి రెడ్డిరాజులచరిత్రము.

పదునాలుగవ శతాబ్దిప్రారంభమున, అనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౨౩ వ సంవత్సరాంతమునఁ గాకతీయసామ్రాజ్య మస్తమించిన వెనుక పంటశాఖీయులగు రెడ్డినాయకులు కొందఱు స్వతంత్రులై ప్రాగ్దేశములోని సింహవిక్రమపురము(నెల్లూరు) మొదలుకొని సింహాచలము పర్యంతము భూమి నాక్రమించుకొని నూఱేండ్లు పరిపాలించి జగద్విఖ్యాతయశస్కులైరి. అట్టి వారిలోఁ బ్రముఖుఁడు దేసటివేమారెడ్డి. ఇతనిపూర్వులెల్లరును గాకతీయసామ్రాజ్యమున సైన్యాధిపతులుగనుండి ప్రసిద్ధికెక్కినవారలు. ఇతనితండ్రి ప్రోలయయు మాతామహుఁడు దొడ్డయయు, ఇతఁడునుగూడ కాకతీయచక్రవర్తుల కొలువు సలుపుచున్న సైన్యాధిపతులేగాని యన్యులుగారు. ఈ వేమారెడ్డియు, ఇతని తరువాతివారును ,,పల్లవాదిత్యయనియు, ,,పల్లవత్రినేత్ర" యనియు బిరుదములను వహించియుం

మటచేసి డాక్టరు హల్ట్షు అను చరిత్రకారుఁడు వీరిని పల్లవు లని భ్రమపడి తెలిపెను గాని వీరు పల్లవులుగారు. వీనికి వేఱుగ నర్థములు చెప్పవచ్చును. వీరిపూర్వు లెవ్వరైనను పల్లవరాజులను జయించి వారిబిరుదములను వహింపఁగాఁ గ్రమముగా నయ్యవి వీరికి సంక్రమింపవచ్చును. పల్లవాదిత్యుఁడన బాలసూర్యుఁడని పండితు లర్థము చెప్పిరి. ఈయర్థము విశ్వాసపాత్రమైనను గాకపోయినను పంటరెడ్లు మాత్రము పల్లవులు గారని స్పష్టముగఁ జెప్పవచ్చును. వీరు తెలుఁగుచోడుల శాఖలోనివారని కొందఱు తలంచుచున్నారు. ఈయూహకొక కారణము గన్పట్టుచున్నది. అభినవభట్టబాణవిరచితమై వీరనారాయణచరిత్రమను నామాంతరమున వ్యవహరింపఁబడు వేమభూపాలచరిత్రమున నీపంటవంశములోని వారి పూర్వులలో కామభూపాలుఁడను వాఁడొకఁడు అద్దంకిరాజధానిగాఁ దెలుఁగుదేశమును బరిపాలించెనని నుదాహరింపఁ బడియుండెను. నెల్లూరిమండలములోని కావలిగ్రామమున నొక శాసనములో జగనొబ్బగండ కామయదేవచోడుఁడను నొక మహారాజునామము గన్పట్టుటచేతను, పాకనాడు పంటరెడ్లకుఁ బ్రధానస్థానముగా నుండుటచేతను, అద్దంకి ప్రథమమున రాజధానిగ నుండుటచేతను సాధారణముగా వేమభూపాలచరితమున నుదాహరింపఁబడిన కామభూపాలుఁ డీకావలిశాసనములోని జగనొ...

గండకామయదేవచ్ఛోడుఁడే యై యుండవచ్చునని యూహింపుటకవకాశము కలుగుచున్నది గావున వీరు తెలుఁగుచోడులతో సంబంధము కలిగియుందురను వాదమును బలపఱచుటకీయూహసహకార మగుచున్నదనిడాక్టరుహల్షుగారు వ్రాసియున్నారు.* ఈ రెడ్డిరాజులు చోడులతో సంబంధబాంధవ్యములు నెలుపుటచేత డాక్టరుహల్షుగారు తలంచినట్లు వీరు తెలుఁగుచోడులలో నొకశాఖవారినిగా మన మూహింపవచ్చునుగాని వీరిని పల్లవులతో చేర్చుటకుమాత్రము సాహసింపరాదు. చోడులు క్షత్రియులుగదా వారితో వీరిని గలుపుట యెట్లని కొందఱకు సంశయము గలుగవచ్చును. కాని క్షత్రియులమని చెప్పుకొన్న చోడులు ప్రాచీనకాలమునుండి క్షాత్రవృత్తిని వహించినవారగుటచేత నుత్కృష్టమైనరాజ్యపదవులను వహించినప్పుడు ఆకాలమునాటి బ్రాహ్మణోత్తములు వారిని క్షత్రియులనుగానే పరిగణించియుందురు. కాని యిటీవలి రెడ్డిరాజులు పూర్వపు వర్ణాశ్రమసాంప్రదాయధర్మములు చెడిపోయినతరువాతికాలమున రాజ్యపదవులను వహించినవారు గావున నవీనబ్రాహ్మణోత్తములు వీరిని క్షత్రియులనుగా బరిగణింపక చతుర్థవర్ణములో నుత్తములనుగా వర్ణించియుం

* Annual Report on Epigraphy, 1906. Para 57.

డని. జగనొబ్బగండయను బిరుద మీరెడ్డిరాజులకును గలదు. ఈవంశమువారు చోడులకు సంబంధించినవారైనను గాకపో యినను వ్యవసాయము చేసికొనుచుండి యొక్కసారిగా రా జ్యపదవికి వచ్చినవారుమాత్రము కారని నాయభిప్రాయము. కాఁబట్టి వేమారెడ్డి స్తోత్రవంతమైన కుటుంబమున జనించిన వాఁడగుటచేతనే మహాపరాక్రమవంతుఁడై కాకతీయనైన్యా ధిపతులను జయించి బహుభూము లాక్రమించుకొని పరిపా లించినవాఁడు.

దేసటివంశము.

వేమారెడ్డి యింటిపేరు దొంతివారని స్థానికచరిత్రములం దును, స్యూయలు మొదలగువారి గ్రంథములయందును పే ర్కొనఁబడి యుండెనుగాని వేమారెడ్డి యింటిపేరు దొంతి వారుకారు. ఇతఁడు దేసటివంశమున జనించిన పోలయరెడ్డి యొక్క ద్వితీయపుత్త్రుఁడు. వీరి యింటిపేరు దేసటివారని వీరు పరిపాలించిన యాంధ్రవాఙ్మయముననె స్పష్టపరుపఁబడి యున్నది. కొండవీటిరాజ్యమును బరిపాలించిన వేమారెడ్డివం శమువారును, రాజమహేంద్రపుర రాజ్యమును పరిపాలించి నట్టి అల్లాడరెడ్డివంశమువారును జ్ఞాతులనియు నొక్కవంశము వారేయనియు, శంభుదాసప్రణీతమైన హరివంశమువలనను, శ్రీనాథకవి ప్రణీతములైన భీమఖండ, కాశీఖండములవలనను

స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడవిరచితమైన హరివంశముయొక్క పూర్వభాగమునఁ దొమ్మిదవ యాశ్వాసము మొదటిపద్య మిట్లు వేమారెడ్డిని సంబోధించుచున్నది.

"క. శ్రీసాధక సుచరిత్రా
నైసర్గికసుజనతాభినందితగోత్రా
శాసనసమగుణ జైత్రా
దేసటివేమా సమస్తధీరలలామా"

శ్రీనాథుని కాశీఖండమునఁ దృతీయాశ్వాసము మొదటిపద్య మిట్లు వీరభద్రారెడ్డిని సంబోధించుచున్నది.

"క. శ్రీమద్దేసటివంశ
గ్రామణి మూర్ధాభిషిక్త కంఠీరవ సు
త్రామనిభవైభవోన్నత
భామాపాంచాల వీరభద్రనృపాలా"

దేసటి వేమాయనియు, దేసటివంశ గ్రామణియనియు, శంభుదాస శ్రీనాథకవులు వేమారెడ్డిని వీరభద్రారెడ్డిని సంబోధించియున్నవారగుటచేతను, భీమఖండమున "చతుర్థమాళిమండనంబై కీర్తివిహారఘంటాపథంబైన పంట దేసటిమహాన్వయంబున, పాకనాటిదేశంబున భద్రపీఠంబున నధివసించి" అని శ్రీనాథుఁడు వర్ణించియుండుటచేతను వేమారెడ్డియొక్కయు, వీరభద్రారెడ్డియొక్కయు నింటిపే రొక్కటియేయని

యు, దేసటివారనియు, వారు జ్ఞాతులనియు స్పష్టముగా బోధపడఁగలదు. శ్రీనాథుని భీమేశ్వరపురాణము నచ్చొత్తించినవారు దేసటిశబ్దమేకొప్పయనుకొని పైదానిలో దేసటిశబ్దమును దీసివేసి పంట మహాన్వయంబున నని మాత్రముంచిరి. కవిజీవితములయందుమాత్రము నేను చెప్పినవిధముగానే ముద్రింపఁబడినవి. ప్రబంధములు ముద్రించువారు ప్రాఁతప్రతులను జక్కఁగా పరిశోధించి ముద్రింపవలయును. భీమేశ్వరపురాణమట్లు ముద్రింపఁబడక పూర్వపుఁ బ్రతులకు విరుద్ధపాఠములతో ముద్రింపఁబడినది. ఈవిషయము చరిత్రాంశమునకెంతో ప్రధానమైనది. హరివంశము, కాశీఖండము దేసటివంశమని పేర్కొనక యున్నపక్షమున, భీమేశ్వరపురాణములోని మార్పు చరిత్రమున కెంతనష్టము గలిగించును? రాజమహేంద్రపురమును బాలించిన రెడ్లకును, కొండవీడును బరిపాలించిన రెడ్లకును నెట్టి సంబంధముగలదోయని చరిత్రకారులు దెలిసికొనఁజాలక చిక్కులు పడుచుండిరి. వీరుభయులు జ్ఞాతులని యాంధ్రప్రపంచ మిప్పుడు తెలిసికొనఁగలదు.

పరుసవేదికథ.

పంటకాపు కులమున జన్మించినవారు కొందఱు నూతేండ్లకాల మీ యాంధ్రదేశమున రాజ్యపాలకులై పరిపాలించుటయును, కొందఱు నామములకుఁ బూర్వము కోమటి శబ్దము

చేర్పఁబడి వ్యవహరింపఁబడు చుండుటయును దలపోసి యీ పంటకాపులకిట్టి యైశ్వర్యము లభించుట కొక కథ కల్పింపఁ బడినది. పద్మనాయకుల యైశ్వర్యమునుగూర్చియు రేచని గూర్చియుఁ బిల్లలమఱ్ఱి బేతాళనాయని కథ యెట్లు కల్పింపఁ బడినదో అట్లె యీపంటరెడ్ల యైశ్వర్యమును గూర్చియు నట్టి కథ యొకటి కల్పింపఁబడినది. దొంతి అల్లాడరెడ్డి యనునాతఁ డొకఁ డుండె ననియు, అతని యింటికి వేమన యను నొక కోమటి వచ్చెననియు, అతఁడు స్పర్శవేది యను శిల నొకదాని మూటలోనుంచి, బైటికి వెళ్ళఁగా రెడ్డి దాని నపహరించి తన యింటికి నిప్పంటించి తగులఁబెట్టుకొనియె ననియు, తరువాత కోమటి వచ్చి తన మూటలోని రాయి యేమైన దని యడుగఁగా నది యింటితోఁ గాలిపోయి యుండునని చెప్పఁగా నాతఁ డెంతో దుఃఖించి యంతటి మణి పోయిన తరువాత బ్రదుకెందు కని రోసి తానుగూడ మంటలోఁబడి చచ్చెననియు, తరువాత నతఁ డొకనాఁడు రెడ్డి స్వప్నములోఁ గనఁబడి "నాస్పర్శవేదిచే సంపాదింపఁబడిన ధనమును ధర్మకార్యములకొఱకు వినియోగింపవలసిన దనియు, అతని కుటుంబములలోని వారికి తన పేరు పెట్టవలసిన దనియు, అట్లు చేయకున్న పిశాచమునై బాధించెద" ననియు జెప్పి యదృశ్యుఁ డయ్యెనఁట. ఆధనము చేత నల్లాడరెడ్డియు నతని సంతతివారును సైన్యమును సంపా

దించి* కాకతీయ సైన్యాధిపతులను జయించి పలు భూములా క్రమించి పరిపాలింపఁ గలిగిరని కర్తృనామ రహిత మగు "కొండవీటి దండకవిలి" మొదలగు గ్రంథముల వ్రాయఁబడినది. "ఆ పేరు వచ్చుట కింత కంటె మంచి కారణ ముండవచ్చు" నని జయంతి రామయ్యగారు వ్రాయుచున్నారు.* వేమారెడ్డి యింటి పేరు దేసటి వా రని గ్రంథములం జెప్పఁబడియెనే గాని దొంతి వా రని చెప్పఁబడియుండలేదు. అదియునుం గాక వేమారెడ్డి పూర్వులలో నల్లాడరెడ్డి యున్న ట్లేశాసనమునను జెప్పఁబడియుండలేదు. దేసటి పెరుమాడిరెడ్డివంశమున నొక యల్లాడరెడ్డి కనఁబడుచున్నను గాని యతఁడు రాజమహేంద్రపుర రాజ్యములు బరిపాలించినట్టివాఁడు. కొండవీటి రాజ్యమును బరిపాలించిన వేమారెడ్డి తరువాత నున్న యతని జ్ఞాతి, అతని సంతతి వారికి కోమటి శబ్దము చేర్పఁబడి యుండలేదు. కాఁబట్టి దొంతి అల్లాడరెడ్డికి వీరికి నెట్టి సంబంధమును లేదు. దొంతి అల్లాడరెడ్డి కథ కల్పితమై యుండ వచ్చును.

దేసటి వేమభూపాలుని పరిపాలనము.

(క్రీ. శ. ౧౩౨౮ మొదలుకొని ౧౩౪౦ వఱకు)

తురుష్కులు కాకతీయ సామ్రాజ్యమును విధ్వంసము గావించి యాంధ్రదేశంబున నార్యధర్మములు తాటాదూటములు

---

*ఆంధ్రభారతి సంపుటము ౨ సంఖ్య ౩ పేజి ౧౧౭ చూడుఁడు.

గాఁ జేయుచుఁ గలవగ పెట్టుచున్న కాలమున నార్యధర్మోద్ధరణాభిలాషియై పంటకులంబున జనించిన వేమారెడ్డి కృష్ణానదీతీర ప్రాంతదేశములఁ దురుష్కులనోడించి ప్రాఁగినాటి దేశంబున రాజ్యస్థాపనము నెలకొల్పి సామ్రాజ్యము విస్తరింపఁ జేయుటెంతేనిఁ బ్రయత్నించి మనోరథసిద్ధిఁగాంచిన శూరశిఖామణిగ నుండెను.*స్వదేశాభిమానము స్వభాషాభిమానము, స్వమతాభిమానము, స్వజనాభిమానము గల భూపాలురలో నితని నగ్రగణ్యునిగా భావింపవచ్చును. కనుకనే ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ వచించినట్లవదాతచరితంబున నఖిలజనరంజనం బొనర్చుటంజేసి రాజశబ్దంబునకు భాజనం బయ్యెను. పైని చెప్పినవి గాక యీభూపాలునకు స్వబంధుజనానురాగము మెండుగ నుండెను. ఈవిషయము హరివంశములోని యీక్రింది పద్యము వలన విస్పష్టము కాఁగలదు.

"తనకు నద్దంకి తగు రాజధానిగాఁ బ
రాక్రమంబున బహుభూము లాక్రమించి
యనుజ తనుజ బాంధవ మిత్ర జనుల కిచ్చె
నెదురె యెవ్వారు వేమమహీశ్వరునకు"

---

*శ్రీశైల పూర్వ తట నికటమునుండి పూర్వసముద్రము దాఁక ప్రవహించు కుండి తరంగిణి యను గుండ్లకమ్మ నది కిరుప్రక్కలనుండు సీమకే ప్రాఁగినాటి సమాహ్వయము గల దని తెలియుచున్నది.

ఇతఁడే చిట్టి నాఁడు గనుకనే యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యితని సన్న్యాసైక పావనుఁ డని యీక్రిందిపద్యములో నభివర్ణించి యుండెను.

సీ. పంటకులస్వామి ప్రోలనాయకుఁ డార్య వే
మయ పితామహుఁ డను మాన్యతయును
ధూతకళంకుండు దొడ్డయ సైన్య నా
యకుఁడు మాతామహుం డను వినుతియును
నాది రాజన్య తుల్యాచారవిధి మాచ
విభుఁడు పూర్వజుఁ డను విశ్రుతియును
శ్రీయుతుల్ పోతయ చిట్టయ నాగయ
ప్రభులు మాతులులను భవ్యతయును
దన మహత్త్వంబు భూషింపఁ దాను వారి
పేరు వెలయింపఁ జాలు గభీర మహిమ
నాత్మగుణముల నొదవించు సన్న్యాసైక
పావనుఁడు వేమ జనపతి కేవలుండె.''

మఱియు సర్వాదివేలు శైలములచేఁ జుట్టుకొనఁబడియున్న మేరుపర్వతముతోఁ బోల్పఁ బాత్రమై వేమారెడ్డి చుట్టపు మేరువ న్నుతి గాంచె నని యాకవియె యీక్రిందిపద్యములో నభివర్ణించి యుండెను.

"ఉ. చుట్టునిజ ప్రభాపరిధిసోకున నవ్వదివేలుశైలముల్
గట్టిపసిండిగాఁ దనరుకాంచనభూధ్రముఁబోల్పఁబాత్రమై
చుట్టము లెల్ల నాత్మసమశోభితసంపద నొంద నొప్పెఁ దా
జుట్టపు మేరువ న్వినుతి సొంపున వేమనరేంద్రుఁ డున్నతిన్"

ఆకాలమునందు పద్మనాయకులు, రెడ్లు, రాచవారు నైకమత్యమువీడి పరస్పరము ద్రోహులై వంచించుకొనుచుండుటం జేసియు, సామ్రాజ్య పునస్సంస్థాపనకై యొండొరులతోఁ బోరాడుకొనుచున్న వారగుటచేతను వేమారెడ్డి స్వజనమందే విశ్వాసముంచి యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ చెప్పినట్లు అనుజ తనుజ బాంధవ మిత్రజనులను మాత్రమె యధికారపదవులం దునిచి బహుభూము లొసంగి యుండును.

వేమారెడ్డి బిరుదనామములు.

పల్లవాదిత్యుఁడు, జగనొబ్బగండఁడు, అంగరక్షాపాలుఁడు, కేళాధిరాయఁడు, సంగ్రామధనంజయుఁడు, భుజబలభీముఁడు, రూపనారాయణుఁడు, వీరనారాయణుఁడు, గుజ్జరిదళవిభాళుఁడు, జగరక్షపాలుఁడు, చంచుమలచూఱకారుఁడు, మండలీకరగండఁడు, కోదండరాముఁడు, రాయచేకోలుగండఁడు, అర్థిప్రత్యర్థి హేమాద్రిదాననిరతుఁడు, ప్రజాపరిపాలనభరితుఁడు, అమరాభరణుఁడు అపరిమితభూదానపరశురాముఁడు, రాచూరిదుర్గవిభాళుఁడు, అనేకనగరోపకంఠప్రతిపా

దితబహువిధారాముఁడు, పర్వతాపోబలనిర్మితసోపానుఁడు, బ్రహ్మకుండిసహ్యజాగౌతమీజలక్రీడావినోదుండు, విరోధినృపదానవనరసింహుఁడు, పాండ్యరాయగజసింహుఁడు, ప్రజ్ఞాచతుర్విధోపాయుఁడు, నిత్యపరిపాలితసత్యుఁడు, దుర్మదవైరివీరభయంకరుఁడు, బసవశంకరుఁడు మొదలగు బిరుదములనేకము లాతనికిఁ గలవు.

వేమారెడ్డిమంత్రి రామాపెగ్గడ.

కాశ్యపగోత్రవంశసంజాతుఁడును, రాజ్యతంత్రజ్ఞుఁడును, సమర్థుఁడును, అమాత్యశిఖామణియు, శాస్త్రవిదుఁడు, వయోవృద్ధు నగు రామాప్రెగడ యను నియోగిబ్రాహ్మణుఁడు వేమారెడ్డికి మొదటమంత్రిగ నుండెను. ఇతని తరువాత వేమారెడ్డికడ నితని మనుమనికొడుకు మల్లినాథమంత్రి రాజ్యధురంధరుఁడై యొప్పియుండె నని తెలియుచున్నది. తండ్రియుఁ దాతయు కూడ నేకారణముచేతనో మంత్రిపదవికి వచ్చియుండ లేదు. రామాప్రెగ్గడ జీవించియుండఁగనే పుత్త్రుఁడును మనుమఁడును గూడ మరణించి యుందురు. అట్లు గాకయుండిన నాతనికి వెనుక మునిమునుమఁడు పిన్నవయస్సుననే మంత్రిపదవికి వచ్చుట యెట్లుసంభవించును ? వేమారెడ్డికి మంత్రిగ నున్న రామాప్రెగ్గడకు మంచిరాజును, వానికి రామరాజును వానికి మల్లమాంబయందు మల్లనమంత్రి, మంచిరాజు,

వేమయమంత్రి, ఎఱ్ఱనార్యుఁడు, కేసయమంత్రి యను నైదు గురుపుత్త్రులును గలరు. వీరిలో మల్లనమంత్రికొడుకు మొదట వేమారెడ్డికిని పిమ్మట నతనికుమారుఁ డైనఅనపోతరెడ్డికిని మంత్రిగ నుండి విఖ్యాతికెక్కెను. రామాప్రెగ్గడయు, మల్లినాథుఁడును వేమారెడ్డికి మంత్రులుగ నుండి రని కమ్మనాటిసీమలో నున్న మణికేశ్వరములోని మాంను కేశ్వరస్వామివారి దేవాలయములో నున్న శిలాశాసనమువలనఁ దెలియుచున్నది. *

వేమారెడ్డిప్రసిద్ధసేనానులు.

అఖిలశత్రువిదారణప్రతిజ్ఞాపూరణోద్దాముం డగు వేమారెడ్డికి నసాధ్యసాధకవీరవ్రతనిర్వాహణపరాయణు లగు నల్వురు ప్రసిద్ధసేనానులు గలరు. వీరిలో అన్నారెడ్డి, మల్లారెడ్డి యను నిరువురు వేమారెడ్డికి తమ్ములు. మూఁడవయతఁడు కుమారుఁ డైనయనపోతరెడ్డి. నాలుగవయతఁడు మాతుల పుత్త్రుఁ డగునూకారెడ్డి. వీరు ప్రసిద్ధులు. వీరు నల్వురు సేనాపతులుగ నుండి వేమారెడ్డికి దిగ్విజయ మొనఁగూర్చుచుండిరి. వీరిలో మల్లారెడ్డి శ్రీరామచంద్రునికి లక్ష్మణునివలెను, ధర్మజునకు నర్జునునివలెను వేమారెడ్డికి విధేయుఁడై

---

* నెల్లూరుశాసనములు ౩వ సంపుటము పేజీ ౧౦౩౭ ఒంగోలు ౩౫ నంబరు శాసనము చూడుఁడు.

సాహిత్యము చెప్పుడు సమస్తజనులచేఁ గొనియాడఁబడు చుండెను. ఈమల్లచమూపతి కురుమూలూరుపురము ముఖ్యముగాఁ జేసికొన్న ట్లీక్రింది హరివంశములోని పద్యమువలనఁ గన్పట్టుచున్నది.

"కం. సకలద్వీపాంతరర
త్నకలాపనిరంతరార్చనాకలనారం
భక కురుమూలూరిపురనా
యక మల్లచమూవరేణ్య హరినివేద్యా."

ఈ పైపద్యమును బట్టియు

"కం. సర్వధురీణగుణోదయ
సర్వజ్ఞోదాత్తవృత్తసంసిద్ధ యశో
గర్వితె మల్లచమూవర
నిర్వంచకసోదరత్వ నిత్యారాధ్యా."

కం. రామాయణ హరివంశ
శ్రీ మన్మధురప్రసంగ సిద్ధచిరయశ
స్సామర్థ్యకరణనిపుణా
శ్రీ మల్లచమూవరేణ్య సేవితహృదయా."

అను పద్యములను బట్టియుఁ జూడ సోదరుల కన్యోన్యానురాగము దట్టముగా నుండె నని స్పష్టముగాఁ గన్పట్టఁ గలదు. మల్లారెడ్డి తురుష్కులను జయించి వా రాక్రమించిన

బ్రాహ్మణాగ్రహారములను అరగి బ్రాహ్మణుల కిప్పించెనఁట. ఇతఁడు కాకతీయసైన్యాధిపు లగుక్షత్రియులను జయించి మోటుపల్లిని స్వాధీనపఱచికొనియెను. ఇతఁడు మోటుపల్లిని స్వాధీనము చేసికొన్నవిధ మీక్రిందిపద్యమున నిట్లభివర్ణింపఁబడి యుండెను.

"శా. బాహాదర్పమునం బ్రతీపధరణీపాలావలిం దోలి యు
త్సాహోదగ్రుఁడు మోటుపల్లి గొని సప్తద్వీపసద్వస్తునం
దోహంబున్ దనకిచ్చునెచ్చెలిసముద్రుం బ్రీతిగావించుచున్
మాహాత్మ్యంబువహించె మల్లరథినీనాథుండు గాథోద్ధతిన్."

ప్రాచీనకాలము నుండియు మోటుపల్లి యాంధ్రదేశమున నొకప్రసిద్ధమైన రేవుపట్టణముగా నుండి ద్వీపాంతరములతో వర్తకవ్యాపారములు జరుపునట్టిదిగా నుండి ప్రసిద్ధిగాంచుచు వచ్చెను.

మాతులపుత్త్రుం డగునూకారెడ్డి వేమధాత్రీపతికిఁ బరమమిత్రుండఁట! ఈనూకారెడ్డిపరాక్రమమును, గుణవిశేషమును హరివంశమునం దిట్లభివర్ణింపఁబడి యుండెను

"మ. జయమేకయ్యమునందు నెంతటిరిపుక్ష్మానాథులం జెందనీఁ
డయసంపన్నతనెన్నఁడున్ వెలితిగాఁడాద్యక్రమాయత్తమై
నయమార్గీయముగా జిరస్థితుల నానందించు సాధ్యుండు చి
ట్టయనూకప్రభుఁ డిద్ధసత్యగుణనిష్ఠుం బట్టి పుణ్యుం డిలన్."

అనపోతరెడ్డి సేనాధ్యక్షుఁడై ధరణికోటయందుండి పద్మనాయకులవలనను, రాచవారివలనను రాజ్యమునకు హాని కలుగకుండఁ గాపాడుచుండెను. అనపోతనాయఁడును, మాధవనాయఁడును ధరణికోట నాక్రమించుటకై దండయాత్ర వెడలి వచ్చినప్పుడు ఘోరయుద్ధమున వారిని గెలిచి నిలువరించెను. కటకాధిపతి యైనగజపతి దండెత్తి వచ్చినప్పుడు దోర్దర్పమున వానినెదుర్కొని కృష్ణానదీతటమున నోడించెను. కనుకనే యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ తన హరివంశమునందు వేమారెడ్డి నిట్లు శ్లాఘించెను.

మాలిని.

"బహుళహయగజేంద్రస్ఫారసేనాసహస్ర
ప్రహతకటకరాష్ట్రభ్రష్టవిద్విష్టసంప
ద్గ్రహణపరమహోన్యోదగ్రధాటీభటశ్రీ
మహితజయవిజృంభా మంజురాజ్యోపలంభా."

వేమారెడ్డి తమ్ముఁడును మల్లారెడ్డి యన్నయు నైన అన్నారెడ్డి కూడ ప్రసిద్ధికెక్కిన సేనాధిపతిగను శివభక్తుఁడుగను నుండెను. అతఁడు గూడ నిట్లభివర్ణింపఁబడి యుండెను

"ఉ. అన్న చమూవరుండు సకలార్థసమన్వితుఁ డన్నదానసం
పన్నుఁ డభిన్నబాహుబలభాసిభవాంఘ్రిసరోజపూజనా
సన్నుతితత్పరాత్ముఁ డవసన్నవిరోధిప్రసన్నభావుఁ డ
భ్యున్నతిశాలికీలితయశోధనుఁ డూర్జితుఁ డయ్యెనెయ్యెడన్"

వేముని రాజ్యవిస్తీర్ణము.

ఇట్టి సేనాపతుల సాహాయ్యముతో పరరాజులను జయించి యీవేమభూపాలుఁడు అద్దంకి రాజధానిగఁ జేసికొని కందుకూరు మొదలుకొని గోదావరిపర్యంతముగల దేశమును బరిపాలించెను. "బ్రహ్మకుండి కృష్ణవేణ్ణా గోదావరిమహానది తటద్వయ తన్మధ్యదేశదత్తానేకాగ్రహారః" అను విశేషణ మొకటి వేమునకు గలదని శాసనములలోఁ గన్పట్టుచున్నందున వేముఁడు నెల్లూరు మొదలు కటకముదాక పరిపాలనము చేసినట్లు తోఁచుననియు, ఇందులోఁ గొంతభాగ మతిశయోక్తిక్రిందఁ గొట్టివేసినను ప్రస్తుతపు గోదావరీమండలములోఁ జేరిన దేశమంతయు నతనిపాలనకు లోఁబడిన దనుటకు సందేహ ముండ దనియు శ్రీజయంతి రామయ్యగారు వ్రాయుచున్నారుగాని * యాకాలమునఁ బ్రస్తుతపు గోదావరిమండలము కోరుకొండ రాజధానిగాఁ జేసికొన్న కూనారెడ్డి యొక్కయు నతని పుత్త్రుఁడు ముమ్మడినాయకుని యొక్కయు పాలనమందున్నట్లు ముమ్మడినాయకుని యార్యవటశాసనాదులు వేనోళ్ళ ఘోషించుచున్నవి. ఆశాసనములం దెచ్చోటను కోరుకొండరెడ్లు వేమారెడ్డికి లోఁబడియుండిన సామంతులని చెప్పఁబడి యుండలేదు.

---

* ఆంధ్రభారతి సంపుటము ౨ సంఖ్య ౩ పేజి ౧౧౭ చూడుఁడు.

అందువలన నై వేమభూపాలుఁడు గోదావరినదివఱకుఁగల దేశమునుమాత్రమె పరిపాలించియుండునని సందేహింపవలసి వచ్చుచున్నది. మంచికొండ కూనారెడ్డికి తురుష్కులను జయించుటకుఁ దోడ్పడినవారు ప్రోలయనాయకుఁడును నాతని పుత్త్రుఁడు కాపయనాయకుఁడుగాని ప్రోలయ వేమారెడ్డి కాఁడని యార్యవటశాసనములవలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. వేమారెడ్డియె కాపయనాయకుఁడని వ్యవహరింపఁబడి యుండిన యెడల జయంతి రామయ్యగారి యూహ సరియైనదనవచ్చునుగాని యందునకుఁ బ్రమాణము గానరాదు. అమరావతీ శాసనములో 'మాద్యన్నన్యనృపాలతూలపవన' యని చెప్పుటచేఁ గళింగదేశములోని కొండరాజులను గొందఱ నీతఁడు జయించినట్లు గనఁబడుచున్నను నాప్రాంతము నీతఁడు పరిపాలించి యుండునని యూహింపరాదు. కొండరాజులను జయించినమాత్రముచేత నా దేశమును బరిపాలించెనని యితర ప్రమాణములేని దే సిద్ధాంతము చేయరాదు. కాఁబట్టి వేమభూపాలుఁడు పరిపాలించిన రాజ్యముయొక్క విస్తీర్ణము ౧౨౦౦౦ మైళ్ళుండవచ్చును. కాకతి ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి బ్రాహ్మణులకొసంగిన యగ్రహారములను తురుష్కు లపహరింపఁగా వేమభూపాలుఁడు మరల బ్రాహ్మణులకొసంగెనని యమరావతీశాసనమునం గన్పట్టుచున్నది.

అవచి దేవయసెట్టి.

విక్రమసింహపురమని ప్రసిద్ధిగాంచిన నెల్లూరుపట్టణమున సెట్టి జగజెట్టియని ప్రఖ్యాతబిరుదము వహించిన పావాణి సెట్టి యను నొక కోమటివైశ్యుఁడు నివసించుచుండెను. అవచిదేవయసెట్టియను పుత్త్రుఁడొకఁడాతనికిఁ గలఁడు. అవచిదేవయసెట్టి వేమారెడ్డికిఁ బ్రాపుగనుండెనని శ్రీనాథకవిరచితమైన హారవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యమువలనఁ దెలియుచున్నది.

"కం. శ్రీపర్వత సోపాన
స్థాపకుఁ డగు రెడ్డివేమ జగతీపతికిన్
బ్రాపైనయవచిదేవయ
యాపావాణికి జనించె నభ్యుదయముతోన్"

ఈతని శైవభక్తిని, దాతృత్వమును శ్రీనాథుఁడీతనికుమారున కంకితముగావించిన హారవిలాసము గ్రంథములో నీక్రిందిపద్యములలోఁ జక్కఁగా నభివర్ణించి యున్నాఁడు.

"ఉ, విశ్వజగత్ప్రసిద్ధుని వివేకనిరంజన శాంభునాథయో
గీశ్వరపాదసేవకు నహీనదయాగుణశాలి వీరమా
హేశ్వరచక్రవర్తిఁ దరుణేందుకళాధరభక్తి భావనా
శాశ్వతచిత్తుమాయవచిసత్కులు దేవయనెన్న శక్యమే"

"ఉ. ఆతతభక్తిసంపదనహర్నిశమున్ ఘృతఖండశర్కరా
పాతముతోనపూపములుపాయసముల్ గదళీఫలంబులున్

స్ఫీతముగాఁగ నన్నములు పెట్టును శంకరభక్తకోటికా
సేతుహిమాచలం బవచి సెట్టికి నెవ్వరు సాటి యిమ్మహిన్"

పోలయ వేమారెడ్డి రాజ్యపరిపాలన కాలము.

ఆంధ్ర కవులచరిత్రమునందు "అనవేమారెడ్డి తండ్రియైన పోలయవేమారెడ్డి ప్రతాపరుద్రుని ప్రభుత్వదినములలో నొక సేనానాయకుఁడుగనుండి ౧౩౨౩ వ సంవత్సరమున ప్రతాపరుద్రుఁడు తురుష్కులచేత కారాబద్ధుఁడుగాఁ జేయఁబడిన కొన్ని సంవత్సరములకనఁగా ౧౩౨౮ వ సంవత్సరమునందు స్వతంత్రుఁడై వినుకొండరాజ్యము నాక్రమించుకొని ౧౩౪౯ వ సంవత్సరమువఱకును రాజ్యము చేసె"నని వ్రాయఁబడియుండుటయేగాక పోలయవేమారెడ్డి తరువాత నతని కుమారుఁడన వేమారెడ్డి రాజ్యమునకు వచ్చెనని వ్రాయఁబడియున్నది. ఇందు చెప్పఁబడిన కాలము సరియైనది కాదు. ప్రథమ వేమభూపాలుఁడు క్రీ. శ. ౧౩౫౦ వ సంవత్సరమునఁ దనను రాజ్యపరిపాలనము చేసియుండెనని శాసనములంబట్టి తెలియుచున్నది. తరువాత నతని జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడైన అనపోతరెడ్డియు నటుపిమ్మట నతని ద్వితీయ పుత్త్రుఁడైన అనవేమరెడ్డియు రాజ్యపరిపాలనము గావించినట్లు శాసనాదులవలన స్పష్టముగాఁ దెలియుచున్నది. *ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ తన

* ఇటీవలివారు కొందఱు కవులచరిత్రములోని కాలమును నమ్మి తప్పుసిద్ధాంతములు చేయ మొదలుపెట్టినారు. రెడ్డిపరిపాలనకాలమును

వారివంశమునం దతని ‘వేమా, కోమటివేమా, ప్రోలయవేమా అన్నయవేమా’ యని వివిధనామములతో సంబోధించి యున్నను, కోమటివేముఁడు, అనవేముఁడు, నను ప్రసిద్ధభూపాలు రీవంశమున నుంటచేత చరిత్రమునందితని ప్రోలయవేముఁడని పేర్కొని వ్యవహరించుట గ్రాహ్యము.

రాజ్యపరిపాలనస్థితి.

ఆంధ్రదేశము మతాంతరులైన తురుష్కులదండయాత్రల వలనఁ గలవరమునొందియున్న కాలమున వేమభూపాలుఁడు పరాక్రమవంతుఁడై బహుభూములాక్రమించి రాజ్యస్థాపకుఁడై యాంధ్రదేశమున వైదికమతము, వర్ణాశ్రమధర్మములు, సనాతనధర్మము, పౌరాణికవిగ్రహారాధనము, శాస్త్రవిద్యలు,

గూర్చి స్థానికచరిత్రములం దుదాహరింపబడిన యీక్రింది చాటుపద్యములోని కాలవివరముకూడ విశ్వాసపాత్ర మైనదికాదు.

సీ. ప్రోలయవేమన్న పదుమూఁడువత్సరంబులుగాచె వసుధయెల్ల
ఆటవెన్క ముప్పది యనపోతవేమన్న యన్నవానికినెక్క వసుధమేలె
ధర్మాత్ముఁడనవేమధరణీశకళత్రుండు పది మూఁడేఁట భూమి పదిలపఱిచె
ప్రజలకబ్బసముగఁ బదినాలుగేఁడులు కొమరగిరేలెను సమయమునాఁక
నేలె కోమటివేమన నిరువదేండ్లు
రాచవేమన్న నాల్గు వర్షములనేలె
మించికట్టిరి గృహరాజు మేడకొండ
వీట నూఱేండ్లు రెడ్లు భూవిదితయశులు.

నశింపకుండఁ జేసి ప్రోత్సహించి వివిధప్రతిష్ఠాపనలు గావించి భూరియశమును గడించెను. ఇతని రాజ్యపరిపాలనము సర్వోత్కృష్టమైనదిగఁ దెలుపుచుఁ దద్భాగ్యవైభవమును శంభుదాసకవి యిట్లభివర్ణించి యుండెను.

"సీ. అగ్రహారములు విద్యాతపోవృద్ధవి
ప్రులకిచ్చి యజ్ఞకర్తలుగ నొనిచెఁ
గోమఠారఁ జెఱువులుగుళ్ళు ప్రతిష్ఠించి
లోకసంభావ్యంబులుగ నొనర్చె
నిధులునల్లిండ్లను నిలిపెఁ దోఁటలు సత్ర
ములు చలివిందరల్ వెలయఁబెట్టె
హేమాద్రిపరికీర్తితామితవ్రతదాన
సవహంబులన్నియు నిర్వహించెఁ
జేసెఁ జేయుచు నున్నాఁడు సేయనున్న
వాఁడు పునరుక్తకృతిశుభావలులనెల్ల
ననఁగ శ్రీవేమవిభున కయ్యలరు పెర్మి
వశమె వర్ణింపఁ దద్భాగ్యవైభవంబు"

వేదశాస్త్రాదివిద్యల నభ్యసించి తపోవృద్ధులై యార్యధర్మోద్ధారకులైన బ్రాహ్మణోత్తములకు ననేకాగ్రహారము లొసంగినటులు శాసనములలో నీతనికి విశేషముగా నుదాహరింపఁబడిన "బ్రహ్మాండాది కృష్ణవేణా గోదావరిమహానదీతట

ద్వయ తన్మధ్యదేశదత్తానేకాగ్రహారః" అను వాక్యమె ప్రమాణముగాఁ జూపందగును. మఱియు, అపరిమితభూదాన పరశురాముఁడను బిరుదమును వహించియుండుట గూడ పైసిద్ధాంతమును బలపఱచుచున్నది. ఇతఁడనేకనగరోపకంఠభాగములందువివిధారామములఁ బ్రతిష్ఠాపించెనని,"అనేక నగరోపకంఠ ప్రతిష్ఠాపిత వివిధారామున్"డను బిరుదమును వహించి యుండుటయె వేనోళ్లఁజాటుచున్నది. శ్రీశైలమునకు దిగువనున్న కృష్ణకుఁ బాతాళ గంగ యను నామముగలదు. శ్రీశైలముపైనుండి యాత్రికులసౌకర్యార్థము పాతాళగంగవఱకును అహోబల నృసింహక్షేత్రమునుండి దిగువవఱకును సోపానములను నిర్మింపించి ప్రసిద్ధిగాంచెను. తన పట్ల భక్తియుక్తుండై ప్రవర్తించి బహుపరాక్రమవంతుఁడై శత్రురాజుల జయించి తనరాజ్యమును విస్తరింపఁజేసి తనకంటె ముందుగా స్వర్గస్థుఁడై పోయిన పిన్నతమ్ముఁడు మల్లారెడ్డికి పుణ్యముగా నమరావతీ పట్టణములో వేంచేసియున్న యమరేశ్వరస్వామివారి యాలయశిఖరమునఁ బసిండికలశములను బ్రతిష్ఠాపించెను. ఇతఁడు బ్రాహ్మణులకుఁ జేసిన దానములలోఁ గడపటిది క్రీ. శ. ౧౩౮౮ వ సంవత్సరమునఁ గావింపఁబడినది. కృష్ణాతీరమునం దాతుకూరనుగ్రామమునకు వేమవర మని పేరుపెట్టి బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా నొసంగెను. ఇతడు హేమాద్రి ధన

ఖండమునం జెప్పిన వ్రతదానముల నన్నిటిని నిర్వహించి ప్రసిద్ధిగాంచెను. చెఱువులు బావులు మొదలగువానిఁ ద్రవ్వించి వ్యవసాయకులకు మహోపకారములను గావించెను. వర్తక వ్యాపారములకు మార్గము లేర్పరించెను. పూర్వపద్ధతుల ననుసరించియె సుంకములను రాఁబట్టుచుండెను. రైతుల యుపయోగార్థము ధననిధుల నిలిపెను. జార చోర బాధ లుడిపి రామరాజ్యముగ ధరణిఁ బరిపాలించెను.

వేముని విద్యావ్యాసంగములు.

వేమభూపాలుని కొల్వుకూట మెప్పుడును వేదాధ్యయన సంపన్నులైన వైదికోత్తములతోడను, తర్క వ్యాకరణ జ్యోతిష మీమాంసాది షట్ఛాస్త్రవిదులైన పండితసత్తముల తోడను మాత్రమె గాక గీర్వాణాంధ్ర భాషాప్రవీణులైన మహాకవిపుంగవులతోడను బరివేష్టింపఁబడి యుండుటయె గాక యతఁడును గీర్వాణాంధ్ర భాషాకోవిదుఁడై పండితులను కవులను బోషించుచు సకలకవివర్ణనీయుఁడై విఖ్యాతిఁగాంచి యుండెను. కవిత్రయములోనివాఁడై శంభుదాసనునామాంతరము గల యెఱ్ఱాప్రెగ్గడ యనుమహాకవిచే రామాయణ హరివంశముల రచింపఁ బ్రోత్సహించి తాను కృతిపతి యై శాశ్వతమైనకీర్తిని సంపాదించెను. ఇతని స్వబంధుజనానురాగ మెంతపరిపూర్ణస్థితియం దుండెనో స్వభాషాభిమానము నంత

పరిపూర్ణస్థితియందే యుండెను.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ చరిత్రము.

ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ వేమభూపాలుని యాస్థానకవి యని యింతకు మున్న దెలిపినాఁడను. ఇతఁడు భారతమును రచించి ప్రఖ్యాతి గాంచిన యాంధ్రకవిత్రయములోఁ గడపటివాఁడు. ఇతఁడు మొట్టమొదట వేమభూపాలుని పిన్నతమ్ముఁడును చమూపాగ్రేసరుఁడును శౌర్యపరాక్రమోపేతుఁడు నగుమల్లారెడ్డికడ మంత్రిగ నాస్థానకవిగ నుండెను. ఒకనాఁడు వేమభూపాలుఁ డీకవిశిఖామణి శక్తిని గ్రహించి సవినయముగా నర్చించి యిట్లనియెనఁట.

"తే. సకలభాషావిత్త్వవిశారదుఁడవు
సాధుసమ్మతుఁడవు నిత్యసౌమ్యమతివి
భవ్యుఁడవు గాన నీమీఁదఁ బరఁగఁ బక్ష
మేను గలిగి యుండుదు నెప్డు నెఱ్ఱనార్య."

ఎఱ్ఱనార్యునియందుఁ బక్షపాతము వహించి యుండుటకుఁ గారణ మాతఁడు సకలభాషావిత్త్వవిశారదుం డని మాత్రమె గాక సాధుసమ్మతుఁ డని నిత్యసౌమ్యమతి యని భవ్యుఁ డని విశ్వసించి పలుకుట వేమభూపాలుని గుణగ్రహణశక్తి బహుభంగులఁ గొనియాడఁ దగి యున్నది. మఱియు నెఱ్ఱనార్యునిఁ జూచి యతఁ డిట్లు పలికెనఁట.

"శా. నాతమ్ముండు ఘనుండు మల్లరథినీనాథుండునిన్నాతత
శ్రీతోడన్ సముపేతుఁ జేసియెలమిం జేపట్టిమాకిచ్చుటం
జేతోమోదమెలర్ప రామకథమున్ జెప్పించియత్యుత్తమ
ఖ్యాతిం బొందితి నింకనుం దనియ నేఁ గావ్యామృతా
స్వాదనన్.

కం. భారతపరాంశ మని యిం
పారఁగఁ జెప్పుదురు బుధులు హరివంశము నీ
వా రమ్యకథ దెనుంగున
ధీరోత్తమ నిర్వహించి తెలుపుము మాకున్."

ఇట్లుపలికిన పలుకులకు బ్రహ్మర్షి పులకితదేహుండై యతఁడమ్మహాభాగుని సమగ్రసంప్రార్థనంబుఁ గృతార్థతాకలితవృత్తంబగు చిత్తంబునం గైకొని యిట్లనియె.

"ఉ. నన్నయభట్టతిక్కకవినాథులు చూపినత్రోవఁ బావనం
బెన్నఁబరాశరాత్మజమునీంద్రుని వాఙ్మయమాదిదేవుఁడో
వెన్నునివృత్త మీవు కడువేడుకతో వినునాయకుండ వి
ట్లన్నియు సంఘటించె మదభీప్సితసిద్ధికి రాజపుంగవా!"

ఇట్లు ప్రత్యుత్తరం బొసంగి యాకవిశిఖామణి హరివంశము తెనుంగునఁ దెలుపుటకుఁ బ్రారంభించెనఁట!

ఇతఁ డార్వేలనియోగిబ్రాహ్మణుఁడు. శ్రీవత్సగోత్రుఁడు. ఆపస్తంబసూత్రుఁడు. తండ్రి సూరన. తల్లి పోతమ్మ. శైవో

పాసకుఁడు, శంకరస్వామియను యతీంద్రులశిష్యుఁడు. ఈ శంకరస్వామి విద్యారణ్యస్వాములకుఁ గూడ గురువుగానుండెను. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ యింటిపేరు చెదల్వాడవారనియూ తనివంశమునజనించిన మల్లనకవి తన విప్రనారాయణచరిత్రములోఁ బూర్వకవిస్తుతిఁ జేయుచు నీక్రిందిపద్యములోఁ జేర్కొని యున్నాఁడు.

"సీ. ప్రతిభతోఁ నారణ్య పర్వశేషముఁ జెప్పెఁ
గవులకుఁ జెవుల పండువులుగాఁగ
వల్మీకభవువచో వైఖరిరామాయ
ణంబు నాంధ్రప్రబంధంబుఁ జేసె
నారసింహుని పురాణమొనర్చె హరి మెచ్చి
నన్ను నెన్నఁడు చూచి నాఁడనఁగఁ
బ్రౌఢిమై హరివంశభాగముల్ రెండును
రచియించె సభలందుఁ బ్రాజ్ఞులెన్న
ఆ. దురితహరప్రబంధపరమేశ్వరుని జెద
ల్వాడ నిలయు నాదువంశకర్త
ధన్యమూర్తి శంభుదాసు నెఱ్ఱాప్రెగ్గ
డను నుతింప బ్రహ్మకును దరంబె."

ఇందునుగూర్చి విప్రనారాయణ చరిత్రమునకు గ్రంథ పరిశోధకులు వ్రాసిన పీఠికలో నిట్లువ్రాయబడియున్నది.

“కవియపశారికలో ఎఱ్ఱాప్రెగడను “చెదల్వాడనిలయు నాదువంశకర్త” యని పేర్కొనుటయేకాక యాతనికిఁ “బ్రబంధపరమేశ్వర” యను బిరుదమునే నామముగా నుపయోగించి యాతనివంశమున జన్మించిన వాఁడనని యర్థమును దెలుపుచు నతని ఫక్కినే యనుసరించి యాశ్వాసాంతముల యందు “ఇది శ్రీశంకరస్వామి సంయమీశ్వర చరణసరోరుహధ్యానానంద సౌందర్యధుర్యప్రబంధపరమేశ్వర వంశపవిత్ర లింగన మనీషిపుత్త్ర శ్రీకాళహస్తీశ్వర దయాసహాయ చెదల్వాడ మల్లయనామధేయప్రణీతంబైన” యని వ్రాసికొనుటచే వీరి యింటిపేరు తప్పక చెదల్వాడవారని తెలియుచుండఁగా, రావుబహదరు కందుకూరి వీరేశలింగముగారి కవులచరిత్రయు, గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి గారి యాంధ్రకవి జీవితములుఁగూడఁ గవిత్రయ ప్రసిద్ధుఁడగు ఎఱ్ఱాప్రెగడ యింటిపేరు ‘ఏర్చూరివా’ రని తెలుపుటకుఁ గారణమేమో చర్చింపఁదగియున్నది.

ఇందులకుఁ గారణము భాగవతషష్ఠస్కంధకర్తయుఁ గసువనామాత్యపుత్త్రుఁడునగు సింగయమంత్రియాఱవస్కంధము మొదల: —

“సీ. శ్రీవత్సగోత్రుండు శివభక్తియుక్తుఁడా
పస్తంభసూత్రుఁ డపారగుణుఁడు

సేర్వారిశాసనుం డెఱ్ఱనప్రెగ్గడ
పుత్త్రుండు వీరన పుణ్యమూర్తి
కాత్మజుఁడగు నాదయామాత్యునకుఁ బోల
మాంబకు నందను లమితయశులు
కసువనామాత్యుండు ఘనుఁడు వీరనమంత్రి
సింగధీమణియు నంచిత గుణాఢ్యు
తే. లుద్భవించిరి తేజంబు లూర్జితముగ
సొరిదమూర్తిత్రయంబన శుభ్రకీర్తి
బరఁగిరందులఁ గసువనప్రభువునకును
ముమ్మడమ్మను సాధ్వి యిమ్ములను వెలసె"

అని తన వంశమును వర్ణించుకొనిన పద్యములోని శ్రీవత్సగోత్రత్వమును, శివభక్తియుక్తుఁడను విశేషణముచేత నాకర్షింపఁబడిన శంభుదాసత్వమును, ఎఱ్ఱాప్రెగడయను నామమును, సరిపోవుచున్నవిగదా యని యీయెఱ్ఱాప్రెగడయె భారతారణ్యపర్వశేషము వెలిగించిన యెఱ్ఱాప్రెగడయని భ్రాంతిపడుటయే కాని వేఱుకాదు. సింగనమంత్రి తెల్పిన వంశావళిలో నెఱ్ఱాప్రెగడవంశమునందు వీరన, ఆదెయ్య, కసువమంత్రి, సింగయమంత్రియనువారు క్రమజనితపురుషులుగాఁ గనఁబడుచుండ, మనకవి తెల్పిన తన వంశావళిలోని ఎఱ్ఱాప్రెగడ, మల్లన, ఎఱ్ఱన, లింగన, మల్లనయనువారి క్రమము

పైక్రమమునకుఁ గేవలము విరుద్ధముగాఁ గనఁబడుచున్నది. ఒకవేళ, ఎఱ్ఱాప్రెగడవంశమునందు భాగవతషష్ఠస్కంధకర్తకుఁ దరువాత నీమల్లకవి తెల్పినవంశావళిలోని మల్లన యెఱ్ఱనాదులు పుట్టియుండిరేమోయని యెవ్వరైనను హాస్యాస్పదమైన యుక్తి చెప్పవచ్చును గాని యిది యెఱ్ఱాప్రెగడ సువిదితకాలమునకే హాని తెచ్చును. కావుననీయెఱ్ఱాప్రెగడ లిద్దఱు వేర్వేఱనియు, వీరికిఁ దోడు శ్రీవత్స గోత్రుఁడు, శివకృపాపాత్రుఁడు, సూచనమంత్రిపుత్త్రుఁడు, కొక్కోకకర్తయు నగు నెఱ్ఱాప్రెగడ యింకొకఁడు గలఁడనియు నెఱుంగునది. సింగనమంత్రి వంశకర్తయగు నెఱ్ఱాప్రెగడయే కవిత్రయములోని యెఱ్ఱాప్రెగడయేని యతఁడు భారతారణ్య పర్వశేష రామాయణ హరివంశాదులను రచియించినట్లు సింగనమంత్రి భాగవతమున వ్రాసికొనక పోవునా? ఇంతయేల? భారతారణ్య హరివంశాదులను రచియించిన యెఱ్ఱాప్రెగడ నావంశకర్తయని మన మల్లయకవి ఘోషించుచుండఁగా నాతని యింటిపేరు చెదల్వాడవారగుటలో సంశయమేమి? కాఁబట్టి సింగనమంత్రి భాగవతషష్ఠస్కంధములోనిపైపద్యమందలి 'పర్చూరిశాసనుం'డను విశేషణమునుబట్టి కవిత్రయములోని యెఱ్ఱాప్రెగడ యింటిపేరు 'పర్చూరివా'రని భ్రాంతిపడరాదనియు, నెఱ్ఱాప్రెగడలు పలువురుకలరనియు, సుప్రసిద్ధుఁడగు నెఱ్ఱా

ప్రెగడ మనకవికి వృద్ధప్రపితామహుఁడనియు, నీతని యింటి పేరు చదల్వాడవారనియు స్పష్టపడుచున్నది. సింగనమంత్రి వంశకర్తయైన యెఱ్ఱాప్రెగడ గోలకొండదేశములోని నల్లగొండమండలమునందలియేర్వూరుగ్రామమున నుండువాఁడు. కవిత్రయములోని యెఱ్ఱాప్రెగడ పాకనాటిదేశమువాఁడు. అతఁడు భారతారణ్యపర్వాంతమున—

"సీ. భవ్యచరిత్రుఁ డాపస్తంబసూత్రుండు
శ్రీవత్సగోత్రుండు శివపదాబ్జ
సంతతధ్యాన సంసక్తచిత్తుఁడుసూర
నార్యునకును బోతమాంబికకును
నందనుం డిలఁ బాకనాటిలో నీలకం
ఠేశ్వరస్థానమై యెసక మెసఁగు
గుడ్లూరు నెలవుగ గుణగరిష్ఠత
నొప్పు ధన్యుఁడు ధర్మైక తత్పరాత్ముఁ
గీ. డెఱ్ఱనార్యుండు సకలలోకైక విదితుఁ
డైన నన్నయభట్ట మహాకవీంద్రు
సరససారస్వతాంశ ప్రశస్తి దన్నుఁ
జెందుటయు సాధుజనహర్ష సిద్ధిఁగోరి."

అను పద్యమునఁ దన నివాసము గుడ్లూరని వ్రాసికొనుటచే నప్పటి కతని యింటిపేరు గుడ్లూరివారని యుండి పిదపనీతఁడో

యితని వంశ్యులు చెదలవాడకుఁ జేరి యుండుటచే నేతద్వంశ్యులకుఁ జెదల్వాడవారను గృహనామము స్థిరపడి యుండునని తోఁచుచున్నది. కావుననే యితఁడు తననివాసము గుణ్టూరని భారతములో వ్రాసికొనుట యెఱింగియుండియు మనకవి యాతనివర్ణించు సందర్భమున "చెదల్వాడ నిలయు నాదువంశకర్త" యని చెప్పి యుండెను. కాఁబట్టి యెఱ్ఱా ప్రెగడ యింటిపేరు చెదల్వాడవారగుట నిర్వివాదాంశము. ఏర్చూరివారనుట భ్రాంతిమూలకము ననాకరము నగును."

ఈమహాకవి తొలుత రామాయణమును పమ్మట హరి వంశమును రచించి ప్రోలయవేమారెడ్డి కంకితమును గావించెను. అనంతరము భారతారణ్యపర్వశేషమును రచియించి ప్రబంధపరమేశ్వరుఁ డన్న బిరుదమును బడసెను. ఏతద్విషయమును తన నృసింహపురాణమునం దిట్లు చెప్పుకొనియెను.

"ఉ. ఉన్నతి సంస్కృతాది చతురోక్తిపదంబులవాక్యకర్తనై
యెన్నికమైఁ బ్రబంధపరమేశుఁ డనంగ నరణ్యపర్వశే
షోన్నయ మంధ్రభాష సుజనోత్సవ మొప్పఁగనిర్వహించి
తౌనన్నయభట్టతిక్కకవినాథులకెక్కినభక్తి పెంపునన్"

ఇతఁడు తన నృసింహపురాణమును మాత్రము నరాంకితము చేయక అహోబలనృసింహస్వామివారికి నంకితముఁ గావించెను. అరణ్యపర్వశేషమును మాత్రము నన్నయ్య

భట్టు పేరితోనే రచియించి కడపట నీక్రింది పద్యములోఁ దద్రచన యగునట్లుగాఁ బూరించితి నని వ్రాసికొనియెను.

"క. ధీరవిచారుఁడు తత్కవి
తాకృతియుఁ గొంతదోఁపఁ దద్రచనయ కా
నారణ్య పర్వశేషము
పూరించెఁ గవీంద్రకర్ణపుటపేయము గాన్."

"ఎఱ్ఱాప్రెగడకవిత్వము మృదువును మధురము నయి, కదలీపాక మై, చాలవఱకు తిక్కన సోమయాజి కవిత్వమును పోలి యుండు"నని కవులచరిత్రమును, ఈతని కవనము నన్నయ తిక్కనల కవనముకంటె నించుక కఠినము. విశేషించి తెనుఁగు పదంబులఁ బ్రయోగించు నిష్టము గలవాఁడు. అచ్చటచ్చట సంస్కృత జటిలంబు లగు సమాసములు గానవచ్చెడిని. అన్వయకాఠిన్యమును గలదని కవిజీవితములును దెలుపుచున్నవి. "లోకోభిన్నరుచిః" అనునట్టులు లోకులరుచులు భిన్నంబులు గదా! ఇందును గూర్చి విశేషము దెలుప నవసరము లేదు. ఆంధ్రకవులలో ప్రామాణికాగ్రగణ్యులని ప్రసిద్ధిఁగాంచిన కవిత్రయములోని వాఁ డైన శంభుదాసునికవిత్వము ప్రౌఢ మై, రసవత్తర మై, మనోహర మై యుండునని చెప్పుట తేనె తియ్య నైన దనుట వంటిదిగాక మఱియొండు గాదు. ప్రసిద్ధకవు లగు నాచనసోముఁడు, రావిపాటి తిప్పన

మొదలగువా రీతనితో సమకాలికు లైనను వారల చరిత్రము మఱియొక సందర్భమునఁ దెలుపఁబడును గావున నిచటఁ దెలుప మానినాఁడను.

—:o:—

ఆఱవ ప్రకరణము.

—:o:—

అనపోతభూపాలుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౫౦ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౩౬౨ వఱకు)

ప్రథమవేమభూపాలునియనంతరమున నతని జ్యేష్ఠపుత్త్రుఁడు అనపోతరెడ్డి శాలివాహనశకము౧౨౭౨ అనఁగా క్రీ.శ.౧౩౫౦ వ సంవత్సరమున సింహాసన మెక్కి రాజ్యభారమును వహించి క్రీ. శ. ౧౩౬౨ వఱకు ప్రజాపరిపాలనము గావించెను. వేమ భూపాలునకు అనపోతరెడ్డి, అనవేమరెడ్డి, కోమటిరెడ్డి, దొడ్డాంబిక, వేమాంబిక, అను ముగ్గురు కొమాళ్ళును, ఇద్దఱు కొమార్తెలును గలరు. కోమటిరెడ్డి పిన్న వయస్సుననే గతాసు వయ్యెను. దొడ్డాంబికను కాటయరెడ్డికిని, వేమాంబికను నల్లనూకయరెడ్డికిని నిచ్చి వివాహము గావించిరి. అనపోతరెడ్డి వేమభూపాలునకు కూర్మి పుత్త్రుఁడు. అనపోతరెడ్డి రాజ్యధురంధరుఁ డై తండ్రిపోయినమార్గమును బట్టి ప్రజారంజకముగ రాజ్యపరిపాలనముఁ జేసి తండ్రికిఁ గీర్తియు, రాజ్యమునకు

వన్నియుఁ దెచ్చెను. తోఁబుట్టువుల భర్తలును సేనాపతులు నైన కాటయరెడ్డియు, నల్లనూకయరెడ్డియు రెండుభుజములుగా నుండిరి. ప్రచండసేనాని యగు అనవేమరెడ్డి విధేయుఁడై యుండెను. దక్షిణమున నుండి కర్ణాటకులును, పశ్చిమముననుండి పద్మనాయకులును, అప్పటప్పట రాచవారును, రెడ్డిరాజ్యమును వశపఱచుకోనవలయు నని ప్రబలప్రయత్నములు చేయుచు వచ్చిరిగాని మిగుల సమర్థుఁడును, పరాక్రమవంతుఁడు నైన అనపోతరెడ్డి వైరి వీరమదభంజనుఁడై వారి యత్నములఁ గాంచెను. తన రాజ్యమును సంరక్షించుకొనుచు వచ్చెను. క్రీ. శ. ౧౩౬౧వ సంవత్సరమున రేచెర్ల సింగమనాయనిపుత్త్రులు అనపోతనాయఁడు మాదానాయఁడు బహుళసైన్యములతో దాడివెడలివచ్చి ధాన్యవాటీపురమును (ధరణికోట) ముట్టడించినప్పుడు అనపోతరెడ్డి ప్రచండవిక్రమార్కుఁడై, భూరిసైన్యములతో వారల నెదుర్కొని ఘోరసంగ్రామమును సలిపి కృష్ణానది కావలిప్రక్కకుఁ దఱిమి కొట్టఁగా వారలు పరిభవమున కోర్వఁజాలక తిరువిల్లుపడుచు స్వరాజధానిపై తురుష్కులు దండెత్తి వచ్చుచున్నా రనువర్తమానము వినవచ్చినందునఁ బునఃప్రయత్నమును మానుకొని మరలి పోయిరి. అనపోతరెడ్డి యేయుద్ధమునందును నోడిపోయినట్లు గనుపట్టదు. ఆర్యధర్మములఁ బోషించుచుండెను. వేదాధ్య

యనసంపన్నులైన బ్రాహ్మణోత్తములకుఁ దనతండ్రి యొసంగిన యగ్రహారముల నన్నిటిని గాపాడుటయేగాక తాను హేమాద్రిధర్మఖండమునఁ జెప్పినప్రకారముఁ జేసి కీర్తనీయుఁడగుచుండెను. ఇతఁడు రాజ్యమునకు వచ్చిన రెండుసంవత్సరములవఱకును రామాప్రెగ్గడ వంశములోనివాఁ డగు మల్లనమంత్రిగ నుండెనట్లు ఒంగోలుతాలూకాలోని మణికేశ్వరము శాసనమువలన నూహింపఁదగి యున్నది. ఆశాసనమునందు మల్లనమంత్రి స్వర్గస్థుఁడు కాఁగా నతని చిన్నతమ్ముఁడు మంచిరాజు శాస్త్రయుక్తముగ నుత్తరక్రియలు నెఱవేర్చి పుణ్యార్థము శాలివాహనశకము ౧౨౭౫ విజయసంవత్సర జ్యేష్ఠ శు ౧౦ శనివారమునాఁడు తా నావఱకు శ్రీశైలములోని పాతాళగంగపట్టున నుండి కొని వచ్చిన రెండులింగములలో నొకదానిని మాండుకేశ్వరస్వామిదేవాలయములో రావినూతుల పర్వతమల్లినాథలింగస్వామి యను పేరితో ప్రతిష్ఠాపనఁ గావించెను. మఱియొకలింగమును శ్రీగిరిలింగ మను పేర నెదుటనున్న మండపములోఁ బ్రతిష్ఠాపనము గావించెను. మఱియు నితఁడు శివక్షేత్ర మగు మణికేశ్వరములోని యా శివాలయమునకు నారామములు, భూములు మొదలగువానిని దానము చేసి ప్రఖ్యాతుఁ డయ్యెను.*

---

* నెల్లూరిశాసనములు ౩వ సంపుటము. ఒంగోలుశాసనము ౮౭, పేజీ ౧౦౩౮.

అమరేశ్వరపునఃప్రతిష్ఠాపనము.

పైని చెప్పఁబడిన మల్లనమంత్రి గాక మఱియొక మల్లన మంత్రి కలఁడని, యమరావతీ శాసనములలో నొకశాసనము వలన విదిత మగుచున్నది. అతఁడు కేతచమూపతికుమారుఁ డైన మల్లినాథుఁ డనియు, వేమపృథ్వీశ్వరుని రాజ్యధురంధరుం డయిన మంత్రి యనియు, కులక్రమాగత మైన మంత్రిత్వపదవియం దుండె ననియు నాశాసనము చాటుచున్నది. అట్టి మల్లినాథమంత్రికి లక్కాంబికయందు జనించిన వేమచమూపతి ధాన్యవాటీపురమునందుఁ బ్రతిష్ఠాపింపఁబడియున్న యమరేశ్వరదేవుని శాలివాహనశకవర్షంబులు ౧౨౮౩ ప్లవ సంవత్సర శ్రావణబహుళపంచమీగురువారమునాఁడు అనపోతయరెడ్డిగారికి ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధికొఱకును ధనకనకవస్తువాహనసమృద్ధికొఱకును, పుత్త్రపౌత్రాభివృద్ధికొఱకును పునఃప్రతిష్ఠాపనము గావించె నని యాశాసనము వేనోళ్ళఁ జాటుచున్నది. పునఃప్రతిష్ఠితమగుటకుఁ గారణ మేమో తెలియరాదు. ఈవేమచమూపతిశాసనములోని బిరుదములన్నియు వేమారెడ్డిమొదలగువారు వహించిన వై యున్నవి. ఈశాసన మింకను బరిశోధింపవలసి యున్నది. ఇది విశేషవర్ణనలతోఁ గూడుకొని సంస్కృతాంధ్రభాషలలో లిఖింపఁబడియున్నది. అందలి తెలుఁగుభాగ మీదిగువను వ్రాయుచున్నాఁ

డను*. ఈశాసనములోని బిరుదావళిలో 'కృతసోమపాన' యని వ్రాయఁబడియుండుటచేత ఈ కేతయమల్లయ వేము చమూపతి నియోగిబ్రాహ్మణుఁడేమో యని సందియము కలుగుచున్నది. నియోగిబ్రాహ్మణుఁడే యై యున్నయెడల నింతశాసనము సంస్కృతాంధ్రభాషలలో వ్రాయించిన వాఁడు గోత్రాదివివరమును దెలుపుకొనియుండఁడా యని సంశయింప వలసి యున్నది.

స్వస్తి సకలగుణగణాలంకార, చెంజెమలమాళుక్కార, విశ్వ విశ్వంభరావహదక్ష దక్షిణభుజాదండ, జగనొబ్బగండ, రాయచేకోలు గండ, అర్థిప్రత్యర్థి హేమాద్రిదాన నిరత, ప్రజాపరిపాలనధరిత్ర, అమరా భరణ, మూరునారాయణ, వీరనారాయణ, భుజబలభీమ, కోదండరామ, అపరిమిత భూదాన పరశురామ, అనేక నగరోపకంఠ ప్రతిష్ఠాపిత బహు విధారామ, సంగడి రక్షపాలక, జగరక్షపాలక, జగదగోపాల, గుజ్జరితర్థి విభాళ, ఘనభుజవిరాజమానకరవాలవృత, కృతసోమపాన, శ్రీపర్వతా హోబల నిర్మితసోపాన, దిక్కాంతామనోహర, కీర్తికుసుమామోద, కుండి ప్రభాసహ్యాజాగౌతమీ జలక్రీడావినోద, నిగోధిదానవనృసింహ, పాండ్యరాయగజసింహ, ప్రజ్ఞా చతుర్విధోపాయ, తేజాదిరాయ, నిత్య పరిపాలితసత్య, పల్లవాదిత్య, రిపునరపతి గోధూమ ఘట్టనఘరట్ట, అప్ప యగోపయ విశాపట్ట, సంగ్రామసముద్దండ, చండభుజాసివిఖండితశత్రుకీ లాల, ఘనమాన పీఠావగణస్తూయమానయశోమండన, అశయగియవరద శిరఃఖండన, దుర్మదవైరివీరగర్భతుంకర, బసవశంకర, అమరేశ్వరదేవ శ్రీచరణ సరసీరుహ పరభావదండెవగోవ బ్రహ్మకుండి కృష్ణవేణ్ణా,

సముద్రవ్యాపారము విస్తరింపఁజేయుట.

అనపోతభూపాలుని రాజ్యపరిపాలనకాలమున జరిగినమహా ద్విషయ మొండువక్కాణింపవలసి యున్నది. సముద్రతీరము నందున్న మోటుపల్లి పురాతనకాలమునుండియు వర్తకస్థానమై నౌకావ్యాపారమునకుఁ బ్రధానస్థానముగా నుండె నని యింతకుఁ బూర్వము దెలిపి యుంటిని. కాకతీయసామ్రాజ్య మస్తమించిన వెనుక మోటుపల్లియందుండెడువర్తకులు పర స్థలములకుఁ బోవుటయు వ్యాపారము తగ్గుటయుఁ సటస్థించెను. అనపోతరెడ్డి యీరేవుపట్టణమును వృద్ధికిఁ దీసికొని రావలయు నని శ్రద్ధతో సంకల్పించెను. అనపోతరెడ్డియాజ్ఞాప్రకారమతని

గోదావరీమహానదీ తటద్వయ తన్మధ్యదేశ దత్తానేకాగ్రహార, అనన్య పుణ్యక్షేత్ర సత్రదత్త బహువిధాహార, పరపురహరణమృత్యుంజయ, సంగ్రామధనంజయ, ఉత్తుంగచతురంగబలరిపుసేనాసాధక, త్రిపురాంతక దేవదివ్య శ్రీపాద పద్మారాధక, కేతయమల్లినాథపయఃపారావార పూర్ణ సుధాకరుండైన శ్రీమతు వేమన్నంగారు శకవర్షంబులు ౧౨౭౮గా ప్లవ సంవత్సర శ్రావణబహుళపంచమీ గురువారం స్వస్తి సమస్త ప్రశస్తులైన శ్రీమతు అనపోతయరెడ్డింగారికి ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాభివృద్ధిని, ధన కనకవస్తువాహన సమృద్ధిని, పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిని అవునట్టుగాను పంచా రామంబులకుం బ్రథమారామంబైన అమరారామంబగు ధాన్యవాటీపురంబు నకు నధీశ్వరుం డయిన శ్రీఅమరేశ్వర శ్రీమహాదేవరను ఆచంద్రార్క స్థాయిగాను పునఃప్రతిష్ఠ చేసిరి. (See Elliot's Collections)

మంత్రులలో నొకఁడగు సోమయామాత్యుఁ డొక శాసనమును బ్రకటించెను.

మోటుపల్లి కేవర్తకులు వచ్చి నివసింపఁ గోరినను వారిని గౌరవించి వారలకు భూములు నివేశనస్థలములు నిప్పింతు మనియు, వారలు మఱియొకస్థలమునకుఁ బోఁదలఁచుకొన్నప్పుడు వారిని నిర్బంధపెట్టి నిలుపక స్వేచ్ఛగా విడుతు మనియు, ఏయూరిసరకు తెచ్చినను వారిని స్వేచ్ఛగా నమ్ముకొన నిచ్చెద మనియు, పన్నులకై వారిసరకులను గ్రహింప మనియు నాశాసనమున వ్రాయించి ప్రకటించిరి. మఱియుఁ గొన్నివస్తువులపై సుంకములను దీసివేసియు, కొన్నివస్తువులపై సుంకములు గొంతవఱకు తగ్గించియు, మఱికొన్నివస్తువులపై పూర్వపుమర్యాదల ననుసరించి సుంకములు గైకొందుమనియు, బంగారుసుంకమును మానితి మనియుఁ బ్రకటించిరి. ఇదంతయు నెల్లైన రేవుపట్టణమును నభివృద్ధిలోనికిఁ దెచ్చి ద్వీపాంతరములతోడి వ్యాపారమును పెంపొందింపవలయునని మనఃపూర్వకముగాఁ జేసినప్రయత్నమైనట్లు శాసనముం జదివిన స్పష్టముగా బోధపడఁగలదు. అనపోతరెడ్డితరువాతగూడనీనౌకావ్యాపారమభివృద్ధి గావించినటు లనేకదృష్టాంతములు గనుపట్టుచున్నవి గావున నీతనిపరిపాలనము సర్వజనరంజకమై శ్లాఘాపాత్రమై

యున్నదనుటకు సందియము లేదు*. పై శాసనము క్రీ. శ.

* స్వస్తిశ్రీశకవర్షంబులు ౧౨౮౦ అగునేటివికృతిసంవత్సర శ్రావణశుద్ధమంగళ్వారం స్వస్తిశ్రీమతు అనపోతయరెడ్డింగారు మోటుపల్లి కావచ్చిన వ్యవహారాలకున్ను వ్యవహారంవచ్చి కరపట్టాలదీపాంతరాలవ్యవహారాలకున్ను యిచ్చినధర్మశాసనం.

ఈ మోటుపల్లికి యెవరు కాపతనానికివచ్చినాను వారిని మన్నించి పెద్దకానికె పెట్టువారము. వారికి భూమిత్తోటికాణాచి యిచ్చువారము. వారు గొప్పవుడు సరిపోకతావున పొయ్యేమన్నాను కాపనిపట్టక అనిపివుచ్చువారము. యేవ్యాపారసరకు తెచ్చినాను తమవిచ్చలవిడినమ్ముకలసినట్టు సరుకుకొను వారుగాని కోరగాపున జలసిసరుక్కు అడపట్టేము. చీరాను, గంధము, పవడము, పట్టివ్యవహారాలకున్ను అపుత్రికమున్ను సుంకాదాయము మానితిమి. బంగారుసుంకము మానితిమి. గంధముయొక్క బదిసుంకము పూర్వమర్యాదల లోను మూటను ఒకటి మానితిమి. యీసరకులకున్ను మెట్టుసుంకాలు పూర్వ మర్యాదలు క్రమాననే కొనువారము. యీక్రమానకు సర్వమైనవారున్ను విశ్వ సించెదరు. దేవరవారికి అభయహస్తము నిస్తిమి.

శ్లోకం. జయతి నయవిశాలః ప్రత్యహం దానశీలః కృతబుధపరిపాలః సంగడి
రక్షపాలః। అహితిమసృకృశాను ర్వేమభూపాలసూనుః। స్తుతకలితమ
హీశానాన్నపోతక్షితీశః॥ శాకాబ్దే గగనాష్టసూర్యగణితే తీరే
మహాంభోనిధేః ప్రఖ్యాతముకుదాహ్వయే పురవరే శ్రీసోమమంత్రీ
కరః మయూన్ దాహకరో జగజ్జననుతాంసాయాత్రకాణో మిమాం॥
కీర్తివేమయ అనపోతనృపతే ఆచంద్ర మాతారకం అన్నపోతమహీపా
లాశాసనార్థతనూపణాం స్థాపితః స్నానకం స్తంభః। స్వోమయా
మాత్యధీమతా॥

(ఈ శాసనమును సవరింపక మేమెత్తిసకాపీ యెట్లున్నదో అట్లే ప్రకటించినారము).

౧౩౬౮ న వ్రాయఁబడినది. మోటుపల్లికి ముకుళపుర మని నామాంతరము గలదు. అనపోతరెడ్డి రాజ్యపరిపాలనము చేసినది పంద్రెండుసంవత్సరములు మాత్రమే. ఇతఁడే కారణము చేతనో తరువాత మృతినొందెను. ఇతఁడింకను బ్రదికియుండిన యెడల రెడ్డిరాజ్యము ననేకవిధముల విస్తరింపఁజేసి కర్ణాటక సామ్రాజ్యమువలె నొకఘనసామ్రాజ్యమును దక్షిణహిందూస్థానమున స్థాపించి యుండును. కాని భగవద్విలాసము వేఱుగ నుండెను. ఇతనికి కుమారగిరిరెడ్డి యనుకుమారుఁడును, మల్లాంబ యనుకొమార్తెయును గలరు. మల్లాంబను తనమేనల్లుఁడగుకాటయవేమున కిచ్చి వివాహము గావించెను.

అనవేమభూపాలుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౬౪ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౩౮౦ వఱకు).

అనపోతభూపాలునకు వెనుక నతనికుమారుఁడు బాలుఁడగుటవలనఁ గాఁబోలు నతనితమ్ముఁడు అనవేమరెడ్డి రాజ్యారూఢుఁడయ్యెను. అనవేమభూపాలుఁడు తనయన్నవలెనె శౌర్యవంతుఁడును, సమర్థుఁడును, ధర్మాసక్తచిత్తుఁడును నై ప్రజాపాలనము గావించెను. ఇతఁడు బ్రదికియున్నంతకాలము రాచకొండ, దేవరకొండదుర్గముల కధిపతులై రాచకొండరాజ్యమును బరిపాలనము సేయుచుండెడి అనపోతనాయఁడు, మాధవనాయఁడు బలవద్విరోధులై యీతనిరాజ్య మాక్రమించుకొనవలయు

రని యనేకపర్యాయములు దండయాత్రలు సలిపి యనవేమ
భూపాలునితోడ ఘోరయుద్ధములు చేసి పరాజితు లగుచు
వచ్చిరి కాని మనోరథ మీడేర్చుకొన్నవారు కారైరి. అనవేమ
భూపాలుని కీవిజయములతోఁ గీర్తి విస్తరించెను. దక్షిణపుసరి
హద్దున నున్నయుదయగిరిరాజ్యము కర్ణాటరాజ్యాధీశుల పరి
పాలనమునకు వశమై ప్రవర్ధమానమై యొప్పుచున్నందున
నెప్పటికైనఁ దనరాజ్యమునకు మొప్పము రాఁగలదని యూ
హించి తన్నివారణమార్గముల నారయుచుండెను. నూత్నకర్ణా
టసామ్రాజ్యాధీశ్వరుల పుత్రులును, యువరాజులు నగువారు
తఱుచుగా నుదయగిరిదుర్గమున నుండుచునుదయగిరిరాజ్యమును
బరిపాలనము సేయుచుండిరి. అట్టియుదయగిరికి సమీపమునఁ
దనరాజధానియుండుట రాజ్యవినాశమునకు హేతు వగునని యో
పద్మనాయకవీరులు తఱచు ధాన్యవాటీనగరముపై దండయా
త్రలు సలుపుచుండుట చేత తనరాజధాని ధాన్యవాటికాపుర
మునకు సమీపమునం దుండుట యుచితమని యెంచియో అన
వేమభూపాలుఁడు శత్రువుల కభేద్య మగుకొండవీడునకు
రాజధానిని మార్చుకొనియెను. గోదావరీమండలములోనియొక
శాసనములో అనవేముఁడే కొండవీడును నిర్మించి రాజధాని

గా జేసికొన్నట్లు దెలుపఁబడినది. * అనవేమభూపాలుఁడు

---

*శ్లో. "పుంసా పురాణేన సదాశ్రితత్వా
త్నాకం శ్రియా దుగ్ధనిధే రివాస్మాత్
వర్ణా చ్చతుర్థా ద్విపులాంతరంగా
దుగ్ధే త్రిధాపోలయభూపతీంద్రః ॥ ౮
పుత్త్రేణ తస్యాప్రతిమోదయేన
భాగ్యావలంబస్వభుజోష్మభాజా
ఆంధ్రక్షమా వేమనృపేణ సాధ్వీ
ప్రాజన్యతి రాజధురంధరేణ ॥ ౯
ఉద్ధృత్య భూమిం యవనాబ్ధిమగ్నాం
సంస్థాపయంతం ప్రకృతౌ త్రిమార్గ్యః
సాక్షాత్కృతో మానుషదేహభాజా
మహావరాహం పరికీర్తయంతి ౧౦
శ్రీశైలగంగాతట సీమ్నిరమ్యాం
సోపానవీథిం విదధేన వేమః
యా దివ్యతిస్వర్గమనోద్యతానాం
నిఃశ్రేణిరిప్రథితా నరాణాం ౧౧
తతోన్న వేమనృపతిః
పరపాలనకర్మణి
అపాలయ త్తస్య పుత్త్రి
స్తదంతేం ద్వసుంధరాం ౧౨
కొండవీడుంరాజధానిం సతిచిత్రా మకల్పయత్
దృష్ట్వా త్వష్టాపి చిత్ర్యా మభూద్యస్యాస్సువిస్మయః"
Elliot's collections. Page 270.

కందుకూరు మొదలుకొని విశాఖపట్టణమండలములోని సింహాచలముపర్యంతమును జయించి పరిపాలనము చేసినటు లీక్రింది శ్లోకమువలన నూహింపఁదగును.

"శ్లో. తస్యభ్రాతా నిఘృతవత్ప్రతాపోరోదసీంద్రవ్యాప్త
నీరంధ్రకీర్తిః శ్రీశైలవాసింహశైలం తతః క్ష్మాం
దత్తోధర్మేణానవేమక్షితీశః॥"

అనవేమభూపాలుఁడు తనతండ్రివహించిన జగనొబ్బగండఁ డాదిగాఁగలబిరుదములను మాత్రమె గాక వసంతరాయఁడను బిరుదమును గూడ వహించెను. అనవేమభూపతి హేమాద్రి దానాధికుఁడై దారిద్ర్యవిద్రావణుఁడై శిబికర్ణదధీచులం బోలెఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంచెనఁట. నిజాముసంస్థానములోఁ జేరిన నల్లగొండమండలములోనిమిరియాలగూడెముతాలూకా వాడపల్లిగ్రామములో శ్రీఅగస్త్యేశ్వరస్వామివారియాలయప్రాకారమందు శిలాస్తంభముమీఁద అనవేమునిశాసనము గన్పట్టుచున్నందున నితఁ డాకాలమున పద్మనాయకులరాజ్యములోఁ గొంతభాగ మాక్రమించినట్లు దోఁచుచున్నది గాని యింకను బరిశోధింపవలసినవిషయముగా నున్నది. ఎఱ్ఱాప్రెగ్గడ వేమభూపాలుని కంకితముగావించిన హరివంశములో నీయనవేమారెడ్డిని పేర్కొనియుండలేదు. కాని యనేకశాసనములనుబట్టి యితఁడు వేమభూపాలుని పుత్త్రుఁడనియు, అనపోతరెడ్డిసోదరుఁ

దనియుఁ దెలియుచున్నందున నిందును గూర్చి సంశయింపవల సినపని లేదు. అనవేమభూపాలుఁడు శాలివాహనశకము ౧౩౦౨ అగు సిద్ధార్థిసంవత్సర మాఘ బ ౧౪ శివరాత్రిపర్వకాలమున అనఁగా క్రీ. శ. ౧౩౮౦వ సంవత్సరము ఫిబ్రవరి ౭వ తేదిని రాజనీతిమర్మజ్ఞుఁడును, శాస్త్రవేత్తయు, అమాత్యశిఖామణి యు, లోహితసగోత్రుఁడును, మల్లయమంత్రిపుత్త్రుఁడు నగు ఇమ్మడీంద్రునకు ఇమ్మడిలంక లేక అనవేమపుర మను నగ్ర హారమును దానముచేసె నని వానపల్లి గ్రామశాసనము వలనఁ దెలియుచున్నది. ప్రఖ్యాతపండితుఁడును మంత్రివర్యుఁడు నగు నతం డాయగ్రహారములో సగముభాగమును బ్రాహ్మ ణోత్తములకు దానము చేసెను. ఈయగ్రహారము గోదావరి మండలములోని అమలాపురముతాలూకాలోఁ గౌతమీతీర మున నున్నది. ఈశాసనమును వ్రాసిన మహాకవి త్రిలోచ నార్యుఁడు*.

అనవేమభూపాలుఁడు తనతండ్రి వేమభూపాలునివలెనె బ్రా హ్మణ వృత్తులను బ్రాహ్మణధర్మములను గాపాడుటయెగాక శ్రౌతస్మార్త విద్యలఁ బ్రోత్సహించుటకై బ్రాహ్మణుల కగ్ర హారములు, భూములు దానముచేయుట యనునది యొకవ్యస నముగాఁగూడ గలిగియుండెనని యితనిచే లిఖింపఁబడిన

* Ephigraphia Indica, Vol. III, No. 10.

శాసనములుగూడ వేనోళ్ళఁజాటుచున్నవి. ఇతని తామ్రశాసనములు పెక్కులు గలవు. కృష్ణాగోదావరీతీరములయందు బ్రాహ్మణులు విశేషముగాఁ జేరుటకీ రెడ్డిభూనాయకులకు బ్రాహ్మణులయెడగల భక్తియు నార్యధర్మమునం దనురాగము, వైదిక మతాభిమానము ప్రధానకారణము లనుటకు లేశమాత్రమును సంశయములేదు. వీరలు పౌరాణికరాజుల పరిపాలనము లాదర్శములుగాఁ బెట్టుకొని వ్యవహరించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. అనవేమభూపాలుఁడు గోదావరిమండలములోని తుల్యభాగనదీతీరముననున్న యిప్పటి మన్యమాపురమను గ్రామమును భూసురులకు దానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. కృష్ణాతీరమునందు కొల్లూరుగ్రామమును బ్రాహ్మణుల కగ్రహారముగా దానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. గుంటూరుమండలములోని పెదచెఱుకూరుగ్రామము నగ్రహారముగాఁ జేసి బ్రాహ్మణులకు దానముచేసి శాసనము వ్రాయించెను. ఆశాసనములో వేమభూపాలుని తండ్రి సైన్యనాథుఁ డనియు నాతనికి మాచయ, వేమయ, దొడ్డయ, అన్నయ, వల్లభయ యని యైదుగురు పుత్త్రు లున్నట్లుగా వ్రాయఁబడినది. ఎఱ్ఱాప్రెగడ హరివంశములో దొడ్డయను విడిచి నల్వురుపుత్త్రులను మాత్రమే పేర్కొని వల్లభయకు బదులుగా మల్లయను జెప్పినాఁడు. వల్లభయకు మల్లయ యను నామాంతర ముండ

వచ్చును. దొడ్డయబాల్యములో నెమ్మతినొందియుండవచ్చును.

* పెదచెఱుకూరు శాసనములో అనవేమభూపాలునకు సంబంధించిన శ్లోకముల నిక్రింద నుదాహరించుచున్నాడను.

శ్లో. తస్యానుజస్సామరసాయతాక్షం
శ్రీయన్న వేమక్షితిపాలరత్నం
కూరాగ్రగణ్యః కురికౌసహాయో
విఖ్యాతి వీరాహవకేళిలోలః.
యశ్చాసౌరిణ్ కలిగన్ననిర్మలయశో దాడీషు ఖేకీరనః
సామానిధృతమర్జునస్య జనతస్సంగ్రామ గాండీవినః
సంగ్రామోపపదానితానిభవతాం రక్షాకృతే సర్వదా
పర్యంతా మతిబోధ యంత్యధికతిం ఫీణాంత్రిలోమంత్రిణః.
యద్దాడీషు విరోధిరాజవిలయో యోద్ధాలయో యోజితా
వహ్నేః కల్పిత హేమకుట్టిమఘనస్యందస్త్రిలింగోజ్వలః
హేమాద్రి రివ నూమి కాంతిలయతి ప్రౌఢప్రతాపోష్మణః
స ప్రీత్యం తెగిలేన హేమసరిత స్స్వవ్యాప్త తారావళిః.
శ్రీశైలె స్థిరమూలతా ముపగతా వ్యాప్తా కుమారాచలే
పంచారామతటే ప్రతాపన కృతా సింహాచలేంద్రాన్తతః
శ్రీకూర్మే ప్రసుసోత్తమే కుసుమితా యద్ధర్మకీర్తిర్లతా
కాంచ్యా విశ్వపతేః పురః ఫలవతి విత్యోపహారోచితా.
సోయం కరస్సంభృతమాలికాయా విచిత్రం
కాంతా కపోలమకరీకరణేన కంపః
వీరాన్న వేమ నృపతే ర్జయవాక్ కరేణ
ప్రత్యర్థినాం సుదృబలాధిపతో పి తావ
అశేషయం త్యాగ మాచ్చరణాం తతియ్యాం

అనవేమభూపాలుని కవులగోష్ఠి.

అనవేమభూపాలుఁడు విద్యాభిమానియనియుఁ బండితపక్షపాతియనియు, కవులపాలిటి కల్పతరువనియు, చాటు శ్లోకముల వలనను పద్యములవలనను దెలియుచున్నదిగాని యీతండుగాని యీతనియన్న యనపోతరెడ్డిగాని కృతినొందిన గ్రంథములెవ్వియుఁగానరావు. అనవేమభూపాలునిపై కవులుచెప్పిన చాటుపద్యములు :—

కం. కవితాకన్యకు నలుగురు
కవిజనకుఁడు భట్టు బాదిగఁజుతింపంగా
నవరసరసికుఁ డె పెనిమిటి
యవివేకియె తోడబుట్టు వనవేమనృపా.

క్షోధీర చామర శితా తపవారణాని.
నిస్సీమాం ప్రీతిగృహ్యాన్వత్తి విషయమె సర్వోత్తరా ముర్వరాఙ్
భూదేవేషు తథాపరిగ్రహవిధా ప్రాప్తేషు తృప్తింపరాఙ్
భూదానవ్యసన ధ్రువంపునరసౌ వీరాన్నవేమప్రభుః.
ప్రాందాత్స్వర్ణమయీం విధాయ రచయె సద్వీపశైలార్ణవాన్
ఏతావ్యంజ్ఞ మహిమ శ్రీమదనవేమ మహీపతేః
కదాది దోషాధీశస్య గ్రహణె సముపస్థితే జలే పాథోనిధేః
స్నాత్వాకృత్వా దానాని షోడశ శ్రుతాధ్యయన సంపన్నైః
శ్రౌతస్మార్తక్రియారతైః కల్పితోవిప్రైవరైభూదానవ్యసనస్యాయం
ఐతఁ। గామ మిదం ప్రాదా దస్మైశ్వర్య సమన్వితం.”

కం. కొంచెపు జగములలోపల
నంచితముగ నీదుకీర్తి యనవేమనృపా!
మించెను గరి ముకురంబునఁ
బంచాక్షరిలోన శివుఁడు బలసినభంగిన్.

గీ. పందికొమ్మెక్కె పనుబాముపడగ లెక్కె
మేటితామేటి వీపెక్కె మెట్టలెక్కె
విసివి వేసారి యనవేమవిభునిఁ జేరి
శాణివాసంబుగతి మించె రత్నగర్భ.

కం. గాకున్నఁ బిలువఁ బేనియు
రాకకు ముదమంది చేరరమ్మనఁ డేనిఁ
ఆకొన్న నీయఁడేనియు
నాకొలువటు కాల్పనలయు ననవేమనృపా.

శ్లో. అనవేమమహీపాల స్వస్త్యస్తు తవ బాహవే
ఆహవే రిపుదోర్దండ చంద్రమండలరాహవే.

ఈశ్లోకము నొకకవి యనవేమభూపాలునిపైఁ జెప్పఁగా నాతఁడు సంతసించి మూఁడువేలు పారితోషిక మొసఁగెనఁట! అప్పుడు కవి తాను నాల్గువేలు (వే అనునక్షరములు) ఒసఁగిన మీరు మూఁడు వేలిచ్చెదరాయనెనఁట! అంతట ననవేముఁడు నాల్గువేలొసఁగితిననెనఁట! అప్పుడు కవి మే మొసఁగిన దే మా కొసఁగిపంపెదరా యనెనఁట! అనవేముఁ డైదువేలుకొమ్మని

నఁట! అప్పుడు కవికులమును (ఆర్వేలనియోగి) గుంచిం చెదరా యనెనఁట! అంతటనవేముఁ డాఱువేలిచ్చితిననెనఁట! కవి నేను పుట్టుపుతోడనే యార్వేలవాఁడననెనఁట! అనవేముఁడు చాతుర్యమునకు మెచ్చి యేడువేలు కొనుమనెనఁట! కవి సంఖ్యమంచిదికాదనెనఁట ! అనవేముఁ డెనిమిదివేలిచ్చి పంపెనఁట ! అప్పుడు కవి సంతసించి వెడలిపోయెనని చెప్పుదురు. ఈకథవలన గ్రహింపఁదగినది అనవేమభూపాలుఁడు మిక్కిలి కవిత్వాభిమానముగల రసికుఁడని నెఱదాతయని తేటపడుచున్నది.

అనవేమభూపాలుని మరణము.

అనవేమభూపాలునకు సమకాలికుఁడగు అనపోతనాయని మనుమఁడగు అనపోతనాయఁడు, అనవేమభూపాలుని యుద్ధములో సంహరించి పట్టుతలాటాంకబిరుదమును బొందెనని వెలుగోటివారి వంశచరిత్రము దెలుపుచున్నదిగాని సమకాలికుఁడైన అనపోతనాయఁడు చంపెనన్న విశ్వసింపవచ్చును. లేకయతనికుమారుఁడు చంపెనన్నను విశ్వసింపవచ్చునుగాని, అనవేముఁడు చనిపోయిన ముప్పదేండ్లకు వెనుకనున్న అనపోతనాయఁడు వచ్చి సంహరించెననుట యంతగా విశ్వాసపాత్రముగాఁ గన్పట్టదు. మఱియు మఱియొకస్థలమున సింగనమాకవేంద్రుని మునిమనుమ్మఁడగు లింగమనాయఁడు అనవేమరెడ్డిని

సంహరించి సింహతలాట బిరుదమునొందెనని పై వెలుగోటి వారి వంశచరిత్రమే దెలుపుచున్నది. అనవేమరెడ్డి సింగనమాధవేంద్రునకు సమకాలికుఁడు. సంగనమాధవేంద్రుని మునిమనుమఁడగు లింగమనాయఁడెట్లు సంహరించి సింహతలాట బిరుదమునందెనో యూహింపనలవిగాదు. కాఁబట్టి అనవేమ భూపాలుఁడు వెలుగోటివారి వంశచరిత్రములోఁ జెప్పినట్లు అనపోతనాయనివలనఁగాని లింగమనాయనివలనఁగాని సంహరింపఁబడెననుట విశ్వాసపాత్రముగాదు.

కుమారగిరి భూపాలుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౩౮౩ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౪౦౦ వఱకు)

అనవేమభూపాలునిశాసనములు క్రీ. శ. ౧౩౮౨ వఱకుఁ గనుబట్టుచున్నవి గాన తరువాతనే అనపోతనాయని కుమారుఁడు కుమారగిరిరెడ్డి రాజ్యభారమును వహించెను. ఇతనికి వసంతోత్సవములయందున్న ప్రీతి రాజ్యాంగవ్యవహారముల యందు లేకపోయెను. కుమారగిరిరెడ్డి తండ్రితాతలవంటి ప్రజ్ఞావంతుఁడుగఁ గన్పట్టఁడు. విద్వాంసుఁడై విద్యావ్యాసంగముల ప్రోద్దుపుచ్చువాఁడేగాని రాజ్యరక్షణమునందు ప్రమత్తుఁడై కనుమఱంగియుండెను. కర్ణాటసింహాసనాధ్యక్షుఁడగు రెండవ హరిహరదేవరాయ లీతనికి సమకాలికుఁడై యుండెను. కర్ణాట యువరాజగు దేవరాయ లుదయగిరి రాజ్యమున కాధి

పత్యమును వహించి ఉదయగిరి నెల్లూరు దుర్గములలోనుండి రెడ్డిరాజ్యమును క్రమముగ నాక్రమింప నభిలషించుచు సమయమునకై నిరీక్షించియుండెను. రాచకొండ, దేవరకొండ దుర్గాధీశ్వరులగు పద్మనాయకులును, శూరవర పట్టణాధీశ్వరులగు రాచవారు మొదలగువారును తన రాజ్య మాక్రమించుకొనవలయునని ప్రబలప్రయత్నములు సలుపుచుండఁగా నీ కుమారగిరిప్రభువు వసంతోత్సవములతోఁ గాలము గడపుచు రాజ్యభారమునంతయు బంధువును మంత్రియునైన కాటయవేముని పై నిడి ప్రమత్తుఁడై యుండెను. కుమారగిరి తోఁ బుట్టువైన మల్లాంబిక పెనిమిటియగు కాటయవేమారెడ్డి మిగుల సమర్థుఁడుగావున కుమారగిరిభూపాలుని కాలమున రాజ్య మన్యాక్రాంతము గాకుండ సంరక్షింపఁ గలిగెను. కాటయవేమారెడ్డి కర్ణాటరాజ్యాధీశులతోడ మైత్రిగలిగియుండి సంగ్రామధనంజయుండని విఖ్యాతిగాంచి శత్రురాజులకు భయంకరుండై మంత్రియు, సేనానియునై తానే రాజ్యపరిపాలనము సేయుచుండెను.

అవచి తిప్పయసెట్టి.

ఆకాలమునాటి రెడ్డిప్రభువులు వసంతోత్సవములు సలుపుచుఁ బ్రఖ్యాతిఁ గాంచుచుండిరి. కాని కుమారగిరి విస్తరించి సలుపుటచే నతనికి వసంతరాజను బిరుదము గలిగినది. అవచి

దేవయసెట్టి కుమారుఁడు తిప్పయసెట్టి కుమారగిరిరెడ్డికి మిత్రుఁడును, సచివుఁడును, సుగంధభాండాగారాధ్యక్షుఁడు నై వసంతోత్సవములయందు నెక్కువగాఁ దోడ్పడుచుఁ బ్రఖ్యాతి గాంచినవాఁడు. ఇతఁడు కీర్తిలతాధిష్ఠితాష్టాదశద్వీపాంతరాళుం డగు కొమరగిరి వసంతనృపాలునివలన నాందోలికా ఛత్రచామర తురంగాది రాజచిహ్నములం బడసినవాఁడట. మఱియు నీతఁడు ప్రతి సంవత్సర వసంతోత్సవమునకుఁ దగిన కస్తూరీ కుంకుమ ఘనసార సంకుమదహిమాంబు కాలాగురు గంధసార ప్రభృతి సుగంధద్రవ్యంబు లోడఁ గూర్చుచుండెను. ఇంతియగాక యితఁడు చీని సింహళ తివాయి హురుమంజి జలనోగి ప్రభృతి నానాద్వీపనగరాకరంబులనుండి నకనకవస్తువాహనమాణిక్యగాణిక్యంబులు తెప్పించుచుండెను. కవినైగమికనాదివాంశికనైతాళికాదు లగు నర్థిజనంబులకు నర్థంబులు గుప్పించు ధీరుండును, నుదారుండును, గంభీరుండును సదాచారుండును, నన విఖ్యాతిఁ గాంచినవాఁడఁట. ఇతండు త్రిపురాంతకదేవదివ్యశ్రీపాదపద్మారాధకుఁడఁట. కర్ణద్రావిడ బిరుదాధారుఁడఁట! ఇమ్మడిగరుడనారాయణుఁడు, అభయద్రావిళుఁడు, మొదలగు బిరుదము లెన్నిటినో వడసియుండెను. ఇతఁడు వీరమాహేశ్వరాచారభక్తిపరుఁడై శివసాయుజ్యముఁబొందిన కంచిచిరుతొండనంబివంశమున జనిం

చిన వాఁడు. ఈలక్ష్మిపుత్త్రుని పితామహులు, మాతామహులుగూడ నిఖిలలోక ప్రసిద్ధ వాణిజ్య వంశ ధరు లని బాల్యసఖుండును మహాకవిసార్వభౌముఁడు నగు శ్రీనాథునితోఁ జెప్పినట్లుగా హరవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యమువలన వేద్యమగు చున్నది.

"సీ. కట్టించె నొకతాత కంచిహర్మ్యంబులు
సారిదాంకమాళికే కామ్రపతికి
బాలార్క మనియెడి పద్మరాగము డాఁచె
నొక తాత గంచినాయకుని నాభి
నొక తాత గట్టించె యోజనత్రయదీర్ఘ
తరతటాకాంభోధి తిరువళూరఁ
గావేరి కట్టించెఁ గార్పాసరాసుల
నబ్బిచోడఁడు మెచ్చ నొక్కతాత
గీ. ప్రతిదినము గపురపుదీపములు వేయు
వ్రతముగా నొక్కతాత యీశ్వరున కొసఁగ
నిఖిలలోక ప్రసిద్ధ వాణిజ్యవంశ
ధరులు మాతాత లుభయగోత్రముల వారు."

వేమభూపాలునకు ప్రాపుగానుండిన యవచి దేవయసెట్టికి మాచాంబయందు మూవురు కొమాళ్లు జనించిరి. అందు జ్యేష్ఠుఁడు త్రిపురారి (తిప్పయ్యసెట్టి) రెండవకొడుకు తిరుమల

నాథుఁడు (తిరుమలసెట్టి) మూఁడవవాఁడు చామిసెట్టి కొమరగిరివసంతనృపాలు వసంతవైభవము నంతయు తిరుమలనాథసెట్టి యొక్కఁడే నిర్వహించుచుండెననియు, హరిహరరాయలు, ఫిరోజిషా, గజపతి మొదలగు భూపాలు రెల్ల రీతని ప్రభావము నభివర్ణన సేయుచుండి రని హరవిలాసములోని యీక్రింది పద్యమువలనఁ దెల్లమగుచున్నది.

"చ. హరిహరరాయ ఫిరోజిసహా సురధాణ గజాధిపాది భూ
పరులు నిజప్రభావ మభివర్ణనసేయఁ గుమారగిర్యధీ
శ్వరునివసంతవైభవముసర్వమునొక్కఁడనిర్వహించుమా
తిరుమలనాథసెట్టికిని ధీగుణభట్టికి నెవ్వ రీఁ డగుఁగా."

సముద్రయానము-విదేశవ్యాపారములు.

సముద్రయానము సేయుటయందును విదేశవ్యాపారములు సలుపుటయందును పైని జెప్పిన వైశ్యకుటుంబమువారు ప్రఖ్యాతిఁ గాంచియుండిరి. తిప్పయసెట్టి తమ్ముఁడైన చామిసెట్టి సముద్రప్రయాణము చేసి నానాద్వీపాంతరములకుఁ బోయి కర్పూర పాదపములు, బంగారుమొలకలు, సంకుమద ద్రవములు, ఆణిముత్యములు, కస్తూరికాటంకములు, చీనాంబర శ్రేణి, గంధసింధురములు, తేజిహరులు మొదలగు వానిని నాంధ్రదేశమునకుఁ గొనివచ్చుచుండె నని హరవిలాసములో నీక్రిందిపద్యములో జెప్పఁబడినది.

సీ. పంజాబు కర్పూర పాదపంబులు తెచ్చి
జలనోగి బంగారు మొలక తెచ్చి
సింహళంబున గంధసింధురంబులు తెచ్చి
హురుమంజి బలు తేజి హరులు తెచ్చి
గోవ సంశుద్ధ సంకుమద్రవము తెచ్చి
యాపగ నాణిముత్యాలు తెచ్చి
చోటంగి గస్తూరికాటంకములు తెచ్చి
చీనిచీనాంబర శ్రేణి తెచ్చి
గీ. జగద గోపాల రాయవేశ్యాభుజంగ
పల్లవాటత్య భూదానపరశురామ
కొమరగిరిరాజ దేవేంద్రుకూర్మిహితుఁడు,
జాణ జగజెట్టి దేవయచామిసెట్టి.,,

తన యాజ్ఞను తలధరించి తమ్ముఁ డిద్దఱును దీవుల కేఁగి వ్యాపారము చేయుచు గడించిన లాభమునంతయు నన్నకొసంగగా నాతఁడా ధనమును సద్వినియోగము సేయుచు నర్థుల కిచ్చుచు విమలకీర్తి సంపాదించుచుండెను. తిప్పయసెట్టి వాణిజ్యవ్యాపారము సేయుటయందు మిక్కిలి కుశలుండని కూడ హరవిలాసమునం దీక్రిందిపద్యములో నభివర్ణింపఁబడి యుండెను.

"మ. తరుణాచీని తవాయి గోపరమణా స్థానంబులం జందనా
గరుకర్పూరహిమాంబుకుంకుమరజఃకస్తూరికాద్రవ్యముల్
శరధిం గప్పలిజోగులన్ విరివిగా సామాన్ల దెప్పించు నే
ర్పరియా వైశ్యకులోత్తముం డవచితిప్పం డల్పుఁడే
యిమ్మహిన్."

పండువాఢిల్లిరాఘాదిపట్టణాధీశ్వరులు మాళిదాల్చి
గిత్తాంకురములు సింహళద్వీపమండలక్షేత్రజము లనియు
నయ్యవి తిప్పయసెట్టి నౌకలలోఁ గొనిరాఁబడుచున్న వనియు
హారవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యములోఁ దెలుపఁబడినది.

"గీ. పండువాఢిల్లిగా ఘాదిపట్టణముల
యధిపతులు మాళిఁదాల్చు గిత్తాంకురంబు
లవచితిప్పురాంతకా నీతయానపాత్ర
సింహళద్వీపమండల క్షేత్రజములు."

అవచితిప్పయసెట్టికిఁ జిన్నటనాఁడు దయతో సత్కరశిక్షయు
శైవమార్గసంపన్నతయు, వివేకపరిపాటియును గృపసేసిన
వాఁడు మహాప్రధానియు గురూత్తముఁడునైన పిల్లలమఱ్ఱి పెద్దన
యని హారవిలాసములోని యీక్రిందిపద్యము దెలుపుచున్నది.

"ఉ. చిన్నటనాడుసత్కరుణఁ బిల్లలమఱ్ఱిమహాప్రధానిపె
ద్దన్నగురూత్తముండు, తగసత్కరశిక్షయుశైవమార్గసం
పన్నతయున్ వివేకపరిపాటియునుం గృపసేసె నర్థిసే

యన్నకునట్టి సెట్టి త్రిపురాంతకునిందగుఁ బ్రస్తుతింపఁగన్.

ఈతిప్పయసెట్టికి అన్నమదేవియందు మాచయసెట్టి, విశ్వనాథసెట్టి, చినమల్లయసెట్టి, మూవురుకొమరులు పుట్టి వంశదీపకులై కీర్తికెక్కిరి. తిప్పయసెట్టి వృద్ధుఁడై కుమారగిరి యనంతరము బహుకాలము బ్రదికియుండి బాలసఖుండైన శ్రీనాథకవివర్యునిచే హరవిలాసమును గృతినొంది యేతన్నామమునఁ దనకీర్తి జగంబున నిలుపుకొన్నవాఁడయ్యెను. శ్రీనాథుని హరవిలాసము లేనియెడల నిట్టియుత్తమకుటుంబముయొక్క చరిత్రము నాకాలమున విదేశములతోడి వాణిజ్యవ్యాపార విషయములు మనకుఁ దెలియఁజాలవుగదా. ఇట్టి యుత్తమ వైశ్యకుటుంబమువారిచరిత్రమును మన దేశమునందలి వైశ్య శిఖామణులైన కోమటులు పఠించి తమపూర్వు లాకాలమున నెంతప్రఖ్యాతి గడించిరో తెలిసికొని బహిష్కారములకు భయంపడక స్వేచ్ఛగా సముద్రయానము చేయుచువిదేశవర్తక వ్యాపారముల నభివృద్ధిపఱిచి ధనమార్జించి యాంధ్రదేశమునకు మహోపకారమును జేసి శాశ్వతకీర్తిని సంపాదింతురుగాక.

కాటయవేముఁడు-రాజ్యవిభాగము.

కాటయవేముడుకుమారగిరిరెడ్డికి ధర్మరాజునకు శ్రీకృష్ణుఁడును బోలె మేనమఱందియు, సచివుఁడుఁ జెలియునై యుండి

రాజ్యమును సంరక్షించుచున్నవాఁడగుటచేత నితనికి రాజమహేంద్రవరము రాజధానిగాఁగల తూర్పుదేశమును విడఁదీసి యిచ్చినట్లు దెలియుచున్నది.* ఈయొక్క విషయమే కుమారగిరిరెడ్డియొక్క యవివేకమును దుర్బలత్వమును వేనోళ్ల జాటుచుండెను. ఇదియె కుమారగిరిరెడ్డియనంతరము రెడ్డిప్రభువులలో ముఖ్యముగా కోమటివేమారెడ్డికిని కాటయవేమారెడ్డికిని వివాదములు కలుగుటకును, కోమటివేమారెడ్డి కుమారగిరిరెడ్డిరాజ్యము నాక్రమించుటకును గారణమయ్యెను.

ఉండ్రాజుశాసనము.

అనవేమభూపాలుని పరిపాలనానంతరమునను కొమరగిరి వసంతనృపాలుని పరిపాలనాప్రారంభమునను కృష్ణాగోదావరీ మధ్యఖండముననఁగా నిప్పటికృష్ణామండలములోని తణుకు భీమవరము తాలూకాలనఁగా లంకసీమలో గొంతిభాగమును

* కాటయవేముని భార్య మల్లాంబ తొత్తరమూడి శాసనములో నిట్లు దెలుపఁబడియున్నది.

"శ్లో. ఆసీదమాత్యరత్నం కాటయవేమప్రభుస్తస్య
అతిసురగురుభార్గవ మతిరతిభార్గవవిజయవిఖ్యాతిః.

శ్లో. సింహాసనే నిధాయాసౌ కుమారగిరి భూవరం
అతేజయన్మహా తేజా శ్రీకృష్ణ ఇవధర్మజం
కుమారగిరి భూనాథో యస్మై విక్రమతోషితః
ప్రాదాత్ ప్రాచీభువంరాజమహేంద్రనగరీముఖాం."

ఝల్లిసీమను ఉండ్రాజనునాయన పరిపాలనము చేయుచున్నట్లు రావులపర్తితామ్రశాసనమువలన ద్యోతకమగుచున్నది. ఇతనికి శూరవరపట్టణము రాజధానిగ నుండెనని యాశాసనమునం జెప్పఁబడినది. సూర్యవంశమున దేవరాజు జనించెననియు నాతనికి ఉండ్రాజు జనించెననియు, ఆయనకు చిమ్మదేవియందు తమ్మిరాజుజనించెననియు, ఆయనకు వీరమదేవియందు ఉండిరాజు జనించెననియు ఆశాసనమునం బేర్కొనఁబడియున్నది ఈయనభార్య రుద్రమదేవి శాలివాహనశకము ౧౩౦౪ దుందుభిసంవత్సరమునఁ దనపురోహితుడయిన నృసింహభట్టు మొదలగు బ్రాహ్మణబృందమునకు నంగుటూరిసీమలోనున్న రావులపఱ్ఱుగ్రామమును అగ్రహారముగాఁ జేసి దానము చేసెనని చెప్పఁబడియున్నది. ఉండీశుఁడు, ఉండ్రాజునామములు తణుకుతాలూకాలోని ఉండ్రాజవరమును, భీమవరము తాలూకాలోని ఉండిగ్రామమును జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చుచున్నవి. కనుక నితఁడు ఉండిపట్టణమున నధీశుఁడై యుండి ఉండ్రాజవరమును గట్టించియుండును. కాఁబట్టి శాసనములోఁ జెప్పఁబడిన శూరవరపట్టణము ఉండినగరమునకు నామాంతరమేమోయని యూహాపోడము చున్నది. శూరవరపట్టణము మఱియొకచోట నున్నను నుండవచ్చును. ఈశాసనములో వర్ణనాంశములేవిశేషముగానుండి చరిత్రాంశము లొకటి రెండైనను గానరాకు

న్నందున నీతనిచరిత్రము తెలియకున్నది. ఇదిక్రొత్తగఁబయలు పడిన శాసనముగా నున్నది*

* ఈతామ్రశాసనముయొక్క ప్రతి రావులపర్తి కరణము కీర్తిశేషులైన అమూరి శేషయ్యగారివలన నాకు దయాపూర్వకముగాఁబంపఁబడినది. రావులపల్లి గ్రామములో మట్టి త్రవ్వుచుండ రాతిచే భద్రపఱుపఁబడి యున్నయీశాసనము కాగుపాడు కాపురస్థులైన కడియాలరత్నముగారికి దొరకినది. ఈశాసనము ఏఁడురాగిరేకులమీఁద వ్రాయఁబడినది. దొరకిన రాగిపోసియుఁగూడను తలఁపుగల కమ్మనారి కీశాసనము లభించుటచే అసలుశాసన మెవనికిఁబంపుటకును వారంగీకరింపలేదు. పరిశీలించి నకలెత్తుకొనుట కిచ్చినందున శేషయ్యగారు నకలు వ్రాయించి యిప్పించినారు. రేకులురెండుప్రక్కలను వ్రాతగలదు. శాసనము పదుమూడవ పేజియందు ప్రారంభింపఁబడి యొకటివఱకు వ్రాయబడినది. అనఁగా శాసనము చివరనుండి మొదలునకు చదువుకొనవలయును. శాసనము సంస్కృతములో నున్నది. ఇప్పుడు దీనిప్రతి నాకడ నున్నది. ఇందనేకగోత్ర సంభవులయిన బ్రాహ్మణోత్తములనామములు పెక్కులుగలవు. ఈశాసనము చివరను పెదచంద్రరాజుయొక్కయు, వానితమ్ముఁడు కాఁబోలు వెంగుయొక్కయు చేవ్రాళ్లుగలవు. ఆశాసనములోని కొన్ని శ్లోకము లిచట నుదాహరించుచున్నాను.

యదీయయాత్రా రిపుదివ్యయాత్రా,
యదాతపత్రం భువనాతపత్రం
యదీయగోత్రం కృతసర్వగోత్రం
యస్యాసిప్రతం నిజశౌర్యమిత్రం॥
బిరుదస్తురాజ వేశ్యభుజంగఇతి యోఘనందిహేయరితి

ఇతఁడు రెడ్లకనుకూలుఁడుగ నుండి పరిపాలనము చేయుచుండెనో స్వతంత్రుఁడుగనుండి పరిపాలనము చేయుచుండెనో తెలియరాకున్నది. ఈశాసనవిషయములం బరిశీలింపవలసి యున్నది. ఇతఁడనుకూలుఁడుగాని శత్రువైనచో తమరాజ్యమధ్యమునం దుండనిచ్చుటకు రెడ్డిరాజు లనుమతింతురా యనునది యొక గొప్పసందియముగా నున్నది.

ఖ్యాతోశ్వదాన దీక్షాగురురితి నడగోటమల్ల ఇతి లోకె
యస్యాశూరవరం నామ రాజధా న్యభవత్పురీ
పురందరపురీరమ్యా సర్వసంపన్నవాసభూః॥
తత్ర స్థిత్వా బహువిధబలప్రోద్ధతాన్భూమిపాలాన్
జిత్వానీత్వా స్వచరణయుగప్రాంగణావాసభూమిం
సంఖ్యాతీతానమితఫలదాన్ పాలయిత్వాచ దేశా
నుండీశాఖ్యో జయతి సుచిరం కింకరశ్శంకరస్య
దానశౌండోయముండీశః ప్రచండభుజవిక్రమః
అగ్రహారం ద్విజన్మభ్యో దాతు ముద్యుక్తవాన్పరం॥
శాకేంభోధివియద్గుణేందు గణితే సంవత్సరే దుందుభౌ
మాఘేమాసి సితేతిథౌ చ దశమే వారే సూర్యాణోంగురోః
గ్రామంరావులపర్తిసంజ్ఞమకరో దుండీశ్వరో విప్రసాత్
కృత్వోండీశపురం సభోగకృషికంభాగైరశీత్యాయుతం॥
అస్యైవోత్తరభాగే గ్రామస్యాసీద్యథాసీమా
గతషికముంగుటూరి క్షేత్రం ఖారీత్రయంప్రాదాత్॥

కుమారగిరిరెడ్డి గ్రంథరచనము.

తన పూర్వులవలెనె కుమారగిరిరెడ్డి కూడ విద్యాభిరతి గలిగి విద్వాంసుల నాదరించి పోషించుటయెగాక తాను విద్వాంసుఁడై సంస్కృతభాషలో 'వసంతరాజీయ' మను పేరిట నాట్యశాస్త్రమును రచించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. ఇతని మేనమఱఁది కాటయవేముఁడును విద్వాంసుఁడై కాళిదాసకవికృత నాటకత్రయమునకు వ్యాఖ్య రచియించెను. ఈవ్యాఖ్యానములోఁ దఱచుగాఁ బెక్కుతావుల వసంతరాజీయమునుండి ప్రమాణవాక్యములు గైకొనఁబడుచు వచ్చెను. కుమారగిరిరెడ్డికి వసంతరాజను పేరుగలదుగాన తత్కృతమైన నాట్యశాస్త్రమునకు వసంతరాజీయ మను నామము గలిగినది.

కుమారగిరిరెడ్డిభూపాలుఁడు క్రీ. శ. ౧౪౦౦ వఱకును బరిపాలనము చేసినట్లు గన్పట్టుచున్నయది. ఇతనితో వేముని వంశ మంతరించినట్లు గన్పట్టుచున్నది. కుమారగిరిరెడ్డి కొక కుమారుఁడున్నట్లొకటి రెండుశాసనములవలనఁ దెలియవచ్చినను, అతనియనంతరము పెదతాతమనుమఁడు కోమటివేమారెడ్డి ప్రభుత్వభారమును వహించెను. కాటయవేమారెడ్డి రాజమహేంద్రపురరాజ్యమును బరిపాలించినట్లు శాసనాదుల వలన స్పష్టమగుచున్నది. కుమారగిరిరెడ్డి యెన్నివసంతోత్సవములుగావించి యెంతకీర్తిగడించినను, విద్వాంసుఁడై విద్వాం

నులఁ బూజించి విద్వాంసులచే స్తుతులెన్నిగాంచినను, తండ్రితాతలు పోయినమార్గమునఁ బోక రాజ్యమును విభాగించి మేనమఱఁదికి రాజమహేంద్రపురరాజ్యము నొసంగుట సర్వానర్థములకు మూలమయ్యెను గావున నాకార్య మవివేకకార్యమనిపించుకొనకమానదు. అందుచేతనే కాఁబోలు "చెట్టు చచ్చువేళ బుట్టు కుక్కమూతిపిందె"లను లోకోక్తి కనుగుణముగాఁ గొమరగిరి తండ్రితాతలమార్గమును విడిచి కాపథమవలంబించెనని కొండవీటిదండకవిల నుడువుచున్నది.

హరిహరరాయలు తన కూతును కాటయవేముని కొడుకునకిచ్చి పెండ్లి చేయుట.

విద్యానగరసామ్రాజ్యమును దక్షిణహిందూస్థానమునందు వ్యాపింపఁజేసి తురుష్కులను తఱిమివేయవలయునని సంకల్పించి ప్రతికూలముగనున్న హిందూరాజ్యములను వశపఱుచుకొనవలయునని తాను సింహాసన మధిష్ఠించినది మొదలుకొని రెండవ హరిహరదేవరాయలు ప్రయత్నము చేయుచుండెను. ఓరుగల్లురాజ్యమునుబరిపాలించుచున్నసింగమనాయఁడు మొదలగువారు వానికి లోఁబడి సామంతనృపతులై మెలంగుచుండిరి కాని రెడ్డిరాజులు మాత్రము వశపడియుండలేదు. కాటయవేమారెడ్డి ప్రబలుఁడనియు, కుమారగిరిరెడ్డికి మంత్రియు, సేనాపతియనియు, రాజమహేంద్రవరరాజ్యమున కధి

పటియున్నై యున్నవాఁడని యెఱింగి యాతనితో మైత్రిగ నున్నయెడల గజపతులవలన నేహానియుఁ దనసామ్రాజ్యమునకు సంభవింపదనితలంచి రాజాధిరాజ రాజపరమేశ్వరుండను బిరుదాభిదానముగల హరిహరదేవరాయలు తనకొమార్తె హరిహరాంబయను నామెను కాటయవేమారెడ్డిపుత్త్రుఁడగు కాటయప్రభునికిచ్చి వివాహముఁ జేసెను. ఈవివాహవిషయము అల్లాడరెడ్డికొరుమిల్లి శాసనములో వక్కాణింపఁబడినది.*

---

* పౌత్రీంకాటయ వేమయక్షితిపతేః. పుత్త్రంచకొటప్రభోః
దౌహిత్రీం చతురర్ణవీం హరిహరక్షోణీపతే శ్శాసితుః
తన్మాన్యా విదితాన్వయాంహరిహరాంబాంచారుమగ్రాహయ
త్పాణౌ వేమమహీశమల్లనృపతి స్సాంమ్రాజ్యలక్ష్మ్యాసమం.

(Elliot's Collections page 320)

The Vemavaram plates of Allaya Vema which will be mentioned in the next paragraph, refer to Kataprabhu who was the son of Kataya Vema and who married the daughter of Harihara, evidently of the Vizianagara king Harihara II.

(Annual Report on Ephigraphy ; 1906. para 63)

ఏఁడవ ప్రకరణము.

పెదకోమటి వేమభూపాలుఁడు.

(క్రీ. శ. ౧౪౦౦ మొదలుకొని క్రీ. శ. ౧౪౨౦ వఱకు)

కుమారగిరిరెడ్డిభూపాలుని తరువాత కొండవీటిరాజ్యమును బరిపాలించి వాసికెక్కినవాఁడు పెదకోమటివేమభూపాలుఁ డైనట్లు శాసనాదులవలనఁ దెలియవచ్చుచున్నయది. కుమారగిరిరెడ్డి కొక కుమారరత్న ముండినను పోలయమాచారెడ్డి మనుమఁడు పెదకోమటివేమభూపాలుఁడు సింహాసనారూఢుఁ డగుటయు, కాటయవేమారెడ్డికిని పెదకోమటివేమభూపాలునకు మనస్పర్థ కలుగుటయుఁ జూడ కోమటివేమభూపాలుఁడు కొండవీటిరాజ్యమును బలాత్కారముగా గ్రహించె నని విశ్వసింపవలసి వచ్చుచున్నయది. ఇతఁడు రాజ్యభారమును వహించినతోడనే కాటయవేమభూపాలుని రాజమహేంద్రపురరాజ్యాధిపత్యమునుండి తొలఁగింప ఘనప్రయత్నములు గావించెనుగాని కృతార్థుఁడు కాఁజాలకపోయెను. ఈ పెదకోమటివేమభూపాలుఁడు రాజ్యభారమును వహించిన స్వల్పకాలమునకే కర్ణాటసామ్రాజ్యసార్వభౌముఁ డయిన రెండవహరిహరదేవరాయలు స్వర్గస్థుఁడు కాఁగా నతనికుమారుఁడు దేవరాయమహారాయలు క్రీ. శ. ౧౪౦౬ వ సంవత్సరమున రాజ్యాభి